

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

AFGANİSTAN'DAKİ ETNİK AYRIMCILIĞIN SİYASİ
İSTİKRARSIZLIĞA ETKİSİ

Amanullah ABASİ

YÜKSEK LİSANS

KIRŞEHİR-2023

©2023- Amanullah ABASI

T.C.
KIRŞEHİR AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

AFGANİSTAN'DAKİ ETNİK AYRIMCILIĞIN SİYASİ
İSTİKRARSIZLIĞA ETKİSİ

THE IMPACT OF ETHNIC GAPS ON POLITICAL
INSTABILITY IN AFGHANISTAN

Hazırlayan

Amanullah ABASI

YÜKSEK LİSANS

Danışman

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL

KIRŞEHİR-2023

KABUL VE ONAY

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı yüksek lisans öğrencisi, Amanullah ABASİ tarafından hazırlanan “*Afganistan’deki Etnik Ayrımcılığın Siyasi İstikrarsızlığa Etkisi*” adlı tez çalışması 30/11/2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından oybirliği/oyçokluğu ile **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Üye.....(İmza)

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL

Üye.....(İmza)

Doç. Dr. Erman AKILLI

Üye.....(İmza)

Doç. Dr. Kayhan ATİK

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2023

(İmza)

Prof. Dr. Cemalettin İPEK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

30/11/2023

Amanullah ABASI

İmza

ÖZET

AFGANİSTAN'DAKİ ETNİK AYRIMCILIĞIN SİYASİ İSTİKRARSIZLIĞA ETKİSİ

Hazırlayan: Amanullah ABASİ

Danışman: Prof. Dr. Ahemt GÖKBEL

2023 – (XVI+88)

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Jüri

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL

Doç. Dr. Erman AKILLI

Doç. Dr. Kayhan ATİK

Etnik ayrımcılık, 1990'lı yıllarda Yugoslavya ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra uluslararası ilişkiler alanında fark edilen yeni konulardan biridir. Günümüzde dünya ülkeleri, yapıları açısından çeşitli dil, din ve farklı etnik gruplardan oluşmaktadır. Zira bu çeşitlilik sosyal düzenin doğasında vardır. Toplum yapısında; yaş, cinsiyet ayrımı, dil ve dini ayrışma açısından tüm bireylerin aynı olduğu bir toplumdaki bahsetmek mümkün değildir. Afganistan da farklı etnik kökenlere sahip aynı zamanda dil ve mezhep açısından da farklılıklar arz eden çeşitli kültürlerle sahip bir ülkedir. Her ne kadar bu ülkenin etnik yapısı “etnik mozaik” ismiyle ünlenmiş olsa da Afganistan’ın siyasi istikrarsızlığında önemli faktörlerden biri kabul edilir. 11 Eylül (2002) tarihli *Bonn konferansı*, yeni hükümetin şekillenmesi ve 2004 anayasasının kabulünden sonra Afganistan’daki etnik, dilsel, kültürel ve mezhepsel çatışmalar Peştunların dışındaki etnik grupların kendilerini Afganistan devletiyle ilişkilendirmemelerine sebep oldu. Yeni anayasanın Peştunlar dışındaki etnik grupları görmezden gelmesi, bu ülkede etnik ayrımcılığın şiddetlenmesine neden olmuştur. Birleştirici bir çözüm bulunamamasından dolayı etnik grupların çeşitliliği bu ülkede ulus-devlet kurma sürecindeki krizin aşılmasını imkânsız hale getirmiştir. Afganistan, kuruluşundan bu yana artan etnik ve sınıfsal çekişmeler, isyanlar, kitlesel şiddet, ardarda gelen askeri darbeler ve genellikle ekonomik ve sosyal politikaları felaketle sonuçlanan bireyci liderlerin hâkimiyetiyle boğuşmaktadır. Savaş, aşiret rekabetleri ve bunların siyasi güç ve genelde siyasi istikrarsızlıkla ilişkili olarak Afganistan’ın tarihinde ciddi sorunlardan sayılagelmiştir. Bu olaylardan sonra 2002 yılında anayasa düzenlenir. Yeni anayasanın düzenlenmesi sürecinde, ülkenin gelecekteki siyasi sisteminin ne olacağı konusunda çok sayıda danışma ve müzakere yaşanır. Afgan halkının çoğunluğunun isteklerine rağmen merkezi başkanlık siyaset sistemi Afganistan’ın yeni siyasi sistemi olarak kabul edildi. Ancak son 15 yılda tüm alt kümeleriyle birlikte bu

sistem bütün etnik grupların rızasını sağlayamadı ve yeterli meşruiyete sahip olamadı.

Anahtar Kelimeler: Etnik Gruplar, Siyasi İstikrar, Siyasi İstikrarsızlık, Afghanistan Yasaları

ABSTRACT

THE IMPACT OF ETHNIC GAPS ON POLITICAL INSTABILITY IN AFGHANISTAN

Prepared by: Amanullah ABASI

Advisor: Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL

2023 – (XVI + 88)

Kırşehir Ahi Evran University, Graduate School of Social Sciences

International Relations Department

Jury

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL

Assoc. Dr. Erman AKILLI

Assoc. Dr. Kayhan ATİK

Ethnic discrimination is one of the new topics that was noticed in the field of international relations after the collapse of the Soviet Union and the breakup of Yugoslavia in the 1990s more than ever. The ethnic discrimination in countries where there is a wealth of ethnic groups and multiple religions and the process of state-nation building and national identity have not yet been formed, led to civil war and political instability. Afghanistan is a country with diversity of ethnic groups, cultures, languages, religious and cultural groups which has made it known as a mosaic of ethnic groups, thus become one of the factors of political instability in Afghanistan. Ethnic, linguistic, cultural and religious conflicts in Afghanistan, after September 11 and the formation of a new system and government after the *Bonn Conference* and the approval of the constitution of 2012, have been caused that other ethnic groups of Afghanistan to not consider themselves related to the Afghanistan government but Pashtuns. In fact, ignoring the ethnicities in the new constitution has led to the aggravation of the ethnic cracked in the country. Since its founding, Afghanistan has been grappling with escalating ethnic and class strife, riots, mass violence, successive military coups and the domination of individualist leaders whose economic and social policies have often proved disastrous. War is considered a serious problem in Afghanistan's history in terms of tribal rivalries and their associated political power and political instability in general. After mentioned events, the constitution was drawn up in 2002. During the drafting of the new constitution, there were a lot of consultations and discussions about what to be the future political

system of the country like. Despite the expectation of the majority of the Afghan people, the centralized presidential political system was introduced as Afghanistan's new political system but, in the last 15 years, this system with all its subsets has not been able to gain the consent of all ethnic groups, furthermore has not had sufficient legitimacy.

Keywords: Ethnic Groups, Political Stability & Instability, Laws of Afghanistan

ÖN SÖZ

Afganistan farklı etnik kökenler, dil ve mezhep açısından farklılık gösteren çeşitli kültürlerle sahip Müslüman bir ülkedir. Bu ülkenin etnik yapısı etnik mozaik ismiyle ünlenmesine rağmen Afganistan'ın siyasi istikrarsızlık faktörlerinden sayılır. Afganistan kuruluşundan bu yana artan etnik ve sınıfsal çekişmeler, isyanlar, kitlesel şiddet, art arda askeri darbeler ve genellikle ekonomik ve sosyal politikaları felakete sonuçlanan bireyci liderlerin hâkimiyetiyle boğuşmaktadır. Savaş, aşiret rekabetleri ve bunların siyasi güç ve genelde siyasi istikrarsızlıkla ilişkili olarak Afganistan'ın tarihinde ciddi sorunlardan sayılır. Araştırmamız giriş, dört bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı, önemi ve yöntemi ele alınmıştır. Birinci bölümde teori çerçeve, siyasi istikrar, bilim adamları açısından siyasi istikrar, siyasi istikrarsızlık, siyasi istikrarsızlık türleri ve siyasi istikrarsızlığın aşamaları hakkında bilgi vermeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde ülke tarihinde oluşturulan sekiz anayasada etnisitenin yeri ve dolayısıyla Afganistan hükümetlerinde etnik çatışmalar incelenmiştir. Üçüncü bölümde büyükten küçüğe ülkedeki etnik gruplar (Peştunlar, Tacikler, Hazaralar, Özbekler, Türkmenler, Nuristanlılar, Koçiler, Belochlar, Brahevilar, Aymaklar ve Kizilbaşlar) kısaca ele alınmıştır. Araştırmamıza konu olan asıl dördüncü bölümde ise Afganistanda siyasi istikrarsızlığın etkenleri ve kökleri, Afganistan'daki siyasi istikrarsızlığın iç faktörleri ve kökleri, Afganistan'ın siyasi istikrarsızlığında dış etkenler, geçmişten günümüze Afganistan'ın yönetim sistemleri, Afganistan krizine karışan aktörlerin hedefleri, politikaları ve araçları, Bonn konferansında Afganistan hakkında tartışılan konular detaylı bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır.

Bu Tezi başarıyla tamamlamama fırsat veren Yüce Allah'a sonsuz şükranlarımı sunarım. Tezimin konusunun belirlenmesinden başlayıp çalışma sürecinin sonuna kadar maddi ve manevi olarak yardım ve desteklerini asla esirgemeyen, akademik çalışmamda ve sosyal hayatımda örnek aldığım güler yüzlü ve nazik danışman hocam sayın Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL'e şükranlarımı sunarım. Ayrıca yazım kurallarında bana yardımcı olan değerli arkadaşım Hamza BAŞARAN'a, Kaynak araştırmalarında desteğini esirgemeyen Nasim AZAMI'ye ve bana bu imkanları sağlayan değerli aileme teşekkür ederim.

Kırşehir- 2023

Amanullah ABASİ

İÇİNKEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
BİLDİRİM.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ.....	vii
KISALTLAMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM I

TEORİ ve KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. ETNİK.....	3
2. SİYASİ İSTİKRAR.....	3
2.1. Daniel Lerner'e Göre Siyasi İstikrar.....	4
2.2. Dankort Rostoy'a Göre Siyasi İstikrar.....	5
2.3. B.C. Smith'e Göre Siyasi İstikrar.....	5
2.4. Claud Ake'ye Göre Siyasi İstikrar.....	6
2.5. Ian Lustick'e Göre Siyasi İstikrar.....	6
3. SİYASİ İSTİKRARSIZLIK.....	7

BÖLÜM II

AFGANİSTAN'IN SEKİZ ANAYASINDA ETNİSİTENİN YERİ VE ETNİK

ÇATIŞMA BİÇİMLERİ

1. AFGANİSTAN'IN SEKİZ ANAYASASI.....	9
1.1. Amanullah Han Dönemi Anayasası.....	9
1.2. Nadir Şah Dönemi Anayasası (Usul-i Esasi Devlet-i Aliye).....	11

1.3. Muhammed Zahir Şah Dönemi Anayasası.....	12
1.4. Serdar Muhammed Davud Han Dönemi Anayasası.....	13
1.5. Bebrak Karmel Dönemi Anayasası.....	15
1.6. Doktor Necibullah Ahmedzai Dönemi Anayasası.....	16
1.7. Mücahidin Dönemi Afganistan Anayasası.....	17
1.8. Hamid Karzai Dönemi Anayasası.....	18
2. AFGANİSTAN HÜKÜMETLERİNDE ETNİK ÇATIŞMALAR.....	19
2.1. Amir Abdurrahman Han Dönemi (1880-1901)	20
2.2. Habibullah Han Dönemi (1901-1919)	21
2.3. Amanullah Han Dönemi (1919-1929)	21
2.4. Habibullah Han Kelekani Dönemi (1929)	22
2.5. Muhammed Nadir Şah Dönemi (1929-1933)	22
2.6. Muhammed Zahir Şah Dönemi (1933-1973)	23
2.7. Muhammed Davud Han Dönemi (1973-1978)	25
2.8. Komünist Hükümetler Dönemi (1978-1992)	26
2.9. Mücahidin Dönemi (1992-1996)	28
2.10. Taliban Dönemi (1996-2001)	29

BÖLÜM III

AFGANİSTAN'DAKİ ETNİK GRUPLAR

1. PEŞTUNLAR.....	32
1.1. Peştunların Menşei.....	33
1.2. Peştunların Demografik Yapısı.....	34
2. TACİKLER.....	35
2.1. Taciklerin Menşei.....	35
2.2. Taciklerin Demografik Yapısı.....	36
3. HAZARALAR.....	37
3.1. Hazaraların Menşei.....	37
3.2. Hazaraların Demografik Yapısı.....	38
4. ÖZBEKLER.....	38
5. TÜRKMENLER.....	40
6. NURİSTANLILAR.....	41
7. KOÇİLER.....	42
8. BELUÇLAR.....	42
9. BRAHEVİLER.....	43
10. AYMAKLAR.....	44
11. KIZILBAŞLAR.....	44

BÖLÜM IV

AFGANİSTANDA SİYASİ İSTİKRARSIZLIĞIN ETKENLERİ VE KÖKLERİ

1. AFGANİSTAN'DAKİ SİYASİ İSTİKRARSIZLIĞIN İÇ FAKTÖRLERİ.....	47
1.1. Ulusal Kimlik Krizi.....	47
1.2. Merkezi Siyasi Yapı.....	47
1.3. Ekonomik Yetersizlik.....	48
1.4. Afganistan'ın Yönetim Sistemleri.....	48
2. AFGANİSTAN'IN SİYASİ İSTİKRARSIZLIĞINDA DIŞ FAKTÖRLER.....	49
2.1. Jeopolitik Konum.....	49
2.2. Afganistan Krizine Karışan Aktörler.....	50
2.2.1. Yerli Aktörler.....	50
2.2.2. Bölgesel Aktörler.....	50
2.2.3. Uluslararası Aktörler.....	53
3. HAMİD KARZAI DÖNEMİNDE (2004-2014) AFGANİSTAN'DA ETNİK AYRIMCILIĞIN SİYASİ İSTİKRARSIZLIĞA ETKİSİ.....	60
4. ULUSAL BİRLİK HÜKÜMETİ DÖNEMİNDE AFGANİSTAN'DA ETNİK BÖLÜNMENİN SİYASİ İSTİKRARSIZLIĞA ETKİSİ.....	67
5. EŞREF GANİ AHMADZAI'NİN HÜKÜMETİNİN AFGANİSTAN'DAN KAÇIŞINA KADAR İKİNCİ DÖNEMİ.....	68

6. TALİBAN DÖNEMİNDE ETNİK AYRIMCILIĞIN SİYASİ İSTİKRARSIZLIĞA ETKİSİ.....	69
SONUÇ.....	76
KAYNAKÇA.....	79

KISALTMALAR

Kısaltmalar	Açıklamalar
S A V	: Sellallahü Aleyhi Vesellem
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
İİİ	: Pakistan İstihbarat Ajansı
CİA	: Merkez Haberalma Teşkilatı
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
KGB	: Devlet Güvenlik Komitesi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
BM	: Birleşmiş Milletler
M.Ö	: Millattan Önce
M.S	: Millattan Sonra
Dr.	: Doktor
vb.	: ve benzeri
C	: Cilt
S	: Sayı
s	: Sayfa

GİRİŞ

Geçmişte etnik grupların kültür, dil, din ve yaşam alanı olan Afganistan, Büyük Horosan ve Aryana olarak adlandırılırdı. Bu ülke tarihi boyunca göç, askeri etkinlikler, fetihler ve buna benzer olayların merkezi olmuştur. Aynı şekilde günümüzde de Afganistan'da çok çeşitli ve karmaşık bir yapı bulunmaktadır. Afganistan uzun zamandır etnik ve sınıfsal çatışmalar, isyanlar, askeri darbeler, yolsuzluk, milletin hak ve özgürlüklerine keyfi müdahale ve kurulan hükümetlerin düşük verimliliğiyle boğuşmaktadır. Siyasi ve sosyolojik açıdan, Afganistan da etnik çeşitlilik ve devletle ilişkisi önemli bir konudur. Azınlık ya da ekalliyet, sosyolojik olarak bir devlette sayısal bakımdan az olan ve çoğunluktan farklı niteliklere sahip olan gruplar olarak tanımlanmaktadır. Ülkeler içerisinde ulusal ve etnik azınlık sorununun ortaya çıkışı, hem etnik azınlıkların dayanışma duygusunu hem de iktidardaki halkın nasyonalizm duygularını güçlendiren yeni bir milliyetçiliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Siyasi istikrar ve demokratikleştirme birçok ülkede çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Siyasal sosyolojide son derece önemli olan siyasi istikrar; siyasal kültür, siyasal gelişme, siyasal asimilasyon ve ulusallaştırma kavramlarıyla ilgilidir. Ancak siyasi istikrar kavramı ile bu kavramlar arasındaki yakın bağlantı nedeniyle siyaset bilimcilerinin arasında siyasi istikrar konusunda kesin bir tanım yapılamamıştır. Siyasi istikrar ve istikrarsızlık kavramsal olarak basit ve net olan bazı karışık görsel konuların aksine, hem kavramsal hem de görsel olarak belirsizdir. Siyaset bilimcilere göre siyasetin ve siyasal sistemin işleyişinin temel amacı düzen ve istikrarı sağlamaktır. Bu nedenle siyasi istikrar, dünyadaki siyasi sistemlerin korunmak için büyük çaba gösterdikleri önemli değerlerden biridir ve bu bağlamda siyasi istikrara bozabilecek her türlü zarardan kaçınılmaktadır. Siyasi istikrarsızlık en basit ve yaygın anlamıyla; mevcut hükümetin siyasi güçsüzlüğü, siyasi aktörlerin görev ve makamlarındaki düzensizlikler ve politikaların sürekli değişikliğidir. Siyasi istikrarsızlık, siyasi şiddet ve siyasi anlaşma dâhil olmak üzere siyasi anlaşmazlıkları çözme yöntemlerinin etkisiz hale geldiği veya tamamen başarısız olduğu bir durumdur. Çeşitli etnik topluluklarda özellikle sosyal ve siyasi çatışmaları inceleyen siyaset bilimciler, bu toplumlarda siyasi istikrar ve demokrasi için toplumsal demokrasiyi önermektedirler. Toplumsal demokrasi destekçileri açısından, çoğunluk demokrasi heterojen toplumlarda herkese adalet ve demokrasi sağlayamaz. Siyasi kültür ve sosyal adaleti sağlayan toplumsal demokrasi düzeni heterojen toplumlar için daha iyi bir seçenektir. Bu nedenle toplumsal demokrasiye, Afganistan'daki etnik ayrımcılık, siyasi istikrarın sağlanması ve ulusal hükümeti kurmak ve etnik ayrımcılığın yönetimi ve kapsayıcı bir hükümet oluşturmak için ihtiyaç duyulur.

Çalışmamıza **konu** olarak Afganistanda siyasi istikrarsızlığın etkenleri ve köklerini ortaya koymayı hedefledik. Burada en önemli olan şey, günümüze kadar Afganistanda siyasi istikrarsızlığın nedenleri ve kökleri hakkında yeterli akademik derleme ve araştırmanın yapılmamış olmasıdır.

Araştırmamızın **amacı**, etnik ayrımcılığın Afganistan'daki siyasi istikrarsızlık üzerindeki etkisini ve ayrıca geçmişten günümüze kadar Afganistan'ın çeşitli kanunlarında etnik grupların yerlerini ortaya koymak olacaktır.

Bu araştırma betimsel-analitik yöntem kullanılarak hazırlanmıştır. Araştırmaya göre etnik ayrımcılığın Afganistan'daki siyasi istikrarsızlığın şekillenmesinde geçmişten günümüze kadar doğrudan ilişkili olduğunu ve istikrarsızlaştıran faktörlerden biri olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın birinci bölümünde genel olarak teori çerçeve ve ilgili kavramlar ele alınacak. İkinci bölümde Afganistan'ın sekiz anayasasında etnisitenin yeri incelenecek. Üçüncü bölümde ise Afganistan'daki etnik gruplar ve etnik çatışma biçimleri detayli bir şekilde verileyecek. Son bölümde de Afganistanda siyasi istikrarsızlığın nedenleri ve kökleri ele alınmaya çalışılacaktır.

BÖLÜM I

TEORİ ve KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1. ETNİK

Etnisitenin siyasi bir kavram olarak “1953’teki ilk kullanımı, Amerikan sosyolog David Riesman’a atfedilir”. Her ne kadar bu kavram, ilk olarak 1953’te kullanılmaya başlasa da asıl olarak ulus-devlet formülasyonunun geçerli olmasıyla işlevsel hale gelir.¹ Etnik kavramı diğer sosyo-politik kavramlar gibi çeşitli anlamlara gelmekte olup bugüne kadar bilim insanları tarafından kabul edilen kesin bir tanımı yoktur.² Etnik kelimesi, Farsça Muin sözlüğünde kadın, erkek, akrabalar anlamlarına gelirken Aryanpor İngilizce-Farsça sözlüğünde ırk, halk ve kültür anlamlarına gelmektedir.³ Larus Arapça sözlüğünde etnik kavramı, “halktan bir grubun ortak çıkarları, eylem ve görüşleri ve söylemleri olanlar” şeklinde tanımlanmıştır.⁴ İngilizce’de Etnik kelimesi, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki bir dizi yabancı ve Anglo-Sakson olmayan azınlığı ifade eder. Antik Yunanistan’da Etnos kelimesi, şehirlerde yaşamayan göçebe gruplara söylenirdi. Bu nedenle *etnik* kavramında bir takım çelişkiler görülebilir. Örneğin, etnik kavramına bakıldığında, şehircilik ile kırsalcılık arasındaki karşıtlık, siyaset ile siyasallaşmama arasındaki karşıtlık, dinsiz ile dindar arasındaki karşıtlık anlamlarında kullanılabilir.⁵ Bazı sosyo-politik bilim adamlarına göre ise etnik kavramı, belirli bir kültüre, yaşam biçimine ve çeşitli taleplere sahip olan bir insan grubudur.⁶

2. SİYASİ İSTİKRAR

Siyasi istikrar açık ve yeterli bir teorik arka plan gerektiren bir kavramdır. İstikrar, kelime anlamıyla düzenlilik içinde sürüp gitme, kararlılık anlamına gelmektedir. İstikrarlı olmak,

¹ Celalettin Yanık, “Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi”, *Kaygı / Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, S. 20, Bursa, 2013, s. 230.

² Abdulqayom Sajadi, *Camiya Şinasi Siyasi Afghanistan*, (İntişarat Danişgahi Hatamul-nabiyin ve Muasisayi Naşr Vaja), Kabul, 2016, s. 47.

³ Taqi Daşti, “Maşhum Şinasi Kavmiyat ve Akaliyat Kavmi ba Invani Ansuri Camiya Şinasi ba Hamrah Şakhasahayi Ilmi baray Tashkhis Mizan ve Şiddet Kavmiyat”, *İntişarat Fasname Tahkikat Siyasi ve Binulmilali Danişgah Azad İslami Wahid Şahrza*, S. 9, Iran 2016, s. 143.

⁴ Muhammet Ali Amini, *Majarayi Kavmi ve Sibati Siyasi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danişgah Tarbiyat Muallim Tehran), Iran, 2010, s. 4.

⁵ Askeri Porhabib - Parisa Daryayi, “Tanavuat Kavmi Fırsat ya Tahdid”, *Ulumi Raftari ve Mutaliyati Ictimayi Dergisi*, Iran, 2015, s. 2-3.

⁶ Said Muidfard - Reza Rezaei, “Tahlil bar Waziyat Huyyat Kavmi dar Camiayi İran”, *Fasname Mutaliyati Siyasi*, Iran, 2009, s. 23.

kararlı olmak içinde bulunduğu durumu sonuna kadar götürmek anlamına gelir.⁷ Politik istikrarsızlık kavramı şu şekilde yeniden tanımlanabilir: Politik istikrarsızlık, politik sistemde sürekliliğin olmadığı, sosyo-politik gerginliklerden dolayı oluşan mülkiyet haklarını da içine alan toplumsal huzursuzluk ve şiddetin hâkim olduğu belirsizlik hali olarak tanımlanabilir.⁸ Siyasi istikrar, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler ve uluslararası güvenlik alanındaki en önemli konulardan biridir. 1945'ten sonra demokrasinin ve insan haklarının genişlemesi, modernleşme ve gelişme ile bu konu üçüncü dünya ülkeleri ve siyasi düşünürlerin odak noktası olmuş ve her biri bu siyasi kavramla ilgili çeşitli teoriler sunmuştur.⁹ Siyasi istikrar, sözlükte dayanıklılık, istikrar, güçlü ve sağlam kalmak, terim olarak ise bir sistemin devamlılığını ve bekasını ifade etmektedir.¹⁰

2.1. Daniel Lerner'e Göre Siyasi İstikrar

İran, Türkiye, Suriye, Mısır, Ürdün ve Lübnan Cumhuriyeti olmak üzere altı ülkeyi inceleyen Amerikalı bilim adamı Daniel LERNER araştırmasında¹¹ zikredilen ülkelerin modern yelpazedeki insanların Amerikalılar gibi yaşamak isteyen insanlar oldukları ve bu yelpazedeki insanların avam sınıfı insanlardan radyo, televizyon, dergi, şehirleşme ve dine uymamak gibi konularda ayrılabilirlikleri sonucuna ulaşır.¹²

Kendi geleneksel kültürlerine sahip olan avam yelpazesi modern kültürü kabul etmeyen insanlardır. Yani bu yelpaze modern yelpazenin tersine dergi okumaya, radyo dinlemeye ve televizyon seyretmeye ilgileri yoktur.¹³ Lerner'in bakış açısına göre üçüncü yelpaze veya geçiş yelpazesi, gelenek ile modernite arasında kalan veya gelenek aşamasından modernite aşamasına geçmekte olan kişilerdir.¹⁴ Bu üç yelpaze arasındaki

⁷ Ceyhun Haydaroglu, *İktisadi ve idari bilimlerde araştırma ve değerlendirmeler – 1*, (Gece Kitaplığı), Ankara, 2021, s. 445; Lukasz Perlikowski, *Political Stability as a Phenomenon and a Potential*, (Polish Political Science Studies), Poland, 2021, s. 232.

⁸ Gökhan Kartal - Serdar Öztürk, "Politik İstikrarsızlık, Enerji Güvenliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Orta Doğu Ülkeleri Üzerine Ampirik Bir İnceleme", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, Türkiye, 2020, Cilt: 8, s. 65-66.

⁹ Ali Qadiri, "Riṣahayi Besibati Siyasi dar Afghanistan", *İntişarat Roznama Afghanistan Ma*, 2013, Kabul, s. 5,

¹⁰ Ahmad Shafeyi - Ibrahim Barzgar - Ali Muradzada, "Nakş Villeyet ve Rahberi dar Sibati Siyasi Cumhuri İslami İnan Mutalia Mauridi Rahberi İmam Hamanay", *Journal Aafak Emniyet*, S. 30, İran, 2016, s. 9.

¹¹ Behzad İbadi, *Tasir Şigafhayi İctimayi bar Bisibati Siyasi pasa Davumuin İntihabat Cumhuri İslami Iran*, Yüksek Lisans Tezi, Alama Tabatabayi Üniversitesi, Hukuk Fakütesi), 2010, s. 34.

¹² Ghulam Riza Khaja Sarvi, *Rekabeti Siyasi ve Sebati Siyasi dar Cumhuri İslami Iran*, (Markaz Esned İnkilabi İslami), İran, 2003, s. 83.

¹³ Ghulam Riza Khaja Sarvi, "Çarçubi baray Tahlil Rikabet ve Sibati Siyasi ba Nigahi ba Tacrubayi Cumhuri İslami Iran", *Jornal Danişi Siyasi*, İran, 2006, S. 3, s. 96.

¹⁴ Sarvi, *Riqabat Siyasi ve Sibati Siyasi dar Cumhuri İslami Iran*, s. 83

uyum veya uyumsuzluk, devletlerde siyasi istikrara veya siyasi istikrarsızlığa neden olur.¹⁵ Eğer modern yelpaze ile geçiş yelpazesinin kademeli gelişmesi arasında uyum olursa bu devlete istikrarlı devlet, aynı şekilde modern yelpaze ile geçiş yelpazesinin kademeli gelişmesi arasında uyumsuzluk olursa bu devlete istikrarsız devlet denir.¹⁶

2.2. Dankort Rosto'ya Göre Siyasi İstikrar

Rosto'nun siyasi istikrar hakkında sunduğu formüle göre yöneticilerin kişisel meşruiyeti ile kurumların meşruiyeti sağlanırsa devletin siyasi istikrarının şekillenmesine neden olur. O'na göre *yöneticilerin kişisel meşruiyeti + kurumların meşruiyeti = siyasi istikrar* dır. Yada başka bir deyişle: karizmatik meşruiyet, mantıklı-yasal meşruiyet ve geleneksel meşruiyetin birleşmesi sonucunda siyasi meşruiyet olacaktır.¹⁷

Rostow, siyasi meşruiyet alanlarının üç tip otoritenin dengeli bir bileşimi olması gerektiğini belirterek belirli bir zaman ve tarih çerçevesinde hiçbir otorite şeklinin orjinalini bulamayacağımıza inanmaktadır. Bazı bilim adamları Rosto'nun aksine üçlü siyasi otoritenin ayrı ayrı bulunabileceğini kabul ederler. Rosto'nun bakış açısına göre meşruiyet krizi başka bir hükümetin gelmesi ve şekillenmesiyle ilgili değil belki kurumların meşruiyeti ve yöneticilerin kişisel meşruiyetinin değişmesiyle ilgilidir.¹⁸

2.3. B.C. Smith'e Göre Siyasi İstikrar

Smith'e göre tarihi dönemlerde üçüncü dünya ülkelerinde çok fazla istikrarsızlık yokmuş ancak iç savaşlar, etnik çatışmalar ve yönetim modelinin olmaması gibi nedenler üçüncü dünya ülkelerinin istikrara ulaşamamalarına sebep olmuştur.¹⁹ Smith, istikrarsızlığın meydana gelmesinin kültürlerin tehlikeye düşmesi anlamına geldiğine inanmaktadır.²⁰ İstikrar kavramının bazıları için istenmeyen bir rejimin gerilemesi ve çöküşü anlamına geldiğini belirtmektedir. Örneğin Marksist gelenekte istikrarsızlığın tarihin ilerlemesinde kaçınılmaz bir şey olarak görüldüğünü, Marksistler açısından istikrarın toplumun nihai duruma doğru gidişatından sapma anlamına geldiğini ifade etmektedir.

¹⁵ İbadi, s. 34

¹⁶ Reza Celali - Mehdi Ghloami, "İnsicam Fikri Nuhbagan Siyasi dar Darun Hakimiyat ve Şekilgiri Sibati dar Nizam Siyasi", *Mutaliyati Revebeti Bainulmilal*, 2010, S. 12, İran, s. 216.

¹⁷ İbadi, s. 34; Celali - Ghloami, s. 217.

¹⁸ Sarvi, "Çarçubi baray Tahlil Rikabet ve Sibati Siyasi ba Nigahi ba Tacrubayi Cumhuri İslami İran", s. 97

¹⁹ İbadi, s. 38

²⁰ Celali - Ghloami, s. 218-219.

2.4. Claud Ake'ye Göre Siyasi İstikrar

Claude Ake, siyasi etkileşimlerin ve siyasi eylemlerin akışı düzensiz olduğunda siyasi istikrarsızlığın ortaya çıktığına inanmaktadır. Siyasi istikrarsızlık kendisinde düzen olmayan bir durumdur ve bir devlette düzensizliğin meydana gelmesinin nedeni yöneticiler, kurumlar, partiler ve halk arasındaki siyasi etkileşimin olmaması nedeniyledir.²¹

2.5. Ian Lastik'e Göre Siyasi İstikrar

Ian lastik, iki sosyolojik gelenek ifade etmiştir. *Hegel*'den *Weber*'e ve *Parsons*'a kadar uzanan ilk yönetimde sosyo-politik birimler dengeli ve istikrarlı sistemler gibi açıklandılar ve teknolojik, sosyal ve ideolojik sistemler karşısında reaksiyon göstererek geliştiler. Yukarıda ismi geçen düşünürler açısından toplumlar birleşik birimler olarak kabul edilmiş ve bu toplumlarda farklılıklar ve çelişkiler ortadan kaldırılmıştır. Bu birleşmiş toplumlar arasında beklenmedik ve şaşırtıcı bir rekabet ve sorun ortaya çıktığında bu sorun ve rekabet çözümlenmelidir. Bu tezinin bilim adamlarına (*Hegel*, *Weber*, *Parsons*) birleşmiş bilim adamları denir. Lastik ve birleşmiş bilim adamlarına göre siyasi istikrar devletin sürekliliği demektir.²²

Ian lastik'in siyasi istikrarı tanımlamaya çalışırken üzerinde durduğu ikinci yönetim, entelektüel yönetimdir. Entelektüel yönetim, birleşmiş yönetimin karşısındadır. Entelektüel yönetimin en ünlü bilim adamları *Bobbes*, *Durkheim*, *Dahrendorf* ve *Samuel P. Huntington* gibi isimler muhalif bilim adamları olarak adlandırılır. Entelektüel yönetime göre toplumlar, her biri kendi çıkarlarını ve ihtiyaçlarını sağlamaya çalışan birey ve grupların birleşimidir. Entelektüellerin bakış açısına göre bu toplumlarda rekabetin ve düzensizliğin varlığı ve ortaya çıkması bir tahmin değildir, ancak rekabet ve düzensizliğin varlığı ve ortaya çıkması herkes tarafından beklenir. Bu yönetim kapsamında şaşırtıcı olan sosyo – politik sistemlerin varlığıdır.²³ Ian lastik yukarıda geçen iki yönetimden bahsederek siyasi istikrarın muhalefetin olduğu bir toplumda anlam kazanacağını ifade etmektedir. Yani muhalefetin olması o toplumda siyasi istikrarın ortaya çıkmasına neden olur.²⁴ Düşünürlerin siyasi istikrar hakkındaki açıklamalarına göre aşağıdaki iki açıklama çok kullanışlıdır.

²¹ Sayed Ahmad Musaki - Mulim Karamzadi, "Barasi Sebati Siyasi bar Tausiya", *Fasilnama Siyasat*, İran, S. 3, 2011, s. 325

²² İbadi, s. 39-40

²³ Celali - Ghloami, s. 220.

²⁴ Sarvi, *Riqabat Siyasi ve Sibati Siyasi dar Cumhuri İsalmi İran*, s. 94

Siyasal istikrar, demokratik siyasal sistemin çeşitli zaman ve aşamalarda devamlılığı ve bekası demektir.

Siyasi istikrar, mevcut kültür ve normların devamlılığı anlamına gelir.²⁵ Ancak siyasi istikrarın devamı sosyo-politik devletin içindeki partilerin dengesine bağlı olduğunu belirtmek gerekir. Huntington'un düşüncesine göre toplumlar ve siyasi sistemler ancak siyasi ve sivil kurumların gelişmesine ve bu kurumların arasında geniş siyasi katılım olması halinde siyasi istikrara ulaşır.²⁶

3. SİYASİ İSTİKRARSIZLIK

Sosyal ve beşeri bilimlerde tanım sorunu yaşanan ya da üstünde görüş birliği olmayan konulardan biri de *politik istikrarsızlık* kavramıdır. İstikrarsızlık kavramı sözlük anlamına göre, “istikrarsız olma durumu, dengesizlik, düzensizlik, kararsızlık” olarak tanımlanmaktadır.²⁷ Siyasi istikrarsızlık kavramı, sosyo-politik bilimlerin var olan diğer kavramları gibi çok yönlü bir kavramdır. Bu kavramın farklı sözlüklerde birden fazla anlamı ve tanımı bulunmaktadır. Siyasi istikrarsızlık kavramı, siyasi şiddet, dengesizlik, siyasi karışıklık ve çatışmalarla eş anlamlıdır.²⁸ Siyasi istikrarsızlık, egemen sistemin istikrar ve devamlılığının sorgulandığı ve tehdit edildiği bir durum olarak tanımlanmaktadır.²⁹ Siyaset biliminde siyasi istikrarsızlık, devletin bekasını, devamlılığını ve istikrarını yitirdiği duruma söylenir ve bu durum *isyan*, *gösteri*, *darbe*, *iç savaş* ve *siyasi şiddet* gibi istikrarsızlaştırıcı eylemlerin artmasıyla ortaya çıkar.³⁰ Diğer bir deyişle siyasi istikrarsızlık, bir devletin temel görevlerinden olan özellikle egemenlik, toprak bütünlüğünü korumak ve toplumu kontrol altında tutmakta karşı karşıya kaldığı zayıf ve istikrarsız durum olarak ifade edilir.³¹

Siyasi İstikrarsızlık Türleri: Siyasi istikrarsızlık kitlesel protesto ve iç savaş olmak üzere ikiye ayrılır. Siyasi istikrarsızlık Kitlesel protesto kavramında kamu grevleri, hükümet

²⁵ Shafeyi, s. 10

²⁶ Mir Kasim Banihaşimi, “İntihabat ve Sebat Siyasi dar Cumhuri İslami İran”, *Faslnama Mutaliyat Rahburdi*, İran, 2016, S. 3, s. 143

²⁷ Taner Karakuzu - İlker Limon, “Politik İstikrarsızlık ve Tunus”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 2019, C. 10, S. 2, s. 86; Ceyhun Haydaroğlu, *İktisadi ve idari bilimlerde araştırma ve değerlendirmeler –I*, (Gece Kitaplığı), Ankara, 2021, s. 446;

²⁸ Amir Azimi Devletabadi, *Munaziat Nuhbagan Siyasi ve Besebati Siyasi dar Cumhuri İslami İran*, (Markazi Esnad İnkilab İslami), İran, 2008, s. 27

²⁹ Ahmad Recebzadeh - Muhammad Riza Taliban, “Tabin Camiya Sinahti Besebati Siyasi Mutaliayi bin Kişveri”, *Adabiyat ve Ulum İnsani Dergisi*, 2007, S. 56 - 57, s. 74

³⁰ Rahila Ahmadi, *Barasi ve Arzyabi Muttagirha ve Şahasahayi Muasir bar Besebati Nizamhayi Siyasi*, (Yüksek Lisans Tezi, Firdevsi Üniversitesi, Coğrafya Bölümü), Meşhad, 2012, s. 25.

³¹ Ghulam Riza Khwaja Sarvi - Amir İbrahim Rasuli, “Mukayise Nakşi Sibati Siyasi dar Ulguysi Tevsiya Malizi ve Türkiye ba Ulguysi İslami-İrani Peşraft”, *Tahkikati Siyasi Bainulmilali Dergisi*, S.:38, 2019, s. 86

karşıtı halk protestoları ve halk ayaklanmalarını kullanarak sistemi tehdit etmesi anlamına gelir. Yani kamu düzenini bozan her türlü eylem anlamına gelir. İç savaşta siyasi istikrarsızlık, hükümet karşıtı grupların siyasi suikastlar, darbeler ve devrimler yoluyla kamu düzenini bozması anlamına gelmektedir.

Siyasi İstikrarsızlığın Aşamaları: İstikrarsızlık, isyanlar, savaşlar, darbeler, şiddet, siyasi suikastlar vb. olaylarla toplum düzeyinde kendini gösteren bir olgudur. Siyasi istikrarsızlık aşağıdaki 3 aşamadan oluşur.³²

Memnuniyetsizlik

Bu aşamada, egemen sistemin eksiklikleri sistem ve toplum tarafından kabul edilir ve meşrulaştırılır. Memnuniyetsizlik aşamasında, kamu beklentileri ve devletin özel işlevleri arasında bir eksiklik vardır. Ancak bu memnuniyetsizliğin ideolojik tutarlılığının olumlu rolü nedeniyle, toplumun beklentileri ile sistemin özel işlevleri ve toplumun ihtiyaçları arasındaki eksiklikler ile boşluklar gözle görülmemekte ve olumlu olarak değerlendirilmektedir.³³

Tahamül

Bu aşamada toplumun beklentileri ile sistemin özel işlevleri arasındaki eksiklik artar ve toplumdaki ideolojik düzen sorgulanır ve inanç ile gerçeklik arasındaki sorun ortaya çıkar. Sistemin yanıt verebilirliği ve performansı açıkça kendini gösterir. Eksikliklerin ortaya çıkmasıyla devletin meşruiyeti azalır, halkın istekleri ile devletin yanıt verebilirliği ve işleyişi arasındaki uyumsuzluk sonucunda eksiklik ortaya çıkar.

Protesto

Halkın istekleri ile devletin meşruiyet ve yanıt verebilirliği arasında eksiklik çıkması aşamasına protesto denir. Egemen devlet halk arasındaki meşruiyetini kaybettiğinde halk oturma eylemleri, mitingler ve çatışmalar şeklinde tepki gösterir.³⁴

³² Recebzadeh -Taliban, s. 74-223

³³ İbadi, s. 45

³⁴ Celali - Ghloami, s. 224.

BÖLÜM II

AFGANİSTAN'IN SEKİZ ANAYASINDA ETNİSİTENİN YERİ VE ETNİK ÇATIŞMA BİÇİMLERİ

Bu bölümde, Afganistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından kısa aralıklarla Afganistan'da çıkarılan sekiz anayasa ve etnik gruplar ile azınlıkların söz konusu anayasalardaki konumları inceleyeceğiz. Afganistan'da oluşturulan yasalar aşağıdaki yedi aşamadan sonra uygulanmaktadır:

- Kanun taslağının hazırlanması
- Kanunun adalet bakanlığı tarafından kodlanması
- Bakanlar kurulu onayı
- Yasanın parlamento tarafından onaylanması
- Devlet başkanının onayı
- Adalet bakanlığının resmi gazetesinde tescil
- Yürütme organı tarafından kanunların uygulanması

Afganistan'ın 1919'da elde ettiği bağımsızlıktan günümüze kadar oluşturulan 8 anayasayı şu şekilde sıralayabiliriz:

1. *Amanullah Han Dönemi Anayasası* (Nizamname-i Devlet'i Aliye)
2. *Serdar Muhammed Nadir Şah Anayasası*
3. *Zahir Şah Dönemi Anayasası*
4. *Serdar Muhammed Davud Şah Dönemi Anayasası*
5. *Nur Muhammed Tereki Dönemi Anayasası* (Afganistan Demokratik Anayasa İlkeleri)
6. *Necibullah Ahmad Zay Dönemi Anayasası*
7. *Mucahidin Devleti Dönemi Anayasası*
8. *Hamid Karzay Dönemi Anayasası*.

1. AFGANİSTAN'IN SEKİZ ANAYASASI

Şimdi bunlar hakkında kısa da olsa tek tek bilgi vermeye çalışalım.

1.1. Amanullah Han Dönemi Anayasası (Nizam Name-İ Devleti Aliye)

Amanullah Han, devleti meşrulaştırmaya ve milli uyumu şekillendirmeye çalışıyordu.³⁵ İlk konuşmasında, hükümetinin amaçlarını belirterek bağımsızlık, özgürlük,

³⁵ Sajadi, s. 101

reformlar, hukukun üstünlüğü, zorla çalıştırmanın yasaklanması, cariye ve köle hürriyetini ve yeni bir düzeni hayata geçirme isteğini ortaya koyar.³⁶ İlk adımda sistemin meşruiyeti için bir anayasa hazırlanmasını talep eder. Anayasanın hazırlanması için 1922 yılında 'de Celalabad vilayetinde 872 kişinin katılımıyla bir toplantı yapılır ve hazırlanmaya başlanır. Uzun tartışmalar neticesinde tamamlanarak 1924 yılında Kabil'de yapılan geniş katılımlı bir toplantı ile yürürlüğe konur. Nizam name-i devleti aliye-i Afganistan adıyla zikredilen yasa 73 maddeden oluşmaktadır.³⁷

Birinci bölüm *hükümet*, ikinci bölüm *Afganistan vatandaşlarının genel hakları*, üçüncü bölüm *memurlar*, dördüncü bölüm *milli meclis toplantısı*, beşinci bölüm *mahkemeler*, altıncı bölüm *Yargıtay*, yedinci bölüm *mali işler*, sekizinci bölüm *idare*, dokuzuncu bölüm ise *çeşitli konuları* içermektedir.³⁸ Vatandaşlarla ilgili olarak anayasada belirtilen en önemli hususlar şunlardır: Afgan vatandaşları ticaret yapma hakkına sahiptir (Madde 12), Herkesin eğitim ve öğretim hakkı vardır (Madde 14 ve 15), Herkesin özgürce konuşabilme hakkı vardır (Madde 11), Herkes özgürdür ve zorla çalıştırma ve haciz yasaktır (Madde 10 ve 12), Devlet herkese eşit derecede sorumludur (Madde 3), Yetkili mahkeme kararı olmadan hiç kimse tutuklanamaz ve her türlü saldırı ve müdahaleye karşı güvendedir (Madde 10), Vatandaşlar, liyakat ve yeterliliklerine göre devlet dairelerine katılma hakkına sahiptirler (Madde 16 ve 17), tüm vatandaşlar servetleri ve mülkleri üzerinden vergi öderler (Madde 18), Halkın mülkiyeti tecavüze karşı güvendedir ve arazi sahibi onu dilediği şekilde kullanma hakkına sahiptir (Madde 19 ve 20), Şantaj (Madde 23), İşkence ve her türlü eziyet yasaktır (Madde 24), Memurların rütbe ve terfi alma hakları vardır ve kanuna aykırı bir davranışta bulunmaları halinde görevden alınır (Madde 36, 37 ve 38), Aleni yargılamalar yapılır, sanık suçlamayı aklamak için her şeyi kullanma hakkına sahiptir (Madde 50, 51, 52, 53, 54, 55).³⁹

Anayasada yer alan dördüncü ve yedince maddeler dikkat çekicidir. Şöyle ki, Padişah ve padişahın ailesi padişah olma hakkına sahiptir ve diğerleri kendilerini padişah konumunda göremezler (madde 4). Şah, tüm yetkilerin sahibi olan kişidir. Şah, bakanlar düzeyine kadar devlet kademelerindeki kişileri seçme hakkına sahiptir (madde 7). Özellikle bu iki maddede vatandaşlar, padişahlık makamına ulaşma hakkından mahrum bırakılmış, liyakat ve eşitlik

³⁶ Zahir Tanin, *Afganistan dar Karni Bistum 1900-1996*, (Muhammad İbrahim Şariyati), Tahran, 2005, s 35

³⁷ Sarvar Daniş, *Hukuki Esasi Afghanistan*, (İntişarat Danişgah İbni Sina), Balkh, 2015, s. 88

³⁸ Nurullah Muhsini - Danişcuyani Hukuk ve Ulumsiyasi Danişgah Balkh, *Kanun Esasi Afghanistan 1382*, (Matbuayi Nekzad), Balkh-Afganistan, 2012, s. 14

³⁹ Abdul Hamid Mobarez, *Tahlil Vekiat Siyasi Afghanistan*, C. 2, Kabil, 1698, s. 19-20

ilkesi ihlal edilmiştir.⁴⁰

1.2. Nadir Şah Dönemi Anayasası (Usul-İ Esasi Devlet-İ Aliye)

Muhammed Nadir Şah, 15 Ekim 1929'da padişah oldu.⁴¹ İlk işi, Amanullah Han'ın moderniteye ve Avrupa medeniyetine ulaşmak için yaptığı reformları iptal etmek ve tüm meşrutiyetçileri bastırmak oldu.⁴² Devlet, cemaat ve kabileler arasında bir denge kurmaya çalıştı. Onun döneminde ülkenin ve halkın ekonomik durumu çok kötü ve istikrarsız bir durumdaydı.⁴³ Muhammed Nadir Şah, yönetimini Peştunların ve kendi halkının çıkarlarına dayandırmış, her zaman Peştun halkının çıkarlarını korumaya çalışmış, ırkçı ve aşiretçi yaklaşımlar uygulayarak Afganistan'daki Peştunların dışındaki etnik grupları yok etmeye çalışmıştır.⁴⁴ Muhammed Nadir Şah, diğer etnik grupların mal varlıklarını ve topraklarını Peştun halkına bölüştürmüş ve diğer etnik gruplara toplu büyük baskılar uygulamıştır.⁴⁵ Muhammed Nadir Şah 1931 yılında anayasayı Afganistan devletinin temel ilkeleri (Usul-i esesi-i devlet-i aliye-i Afganistan) adı altında 9 bölüm ve 110 maddeden oluşan bir anayasa hazırlatıp yürürlüğe koydu. Söz konusu yasanın bölüm başlıklarını şu şekilde sıralayabiliriz:

*Genel ilkeler, padişahın hakları, milli meclis, memurların hakları, mahkemeler, Yargıtay, şehir idareleri, askerlik ve diğer ilkeler*⁴⁶

Nadir Şah döneminde yapılan anayasanın halkla ilgili bazı maddeleri şöyledir:

Tüm vatandaşlar eşit haklara sahiptir (Madde 13). İstihdam için kriter yetenek ve niteliktir (Madde 14). Mülk saldırıya karşı güvendedir (Madde 15 ve 16), Zorla çalıştırma ve haciz yasaktır (Madde 18), Medya özgürdür (Madde 23), ifade özgürlüğü vardır (Madde 38), Milli meclis yasama işlerinde serbesttir (Madde 44,41,51), Bakanlar Milli meclise karşı sorumludurlar (Madde 76), Memurlar liyakat ve uygunluk durumuna göre seçilir ve hizmetteki ahlak ve azime göre terfi alırlar (Madde 84). Hanefi mezhebine mensup olan kişi padişah olabilir (Madde 1). Sadece padişahın ailesine mensup kişiler padişahlık için aday olabilirler (madde 5)⁴⁷ Nadir Şah tahta çıktıktan sonra milletin haklarını koruyacağını

⁴⁰ Sarvar Daniş, *Kavanin Esasi Afghanistan az 1301-1382*, (İntişarat Danişgah İbni Sina), Kabil, 2015, s. 40-45

⁴¹ Tanin, s 69

⁴² Nasim Jawad, *Afghanistan : A Nation of Minority*, (Birtish Library), London, 1992, s. 15

⁴³ Sajadi, s. 103

⁴⁴ Benjamin Dubow, *Ethnicity; Space and Politics in Afghanistan*, (University of Pennsylvania Scholarly Commons), Pennsylvania, 2009, s. 17

⁴⁵ Ghulam Muhammad Muhammadi, *Ma Hama Afghan Nestem*, (İntişarat Said), Kabil, 2018, s. 64

⁴⁶ Muhsini, s. 14-15

⁴⁷ Daniş, *Kavanin Esasi Afghanistan az 1301-1382*, s. 58-59; Mobarez, s.56-68

söylemesine rağmen daha sonra milletin haklarını savunmadığı gibi peştunların kimlik ve dillerini millete dayattı ve diğer etnik grupların haklarını görmezden geldi. Tarihsel verilere göre Nadir Şah, saltanatı boyunca kendisini 14. Luy gibi gören bir diktatör olup devlet halk değil benim diyordu.

Mahkame kararı taraflarca kabul edilmediği takdirde, taraflar davalarını sonuçlandırması için padişahın huzuruna taşıyabilecekler. Anayasa Nadir şah'ın etkisindeydi, katliam emirleri ve mahkemelerin kararları Nadir şah'ın yargı işlerine müdahale ettiğini, kanun ve mahkemeleri sırf kendi çıkarlarını korumak için bir araç olarak kullandığı belirtilmektedir.

1.3. Muhammed Zahir Şah Dönemi Anayasası

Muhammed Zahir Şah, 1933 yılında padişah olduktan sonra yeni bir anayasa yapmak için karar verir. Nitekim yapılan çalışmalar neticesinde 11 bölüm ve 128 maddeden oluşan bir anayasa hazırlanıp Zahir Şah'ın onayından sonra yürürlüğe girer.⁴⁸

Bahsi geçen anayasanın 11 bölümü şu başlıklardan oluşmaktadır:

*Devlet, Padişah, Milletın Temel Hak ve Görevleri, Milli Meclis, Büyük Meclis (Loya Cirga), Hükümet, Mahkeme, İdare, Olağanüstü hal, Düzeltme ve Geçiş Hükümleri*⁴⁹

2012 anayasasının hazırlanmasında önemli etkisi olan ve Afgan toplumunun siyasi, sosyal, kültürel, idari ve adli hayatında önemli değişiklikler getiren Muhammed Zahir Şah dönemi anayasasının olumlu yönleri şunlardan ibarettir: İnsanların haklarının güvence altına alınması (Madde 15), halkın haklarının eşitliği ve ayırım gözetilmeksizin herkesin kanuna karşı sorumluluğu (Madde 25), sınır dışı edilme yasağı, konut seçme hakkı, herkes için özgürlük ve saldırıya karşı güven (Madde 26), Afganistan suçlularının yabancı ülkelere teslim edilmemesi (Madde 27), konut ve mülkün saldırıdan korunması (Madde 28 ve 29),⁵⁰ düşünce ve ifade özgürlüğü, herkesin düşüncesini söz ve yazı ile ifade edebilmesi (Madde 31), Afganistan vatandaşları dernekler, partiler ve siyasi örgütler kurma hakkına sahip olması (Madde 32), devletin herkese ücretsiz eğitim sağlama yükümlülüğü (Madde 34),⁵¹ zorla çalıştırma yasağının olması ve çalışmanın her Afganistan vatandaşının hakkı olduğu (Madde 36), eşit vergi ödenmesi (Madde 38), askerlik yapma (Madde 39), devletin meclisleri

⁴⁸ Daniş, *Hukuki Esasi Afghanistan*, s. 59-89

⁴⁹ Muhsini, s. 16

⁵⁰ Mobarez, s.241-242

⁵¹ Daniş, *Kavanin Esasi Afghanistan az 1301-1382*, s. 97-98

denetleme hakkına sahip olması (Madde 56), meclisin halka açık toplantıları (Madde 57), padişah'ın parlamento'yu feshetme hakkının bulunması (Madde 63)⁵² gibi maddeler.

Hükümet Vulusi Cirga'ya karşı sorumludur (Madde 65), Vulusi Cirga, kabine üyelerini sorgulama hakkına sahiptir (Madde 66),⁵³ hükümet bütçesi Mişranu Cirga tarafından önerilir (Madde 75), Loya Cirga üyeleri, meclis üyeleri ve şehir meclislerinin başkanlarından oluşur (Madde 78), padişah önemli milli meselelerde Loya Cirga'yi toplama hakkına sahiptir (Madde 79), Loya Cirga toplantıları açıktır (Madde 81),⁵⁴ Loya Cirga'da karar alma kriteri %50+1 oy çokluğu ile olur (Madde 83), Adli idare bağımsızdır, adli idare 3 mahkemeden oluşur ve 3. Mahkeme (İstire Mahkemesinin) 9 üyesi padişah tarafından seçilir (Madde 97, 98 ve 105), mahkeme oturumları halka açıktır (Madde 100), anayasa maddelerini değiştirme hakkı Loya Cirga'nın yetkisindedir (Madde 121).⁵⁵ Anayasa'nın onaylanmasına kadar devam edebilen normal kanunlar, Anayasa'ya aykırı değilse devam, aykırıysa iptal edilir (Madde 128), Zahir Şah dönemi kanununun eleştirel noktaları şu şekilde özetlenebilir: 2. ve 25. Maddelerine göre Muhammed Zahir Şah hükümeti meşrulaştırmak ve tüm etnik grupları devlete ortak etmekle yükümlüydü. Ancak Afganistan'da birçok kavim, mezheb, dil ve kültür olmasına rağmen padişahlığın sırf kendi ailesi ve peştun'lara ait olduğunu kabul etmiştir.⁵⁶ Yani farklı mezhebe mensub olan kavim ve azınlıklara ayrımcılık yapılmış ve devlet diğer etnik gruplara Peştunce dilini dayatmaya çalışmıştı, bu durum diğer etnik grupların kendilerini devlete karşı uzak hissetmelerine neden olmuştur.

1.4. Serdar Muhammed Davud Han Dönemi Anayasası

Serdar Muhammed Davud Han, 1973 yılında gerçekleştirdiği darbe ile padişahlık sistemini cumhuriyet sistemine çevirdi.⁵⁷ Darbenin sebebini Zahir Şah döneminde devletin yozlaşması olduğunu gösterdi.⁵⁸ Davud Han iktidara geldiğinde Zahir Şah'ın anayasasını feshetti ve cumhuriyet anayasasını hazırlamakla görevli 41 kişilik bir komite atadı.⁵⁹ 16.03.1976 tarihinde anayasa taslağı hazırlandı. 19.03.1976 tarihinde hazırlanan taslağın

⁵² Mobarez, s.248-249

⁵³ Daniş, *Kavanin Esasi Afghanistan az 1301-1382*, s. 100-107

⁵⁴ Mobarez, s.251-252

⁵⁵ Daniş, *Kavanin Esasi Afghanistan az 1301-1382*, s. 112-125

⁵⁶ Pierre Centlivres and Micheline Centlivres-Demont, *The Inention of the Afghan Nationalities 1980-2004*, (The Middel East Institue), Washing DC, 2009, s. 37; Conrad Schetter, *Ethnicity and the Political Reconstruction of Afghanistan*, (Center for Development, Research Department of Political and Cultral Change, Bonn, S. 3, 2005, s. 6.

⁵⁷ Daniş, *Hukuki Esasi Afghanistan*, s. 89

⁵⁸ Mobarez, s.334-337

⁵⁹ Muhsini, s. 16

incelenmesi için 20 kişiden oluşan başka bir komite kuruldu. 30.01.1977 tarihinde Meclise (Loya Cirga) gönderdiği bu taslak 325 kişinin katılımıyla 13 bölüm ve 136 madde olarak onaylandı. Meclis, Davud Han'ı 6 yıllığına cumhurbaşkanı olarak atadı. Davud Han, sadakat yemininden sonra, anayasayı 24.02.1977 tarihinde imzaladı ve böylece yürürlüğe girdi.⁶⁰ Davud Han dönemindeki 1977 Anayasası 13 bölüm ve 136 maddeden oluşmaktadır. Bölüm başlıkları şu şekildedir:

*Temel Hedefler, Ekonomik Temeller, Devlet, Vatandaşların Hakları, Milli Meclis, Loya Jirga, Cumhurbaşkanı, Hükümet, Yargı, Olağanüstü Hal, Düzeltme, Geçiş Hükümleri, Genel Hükümler.*⁶¹

Söz konusu 136 maddenin etnik guruplar hakkındaki bazı maddeleri şu şekildedir:

Beşinci maddeye göre, Davud Han kendisi için ayrımcılık yapmamaya ve her insanın özgürlüğüne ve onuruna saygı duyacağını ilan etti.⁶² O, Peştun kimliği ve dilini başkalarına dayatılmasına öncelik verdi.⁶³ Bu dönemde kimliğini, kültürünü, dilini ve haklarını yeniden canlandırmak isteyen birçok akım Davud Han tarafından bastırılmıştır.⁶⁴ Kurucusu olduğu Milli İnkılap hareketini yegâne karar alma hareketi olarak görmüş ve bütün kararlar Milli İnkılâp Meclisi ile istişare edilerek alınmıştır. Hatta diğer partilerin faaliyetlerinin ilân edilmesi bile yasaklanmıştır.⁶⁵ Siyasal sistem ve siyasal sistemin yapısı aslında toplumsal gerçeklerin bir aynasıdır.⁶⁶ Ancak söz konusu kanununun 26. maddesine göre Afganistan'ın yönetim sistemi kapalı bir sistem haline gelmiştir. Bu kapalı sistem istikrarsızlığa ve etnik çatışmalara neden olmuştur. 40. Maddeye göre Afganistan halkının toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasi isteklerini yansıtacak tek parti sistemi getirilmiştir. Diğer partilerin çalışmasına izin vermeyen ve sadece Davud Han'ın (İnkılab-ı milli partisi) kurduğu partinin çalışmasına izin veren bir sistem olmuştur. Buna karşın cumhuriyet sistemlerinde parlamento üyelerini seçmekteki temel kriter vatandaşın oylarıdır ve herkes seçme ve seçilme hakkına sahiptir. Öte yandan Anayasa'nın 49. maddesine göre milletvekilleri partinin önerisiyle seçilir hale gelmiştir.⁶⁷

⁶⁰ Daniş, *Hukuki Esasi Afghanistan*, s. 89-90

⁶¹ Muhsini, s. 16-17

⁶² Daniş, *Hukuki Esasi Afghanistan*, s. 134

⁶³ Tanin, s 113

⁶⁴ Centlivres - Demont, s. 38

⁶⁵ Akram Osman, *Kanun ve Kanun Esesi dar Partevi Camiye Şinasi Tarihi*, (Farhangı Endeşe), İran, 2002, s. 28

⁶⁶ Didar Ali Mashriqi, *Buhran Huyet Milli dar Afghanistan*, (İntişart Amiri), Afghanistan, 2018, s. 84

⁶⁷ Daniş, *Hukuki Esasi Afghanistan*, s. 138-144

1.5. Bebrak Karmel Dönemi Anayasası

Askeri bir subay olan Hüseyin Han'ın oğlu Bebrak Karmel,⁶⁸ Ferghani Keşmir kabilesine ait Tacik kökenlidir. Nur Muhammed Taraki ve Hafızullah Amin'den sonra Sovyetler birliği ve KGB'nin desteğiyle Parçam partisinin başına getirilir.⁶⁹ 27 Nisan 1978 tarihinde Davud Han'a karşı yapılan bir darbe ile gücü eline alır.⁷⁰ Bu darbede Halkın Demokratik Partisi ile birlikte kendi kimliğini, kültürünü, dilini ve haklarını yeniden canlandırmak isteyen Peştun olmayan partiler rol oynamıştır.⁷¹ Parçam akımı, Farsça-Dari konuşanlar, elitler ve Farsça-Dari dili konuşan Peştunlardan oluşuyordu.⁷² Karmel, tüm etnik grupların hükümete katılmasını ister ve çok sayıda Afgan etnik grubunu ordunun üst sıralarına atar. Bu nedenle Bebrak Karmel iktidara geldiğinde tüm etnik gruplar tarafından kabul görülür. Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin Temel İlkeleri olarak adlandırılan Afganistan Demokratik Cumhuriyeti Devrim Konseyi tarafından 14 Nisan 1980'de onaylanan ve bir ay sonra yürürlüğe giren Bebrak Karmel dönemi Anayasası, 10 bölüm ve 68 maddede oluşmaktadır. Söz konusu anayasanın bölümleri şunlardır:⁷³

*Sosyal, siyasi ve iktisadi düzenin temeli, Temel haklar ve vatandaşın sorumlulukları, Loye cirge, Afganistan demokratik cumhuriyeti devrim konseyi, Afganistan demokratik cumhuriyeti bakanlar konseyi, Idare, Yargı sistemi ve mahkemelerin işleyişi, Savcılık, Amblem, bayrak ve başkent, Geçiş hükümleri*⁷⁴

Bebrak Karmel dönemi anayasasının bazı olumlu noktaları şu şekilde sıralanabilir:

Hükümet, tüm vatandaşların haklarını, mülkiyetini ve geleneklerini sağlamakla yükümlüdür (Madde 2). Hükümet tarafından tüm dinlerin dini törenleri ve uygulanması garanti edilir (Madde 5). Tüm etnik grupların mülkiyeti koruma altındadır (Madde 17 ve 22). Hükümet, ulusal ekonomiyi büyütmek ve bütün vatandaşların yaşam standartlarını aynı şekilde iyileştirmekle yükümlüdür (Madde 18). Tüm vatandaşlar için iş imkanları sağlanması gerekir (Madde 21). Toplumun bütün katmanlarının eşit kapasitede güçlendirilmesi ve geliştirilmesi sağlanmalıdır (Madde 24). Kadınları desteklemek ve

⁶⁸ Muhammad Ibrahim Atayi, *Nigahi Muhtasar ba Tarih Maasir Afghanistan*, (İntişart Meyvand), Kabil, 2005, s. 435

⁶⁹ Diago Korduvuz - Slig S Herryson, *Puşti Perde Afghanistan*, (İntişart Binulmileli Almedhi), Kabil, 2019, s. 17

⁷⁰ Atayi, s. 396

⁷¹ Centlivres & Demont, s. 38

⁷² Korduvuz & Herryson, s. 18

⁷³ Daniş, *Hukuki Esasi Afghanistan*, s. 90

⁷⁴ Muhsini, s. 17

kadınlara iş sağlamak için çaba gösterilmelidir (Madde 25). Hiçbir ayrımcılık olmaksızın tüm Afganistan vatandaşları yasalara karşı sorumludur (Madde 28). Suç kişisel bir eylemdir ve hiç kimse ve hiçbir kurum başka bir kişiyi tutuklama hakkına sahip değildir (Madde 30). Etnik ve dini aidiyetleri ne olursa olsun tüm vatandaşlar kamu ve özel kurumlarda çalışabilmelidirler (Madde 32). Etnik, dinsel, dilsel, kültürel vb. fark etmeksizin tüm Afgan vatandaşları askerlik hizmetini yapmakla yükümlüdür (Madde 33).

Eleştirilebilecek olan bir kaç şeye değinmek gerekirse, Bebrak Karmel anayasası yurttaşların özgürlüğü, adaleti ve eşitliği ile yeni bir toplumun oluşmasına yer verirken, Afganistan Demokratik Halk Partisi'ne öncelik vermiştir.⁷⁵ Madde 20'ye göre hükümet, Afganistan'ın güney ve doğu illerinde yaşayan göçebelere (banka kredileri, ekonomik yardım ve ücretsiz sağlık ve hizmet olanakları dâhil) maddi ve manevi destek sağlamakla yükümlü sayılmış,⁷⁶ ancak pratikte göçebelere herhangi bir destek verilmemiştir.⁷⁷

1.6. Doktor Necibullah Ahmedzai Dönemi Anayasası

Dr. Necibullah Ahmedzai, 1986 yılında Bebrak Karmel'den sonra iktidara geldi⁷⁸ Razak Mamun, "*Razi Habideyi Esrar Marg Doktor Necibullah Ahmadzai*" adlı kitabında Dr. Necibullah Ahmadzai'nin kişiliği hakkında şunları yazar: Dr. Necibullah Ahmadzai cesur, zeki, kurnaz ve kararlıydı. İnsanlara çok zor güvenen ve gücü elde etmek için her şeyini feda eden birisiydi. Necibullah Ahmedzai, Bebrak Karmel liderliğindeki Afganistan Parçam partisi hareketinin başarısız darbesinden sonra Moskova'ya gitmiş ve Hafızullah Amin'in ölümünden sonra 1980'de Bebrak Karmel ile birlikte Kabil'e dönmüş⁷⁹ ve KGP tarafından kurulan istihbarat teşkilatının başına geçmiştir.⁸⁰

Necibullah 1986'de Afganistan Cumhurbaşkanı seçilir.⁸¹ Necibullah Ahmedzai, Komünist-Marksist rejimin sonu olarak kabul edilmiş, milliyetçi eğilimleri ve etnik-ırksal üstünlüğü onun için özel bir önem taşımış ve bu konudaki politikalarını uygulama yoluna gitmiştir. Necibullah Ahmedzai, Peştunlara daha fazla ilgi gösterdi. Bu nedenle Razak Mamun, Necibullah Ahmedzai'yi etnik siyasetin mirasçısı olarak görmekte ve Ahmetzai

⁷⁵ Daniş, *Kavanin Esasi Afghanistan az 1301-1382*, s. 176-177

⁷⁶ Wiebke Lamer & Erin Foster, *Afghan Ethnic Groups: A Brief Investigation*, (Civil Military Fusion Centre), New York, 2011, s. 3

⁷⁷ Daniş, *Hukuki Esasi Afghanistan*, s. 182

⁷⁸ Abubaker Siddique, *Afghanistan's Ethnic Divides, Sources of Tension in Afghanistan and Pakistan: A Regional Perspective*, (Barcelona), 2012, s. 4

⁷⁹ Atayi, s. 444

⁸⁰ Razaq Mamun, *Razi Habideyi Esrar Marg Doktor Necebullah Ahmadzai*, Kabil, 2007, s. 7

⁸¹ Atayi, s. 444

zamanından önceki yıllarda görülme­yen parti ve etnik rekabetin Ahmedzai zamanında arttığını, bu durumun devletin içeriden sarsılmasına neden olduğunu ve kendi hükümetinin düşmesine kendisinin sebep olduğunu ifade eder. Necibullah Ahmedzai, etnik temizliğe yönelik ilk adımlarında Kunduz Eyaleti'nin 54. Tümen ve 6 Nolu Kolordu'da görev yapan Tacik, Özbek ve Türkmen asıllı komutanları görevden alıp Peştunlardan oluşan etnik gruplar oluşturmuştur.⁸² Necibullah Ahmedzai, 29/05/1990 yılında Serdar Muhammed Zahir Şah ve Serdar Muhammed Davud Han anayasalarından bazı maddeleri alarak yeni bir anayasa onaylamıştır.⁸³ Bahsi geçen anayasa 13 bölüm ve 49 maddeden oluşmaktadır.

Bu kanunun bölümleri şu şekildedir:

*Siyasal Devletin Temelleri, Sosyo – Ekonomik Temeller, Vatandaşlık, Loya Cirge, Cumhurbaşkanlığı, Milli İrade, Bakanlar Konseyi, Yargı, Savcılık, Anayasa Konseyi, Yerel Konsey, Dış Politika ve Değer Konular.*⁸⁴

Bahsi geçen kanunun etnik yapıyla ilgili bazı maddeleri şu şekildedir:

Hükümet, Afganistan'da yaşayan tüm gruplar için kalkınma, destek, eşitlik ve dengeli gelişme (Madde 13) ve ülkede yaşayan tüm etnik grup ve milletlerin kültür, dil ve edebiyatını geliştirmekle yükümlüdür (Madde 14). Söz konusu anayasaya göre Afganistan'ın her vatandaşı iş seçmekte özgürdür.⁸⁵ Anayasadaki bütün bu maddelere rağmen bu dönemde devletin ordusunda görev yapan Tacik, Özbek ve Türkmen asıllı kişiler etnik kökenleri nedeniyle görevden alınmış ve tüm askeriye peştunlara verilmiş ve bu nedenle ırkçılık; Ahmetzai zamanındaki politikacı ve elit toplum arasında artmıştır. Çeşitli kaynaklara göre, Ahmedzâi hükümetinin düşmesinin ve çöküşünün nedenleri ırk ve partilerin çatışmalarıydı.⁸⁶

1.7. Mücahidin Dönemi Afganistan Anayasası

Dr. Necibullah'tan sonra, Abdul Raşid Dostum (Afganistan İslami Hareketi lideri), Gulbuddin Hekmatyar (Afganistan İslam Partisi lideri) ve Ahmed Şah Mesud'un güçleri Kabil'e girdiler. Kabil'in batısında Hazaraların üyesi olduğu Vehdet-i Afganistan partisi, Kabil'in kuzeyinde Ahmed Şah Mesud ve Abdul Raşid Dostum'un kuvvetleri, Kabil'in

⁸² Mamun, s. 9-11

⁸³ Daniş, *Hukuki Esasi Afghanistan*, s. 250

⁸⁴ Muhsini, s. 18

⁸⁵ Daniş, *Hukuki Esasi Afghanistan*, s. 218-290

⁸⁶ Mamun, s. 9-11

doğusunda ve güneyinde Gulbuddin Hikmetyar'ın kuvvetleri yerleşmişti ve merkezi bir hükümet yoktu. Peşaver Antlaşması'na göre (Afganistan'ın yedi siyasi partisi ve Pakistan Başbakanı Navaz Şerif'in katıldığı), iki aylığına Sibgatullah Muceddidi ve dört aylığına Burhaneddin Rabbani başkanlığında Afganistan'da geçici bir yönetim oluşturulmasına karar verildi.⁸⁷ Yani mücahidin zamanında Burhaneddin Rabbani'nin hükümeti barışçıl bir şekilde Hamid Karzay'a devretmesiyle 2 hükümet dönemi geçti. Her etnik grup kendi etnik partilerinden kullanarak birbirine karşı silahlandılar ve birbirlerini yağmalamaları, öldürmeleri ve sürgün etmeleri çeşitli kavimler arasında etnik çatışmaların şiddetlenmesine neden oldu. Burhaneddin Rabbani dönemindeki Mücahitler döneminde 50 kişilik bir komisyon kurularak Afganistan İslam Devleti'nin Temel İlkeleri başlığı altında yeni bir anayasa hazırlandı.⁸⁸ 10 bölüm ve 114 maddeden oluşan anayasa, Afganistan İslam Devleti başkanı tarafından onaylandı. Ancak bu anayasa partiler tarafından hiçbir zaman kabul görmemiştir.⁸⁹

Söz konusu kanunda vatandaşlarla ilgili olarak şu ifadelere yer verilmiştir:

Afgan vatandaşları etnik, ırksal, dilsel, kültürel ve dini aidiyetlerine bakılmaksızın eğitim hakkına sahiptir. Basın ve yayın organları, her ulusun yerel dillerine göre olabilir ve devlet, gelişimini çabalar ve destekler (Madde 11). Tüm vatandaşlar, etnik ve dini inançlarına bakılmaksızın kanuna karşı sorumludur (Madde 17). Her insanın evi saldırılara karşı güvendedir (Madde 29 ve 33). Herhangi bir etnik gruptan hiç kimse sürgün edilmeyecek veya vatandaşlıktan yoksun bırakılmayacaktır (Madde 31). Protesto ve toplanma hakkı herkes için eşittir (Madde 35). Yazı ve konuşma özgürlüğü (Madde 34). Kadınlar için eğitim Şariat kanunlarına göre zorunludur ve ilköğretim herkesin hakkıdır ve orta öğretim hükümet tarafından ücretsiz olarak sağlanmaktadır (Madde 39).

1.8.Hamid Karzai Dönemi Anayasası

2002 yazında Bonn Anlaşmasına dayanılarak geçiş hükümeti kurulmuş ve Hamid Karzai'nin emriyle yeni bir anayasa hazırlamak üzere 9 kişilik bir komisyon göreve başlar. 04.01.2004 tarihine kadar adı geçen komisyon 12 bölüm ve 162 maddeden oluşan yeni bir anayasa taslağını tamamlar.⁹⁰ Mecliste kabul edilen bu anayasa nihayet 26.01.2004'de

⁸⁷ Mobarez, s. 499

⁸⁸ Daniş, *Hukuki Esasi Afghanistan*, s. 295

⁸⁹ Muhsini, s. 18; Daniş, *Hukuki Esasi Afghanistan*, s. 90

⁹⁰ Muhsini, s. 19

Hamid Karzai tarafından onaylanıp yürürlüğe girer.⁹¹

Adı geçen anayasanın bölüm başlıklarını şu şekilde sıralayabiliriz:

*Devlet, Temel haklar ve Afganistan vatandaşlarının sorumlulukları, Cumhurbaşkanı, Hükümet, Milli Meclis, Loye Cirge, Yargı, İdare, Olağanüstü hal, Düzenleme (Kanun maddeleri), Farklı Hükümler ve Genel Hükümler*⁹²

Bu anayasada vatandaşlarla ilgili maddelerden bazı örnekler verelim.

Ulusal egemenlik halka aittir ve temsilcileri, Ulusal Konsey'de halkın seçilmiş meclis üyeleridir (Madde 4). Hükümet, sosyal adaleti, ulusal birliği, eşitliği ve dengeli kalkınmayı sağlamakla yükümlüdür (Madde 6). Afganistan milli marşı, Allahu Ekber kelimesi ve Afganistan etnik gruplarının isimleri zikredilerek Peştunca dilinde yazılmıştır (Madde 20). Afgan vatandaşları arasında ayrımcılık ve ayrıcalıklar yasaklanmıştır ve herkes kanuna karşı eşit derecede sorumludur (Madde 22). İş; etnik, ırksal, sosyal, kültürel ve dini aidiyetlere bakılmaksızın tüm vatandaşların hakkıdır (Madde 48 ve 50).⁹³ Ancak 2001 yılından günümüze kadar devlet dairelerinde, atama ve seçimin temeli liyakat değil, etnik, konumsal, dinsel, ırksal ve kültürel ilişkilere dayandırılmıştır.⁹⁴ Hamid Karzai dönemi anayasasının temel haklar ve vatandaşlık açısından Afganistan tarihindeki en modern anayasalardan biri olarak kabul edildiğini de gözden kaçırmamak gerekir. Zira ilk kez Şii mezhebine mensup kişilerin haklarını her alanda dikkate alan yasa, Afganistan topraklarında yaşayan tüm vatandaşlara hak ve ayrıcalıklar tanımış ve eşitliği vurgulamıştır.⁹⁵

2. AFGANİSTAN HÜKÜMETLERİNDE ETNİK ÇATIŞMALAR

Etnik kimlik, Afganistan tarihi boyunca istikrarsızlığa ve çatışmalara neden olan bir sorundur.⁹⁶ Zira Afganistan toplumu geleneksel ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Afganistan'daki güç yapısı her zaman monarşi ve faşizm olmuştur.⁹⁷ Afganistan tarihi boyunca, etnik, dilsel ve dinsel üstünlük Afganistan'ın ulusal kimliğe ulaşamamasına neden olmuş ve 1747 yılında Ahmed Şah Abdali'nin Afganistan devletini kurmasından bu yana

⁹¹ Daniş, *Hukuki Esasi Afghanistan*, s. 91

⁹² Muhsini, s. 19

⁹³ Daniş, *Kavanin Esasi Afghanistan az 1301-1382*, s. 327-339

⁹⁴ Hasht Sobh gazetesi websitesi, 2020

⁹⁵ Mujib Rahman Rahimi, *Nakdi ber Sehter Nizam dar Afghanistan*, (İntişarat Said), Kabil, 2008, s. 170

⁹⁶ Khalid Khusravi, *Neviştar hayi Piremuni Demokrasi Afghani; Fursatha ve Çalişha*, (Amiri ve Mutaliyat İstiratjik Afghanistan), Kabil, 2014, s. 35

⁹⁷ Ehsan Shayegan, "Ethnicity Paragon of Power in Afghanistan", *Research on Humanities and Social Science*, S. 3, İndia, 2014, s. 122

Peştun olmayan etnik gruplara karşı siyasi, ekonomik, kültürel, idari ve akademik alanlarda ayrımcı politikalar uygulanmaktadır. Aşağıda Abdurrahman Han döneminden Taliban'a kadar olan çelişkileri ele almaya çalışacağız.⁹⁸

1.1. Amir Abdurrahman Han Dönemi (1880-1901)

Afganistan'ın kurulmasından sonra, Peştun halkının liderliğindeki ilk monarşik hükümet, 1880 yılında Abdurrahman Han önderliğinde kurulur.⁹⁹ Abdurrahman Han döneminde Afganistan'ın sınırları İngiltere ve Rusya'nın etkisi altında oluşturulur.¹⁰⁰ Abdurrahman Han, iktidara geldikten sonra Afganistan'da Peştunları ön plana çıkararak "Afgan sömürgeciliği ve Peştunlaştırma" başlığı altında bir emperyalizm programı başlatır. Abdurrahman Han hükümetinden önce Afganistan'ın kuzeyinde az sayıda Peştun yaşarken kendisinin hükümeti döneminde tarım alanlarını ve Afganistan'ın kuzey bölgesini diğer etnik gruplardan adeta zorla alarak Peştunlara verme yoluna gider. Hükümetini sağlamlaştırmak için güçlü bir merkezi etnik hükümet kurmak ve bazı kabile reisleri ile sosyal ve dini açıdan güçlü olan şahısları ortadan kaldırarak modernleşmeyi canlandırmak ister. Bütün bunları yaparken ırkçı bir siyaset izler. Ağır vergiler kor. Diğer etnik grupları bastırmak amacıyla orduyu modern bir hale getirmeye çalışır. Döneminde kırktan fazla halk ayaklanmasını bastırır ve 100.000'den fazla insanı öldürtür.¹⁰¹ Bütün bunları yaparken köyleri ateşe verir, insanların derilerini diri diri yüzür. Peştun olmayan etnik grupların, özellikle de Hazaraların sınır dışı edilmesi ve göçe zorlanması siyasetini güder. Hatta tarım arazileri bile zorla gasp edilip resmi tapu ile Peştunlara teslim edilmiştir.¹⁰² *Son Gunar Simonsen*'e göre Abdurrahman Han, etnik bir proje çizerek diğer etnik grupları marjinalleştirmek ve etnik hükümetini pekiştirmek ister.¹⁰³ Abdurrahman Han'ın saltanatı sırasında gerçekleştirdiği en önemli üç şey şunlardır:

- Hindistan, İngiltere ve Rusya'nın yardımıyla Afganistan sınırlarının belirlenmesi (1893 Diyurand Antlaşması)

⁹⁸ Mohammad Jamil Hanifi, *Causes and Consequences of Destabilization of Afghanistan*, (The Middle East Institute), Washington DC, 2009, s. 25

⁹⁹ Rahimi, *Naqdi bar Sakhtar Nizam dar Afghanistan*, s. 95

¹⁰⁰ Peter Marsden, *Afghanistan Minorities Conflict and the Search for Peace*, (Minority Rights Group International Report), London, 2001, s. 6

¹⁰¹ Thomas Bradfield, *Afghanistan's Ethnic Puzzle, Deentralizing Power, Before the US Withdrawal*, (Foreign Affairs), Washington DC, 2001, s. 60

¹⁰² Jawad, s.15

¹⁰³ Sven Gunnar Simonsen, "Etnicising Afghanistan? Inclusion and Exclusion in Post-Bonn Institution Building", *Carfax Publishing*, C. 25, S. 4, İngiltere, 2004, s. 709.

- 100 bin kişilik ordunun kurulması.
- Yargının hükümetin etkisi altına alınması.

2.2. Habibullah Han Dönemi (1901-1919)

Abdurrahman Han'ın oğlu Habibullah Han 1901'de iktidara gelir. Onun döneminde Birinci Dünya Savaşı başlar. Habibullah Han ülkenin tarafsızlığını korur ve Birinci Dünya savaşının dışında kalmaya karar verir. Ülkeyi modernleştirmeye ve reform yapmaya çaba gösterir. Örneğin araba ithal eder ve caddeler inşa eder. Ayrıca 1904 yılında Afganistan'ın ilk modern okulunu (Habibiya) kurar ve Kabil'e elektrik verilmesini sağlar. Habibullah Han, Afganistan'ın sürekli gelişmesinin ve modernleşmesinin İngiltere gibi güçlü batılı ülkelerin ekonomik yardımına bağlı olduğuna inanırdı. Babasının hükümdarlığı döneminde ülke hapisanelerindeki sayısız mahkumları serbest bıraktı. Aynı zamanda babasının zamanında içeride veya dışarıda sürgüne gönderilen veya korkudan kaçanların Afganistan'a dönmeleri emrini verir ve sadece geçmiş suçlamalardan dolayı rahatsız edilmemeleri değil, belki mallarının da kendilerine iade edilmesini ilan eder. Ayrıca kör etme, kulak ve el kesme cezalarının da yasaklanmasını emreder. Bunun yerine farklı hapis cezaları belirlenir. Sonuçta, zulüm yoluyla insanların kalplerinde korku yaratmayı esas alan eski yönetimi, nispeten ılımlı ve yumuşak bir yönetime dönüştür. 1919 yılında Habibullah Han, Laghman'da avlanmaya çıkar, Sabah saat 3'te silahlı bir adam Emir'in çadırına girerek onu kurşunla öldürür ve katili hiçbir zaman bulunamaz.

2.3. Amanullah Han Dönemi (1919-1929)

Amanullah Han saltanata gelince meşruiyet ve milli birliği oluşturma çabasına girer. İlk konuşmasında hükümetinin hedeflerini, bağımsızlık, özgürlük, reformlar, hukukun üstünlüğü, zorla çalıştırma yasağı, işsizlik, hizmetçi ve köle özgürlüğü ve yeni bir uygarlığa ulaşmak olarak açıklar. İlk adımda Hindistan'daki İngiliz saltanatı temsilcisine bir mektup yazarak Afganistan'ın bağımsızlığını talep eder. Bir yandan mektubun cevabını beklerken, diğer yandan 13 Nisan 1919'da orduyu Hindistan sınırındaki Hayber Boğazı, Paktia ve Kandahar'a doğru gönderir. Sonuçta Peştunların yaşadığı bölgelerde savaşın artmasından korkan Hindistan ateşkes çağrısında bulunur.¹⁰⁴ Afganistan'ın bağımsızlığından (1919) sonra 1922 yılında *Nizamname-i Esasi-i Devlet-i Aliye-i Afganistan* adı altında 73 maddeden oluşan anayasa Amanullah Han tarafından onaylanır. Toplumun yapısı geleneksel ve etnik-

¹⁰⁴ Tanin, s. 20-37

aşiret yapısına dayanmaktaydı.¹⁰⁵ Amanullah Han'ın da yaklaşımı, Mahmud Terzi'nin düşüncesinden etkilenecek dili ve kültürü diğer etnik gruplara empoze etmeye çalışan ırkçı bir yaklaşımdır.¹⁰⁶ Amanullah Han'ın siyaseti Afganistan'ın kuzey ve doğusunda, etnik çatışmaların ve vatandaş memnuniyetsizliğinin oluşmasına neden olmuştur.¹⁰⁷

2.4. Habibullah Han Kelekani Dönemi (1929)

Habibullah Han, Amanullah Han'dan sonra iktidara gelir ve ilk konuşmasında şu cümleyi sarf eder: *Bir önceki hükümetin dinsizliğini, küfrünü ve zulmünü görünce sizi dinsizlikten kurtarana kadar Resulullah'ın (SAV) dinine hizmet etmek için cihad hırkasını giyindim.* Kabinenin kurulmasından sonra "Resûlullah'ın Din hizmetçisi Habibullah" unvanıyla sikke bastırır.¹⁰⁸ Tacik asıllı olduğu için Peştun halkı onu ve emirliğini kabul etmemiştir.¹⁰⁹ Bu nedenle güney bölgesinden (Kandahar) Amanullah Han, kuzey bölgesinden (Mazar-e-Sharif) Ghulam Nabi Han, batı bölgesinden (Herat) Shuja al-Devla ve doğu bölgesinde İngilizlerin desteğini alan Ali Ahmed Han ve Nadir Han, Habibuullah Han'a karşı baskı yaparlar.¹¹⁰ Nihayet padişah ailesinden ve Peştun halkından olan Nadir Şah, İngiltere'nin desteğiyle iktidara gelir.¹¹¹ Böylece Habibullah Han'ın saltanatı dokuz ay kadar sürer. Habibullah Han, Nadir Han'ın verdiği söze inanarak teslim olur. Nadir Han, onu affedeceğine dair söz vermesine rağmen sözünün aksine; Habibullah Kelekani'yi, Seyyid Hüseyin'i ve Kelekani'nin birkaç yakın arkadaşını idam eder.¹¹²

2.5. Muhammed Nadir Şah Dönemi (1929-1933)

Muhammed Nadir Şah, 1929'da İngiltere'nin desteğiyle iktidara gelir. 15 Ekim 1929'da Kabil'e gelerek Selamhane'de toplanan ordu komutanlarına, memurlara, ihtiyarlara ve halka hitaben bir konuşma yaparak şunları söyler: *Benim amacım vatani kurtarmaktır. Bugün bu amacıma ulaştım. Padişah olmaya talip değilim. Halkın gelecekteki liderini seçebilmesi için Loya Cirge oluşturmak istiyorum.*¹¹³ Ancak toplantıya katılanların tamamı hep bir ağızdan *Loya Cirge* düzenlemeye gerek yok, Afganistan'ın padişahı sizsiniz derler. Nadir Şah, iktidara geldikten sonra ilk iş olarak Amanullah Han'ın moderniteye ve Avrupa

¹⁰⁵ Sajadi, s. 102

¹⁰⁶ Rahimi, *Naqdi bar Sakhtar Nizam dar Afghanistan*, s. 98-99

¹⁰⁷ Sajadi, s. 102; Bradfield, s. 59

¹⁰⁸ Said Mehdi Farrokh, *Tarih Siyasi Afghanistan*, (Ehsani), İran-Kum, 1992, s. 495-497

¹⁰⁹ Rahimi, *Naqdi bar Sakhtar Nizam dar Afghanistan*, s. 99

¹¹⁰ Tanin, s. 64

¹¹¹ Rahimi, *Naqdi bar Sakhtar Nizam dar Afghanistan*, s. 99

¹¹² Farrokh, s.508

¹¹³ Rahimi, *Naqdi bar Sakhtar Nizam dar Afghanistan*, s. 99; Tanin, s. 69; Sajadi, s. 102; Atayi, s. 292

medeniyetine ulaşmak için yaptığı reformları geçersiz kılar ve tüm meşrutiyetçileri devre dışı bırakır veya öldürtür.¹¹⁴ Hükümet, dini liderler ve kabileler arasında bir denge kurmaya çalışır. Güvensizlik, kötü ekonomik koşullar ve Habibullah Kelekani'nin yönetimi sırasında yorulan halk, biriken sorunları çözecek birini bekliyordu.

Fakat olaylar ve icraatlar tam tersine gerçekleşmiştir. Zira Nadir Şah, hükümetini Peştunların ve kendi etnik grubunun çıkarları üzerine bina etmiş, sadece Peştun halkının çıkarlarını korumaya çalışmış ve ırkçı politikalar uygulayarak diğer Afgan kabilelerini adeta yok edip sürgüne gönderme gayreti içinde bulunmuştur.¹¹⁵ Peştunların dışındaki Afgan grup ve kabilelerinin topraklarını ve mülklerini Peştunlar arasında paylaşırma yoluna gitmiş ve yeri geldiği zaman diğer kabilelere mensup insanları öldürmekten çekinmemiştir. Başta kamu kurumları olmak üzere her tarafta Peştunca dilinin konuşulmasını dayatmıştır. Her memur ve çalışana Peştunca eğitim verilmesini zorunlu tutmuştur. Dil, din ve etnik azınlıklar açısından yaptığı baskıların yanı sıra kendi hükümetini meşrulaştırmak ve isteklerinin kolay bir şekilde yerine getirilmesi için kardeşi Muhammed Haşim Han başkanlığında güvendiği aşiretler ve şahıslardan oluşan bir kabine oluşturmuştur. Örnek olarak General Şah Mahmud Han'ı savunma bakanı, Muhammed Gül Han'ı İçişleri Bakanı olarak atamıştır.¹¹⁶ Neticede Nadir Şah, 1933 yılında Abdul Halik adlı bir öğrenci tarafından Delgoşa Sarayı önünde düzenlenen bir törende üç kurşunla öldürülmüştür.¹¹⁷

2.6. Muhammed Zahir Şah Dönemi (1933-1973)

Zahir Şah küçük yaşta iktidara gelmiştir. Bu yüzden saltanatı otoriter, diktatör ve ulusa karşı intikamcı olarak tanımlanan amcası Muhammed Haşim Han, 17 yıl boyunca sadrazam olarak tüm devlet işlerini yürütmüştür. Muhammed Haşim Han'ın baskısıyla önde gelen birçok âlim ve bilim insanı hapse atılmıştır.¹¹⁸ Peştunları tek uygar millet olarak tanıtmış ve devletin tüm imkânlarını ve ayrıcalıklarını kontrolü altına almaya çalışmıştır.¹¹⁹ Örneğin Hukuk ve Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin siyaset bilimi bölümüne Hazaraların girmesine izin verilmemiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1945 yılında Haşim Han, sadrazamlıktan istifa ederek yerine general olan küçük kardeşi Serdar Şah Mahmud Han'ı

¹¹⁴ Sajadi, s. 103; Jawad, s.15

¹¹⁵ Dubow, s. 17

¹¹⁶ Muhammedi, s. 64; Dubow, s. 17; Tanin, s. 118; Mobarez, s. 45

¹¹⁷ Sayed Mahdi Hussaini, "The Social Challenges of Modern State Building in Afghanistan", *Technium Social Science Journal*, C. 16, İran, 2021, s. 533; Farrokh, s.525

¹¹⁸ Mobarez, s.96; Tanin, s. 75-76

¹¹⁹ Rahimi, *Naqdi bar Sakhtar Nizam dar Afghanistan*, s. 105

sadrazam olarak önermiştir. Genel olarak bakıldığı zaman yumuşak huylu ve demokrak bir kişiliğiyle tanınan Mahmud Han sadrazam olduktan sonra icraatlarında bu yapısından uzaklaşmıştır.¹²⁰

Mahmmud Han'ın icraatlarından bir örnek verecek olursak, gücü ele alıp sadrazamlık makamına geçtikten sonra peştunistan ve silah alımı konularında karar alınması için Loye Cirge'yi toplar. Tüm peştun liderleri ve din adamlarını Loye Cirge'ye davet ederek ilk eyleminde kardeşlerinin fikirlerinden etkilendiğini ve kendi sadrazamlığının da etnik ayrımcılık ve politiklardan uzak olmayacağını belirtir. Öte yandan eğitim bakanı Abdulmecid Han Loye Cirge'de farsça konuştuğu zaman, Loye Cirge başkanı Gül Muhammed Han Momend, sinirlenerek çok geçmeden Adulmecid Han'ı görevinden alır ve yerine peştun kökenli olan Ali Ahmed Popel'i eğitim bakanlığına atar. Böylece etnik köken konusu öne çıkmış ve bu nedenle Haşim Han'ın istifasından sonra sadrazam olan Davud Han Pakistan ile Peştunistan konusunu birkaç kez gündeme getirir ve 1961 yılında Pakistan ve Afganistan arasındaki ilişkilerin kopmasına neden olur.¹²¹ Davud Han'dan sonra Muhammed Yusuf sadrazam olarak seçilir ve Muhammed Yusuf 14 bakanlıktan oluşan kabinede Peştun olmayan herhangi bir bakana yer vermez.¹²²

Bir süre sonra halkın memnuniyetsizliği, yapılan protestolar ve Batı'nın Dr. Yusuf'un Sovyetler Birliği ile işbirliğinden duyduğu endişe istifasına yol açar. Daha sonra Haşim Meyvandval, Nur Ahmed Etimadi, Abdul Zahir ve Muhammed Musa Şefik gibi kişiler peşe sadrazamlığa getirilirler.¹²³ Batı yanlısı Muhammed Haşim Meyvandwal 1964 yılında sosyalizm ve gelişim sloganıyla sadrazamlığa getirilir.¹²⁴ Devletin eylemleri karşısındaki memnuniyetsizlik ve öğrencilerin protestoları şiddetle bastırılır. Aynı şekilde İslam'i partiler için gazete ve dergi yayınlanmasına izin verilmez. Son dönemde Musa Şefik 1972 yılında sadrazam olur.¹²⁵ İlk adımda Kabil'in Şahr-i Nev bölgesindeki fuhuş merkezlerini kapatır. Belediye otobüslerinde kadın ve erkek koltuklarını ayırır ve Darul-Aman'daki Sovyet büyükelçiliği civarındaki kiliseyi batı için casusluk yaptığı gerekçesiyle yıktırır.¹²⁶ Hirmend Nehri'nin su paylaşımı konusunda Afganistan ile İran arasında çıkan su anlaşmazlıklarını

¹²⁰ Mobarez, s.97; Atayi, s. 321-322

¹²¹ Atayi, s. 340-342

¹²² Sajadi, s. 110

¹²³ Tanin, s. 161

¹²⁴ Sayed Muhammad Baqir Misbahzadeh, *Tarih Siyasi Mukhtasar Afghanistan*, (Markaz Pozhuhish Aaftab), İran, 2009, s. 125

¹²⁵ Tanin, s. 161

¹²⁶ Misbahzadeh, *Tarih Siyasi Mukhtasar Afghanistan*, s. 136

çözmek için 1972 yılında bir antlaşma imzalanmasına vesile olur.¹²⁷ Zahir Şah'ın 40 yıllık hükümdarlığı şu üç ana döneme ayırabiliriz:

- 1933–1953 yıllarında Muhammed Zahir Şah'ın saltanatı ve aile üyelerinin sadrazamlıkları.
- 1953-1963 yılları arası Muhammed Davud Han'ın 10 yıl süren sadrazamlık dönemi.
- 1963-1973 yılları Muhammed Zahir Şah'ın meclise danışmadan aile dışından sadrazam seçtiği, demokrasinin 10 yılı olarak bilinen dönem.

2.7. Muhammed Davud Han Dönemi (1973-1978)

Zahir Şah'ın amcasının oğlu Davud Han, 1972'de Zahir Şah'a karşı bir darbe düzenler. Darbenin başmühendisi olarak bilinen Muhammed Şefik, bu konuda önemli rol oynar. Darbenin nedenini cumhuriyeti yeniden tesis etmek ve yozlaşmış devleti ortadan kaldırmak olduğunu duyurur.¹²⁸ Zira Zahir Şah tarafından onaylanan 1964 Anayasası'nın 24. maddesine göre padişah'ın aile üyelerinin iktidara gelme, Meclis ve Yargıtay'a üyelik gibi siyasi faaliyetlerde bulunmaları yasaklanmıştı.¹²⁹

Davud Han, iktidara geldikten sonra iç politikasını; ayrımcılık yapmama, eşitlik, güvenliğin sağlanması, Afganistan'ın ulusal egemenliğinin korunması ve İslami kuralların gerçek İslam ruhuyla uygulanması, dış politikasını ise halkın maddi ve manevi yaşamını güvence altına almak, tarafsızlık ve Birleşmiş Milletler Sözleşmesine saygı göstermek olarak ilan etti.¹³⁰ Davud Han'ın hüküeti uzun süreli olmaz. Bunun nedenlerini şu şekilde açıklamak mümkündür:

a) Afganistan Demokratik Halk partisi etnik köken ve dil nedenlerinden Parçam ve Halk olarak ikiye bölündü. (Parçamlar, farsça konuşanlar ve Taciklerden oluşuyordu ve Halk ise Peştunlar ve peştunca konuşanlardan oluşuyordu).¹³¹

b) Hükümetin ırkçı ve ulusal eşitsizlik politikaları nedeniyle vergi ödemeyen Peştun bölgeleri ekonomik açıdan diğer bölgelere göre daha fazla refah içindeydi.

c) İdari personel ve bilim adamı eksikliği ve halkın ekonomik koşullarının eşit

¹²⁷ Tanin, s. 165

¹²⁸ Mobarez, s.334-337

¹²⁹ Mobarez, s. 328-330

¹³⁰ Mobarez, s.334-337

¹³¹ Marsden, *Afghanistan Minorities Conflict and the Search for Peace*, s. 9

olmaması.

d) Kimliklerini, kültürlerini, dillerini ve haklarını yeniden canlandırmak isteyen Peştun olmayan birçok partinin dışlanması ve memnuniyetsizliği.

e) Davud Han'ın devlet dairelerinde Peştun olmayanlara karşı ayrımcı politikalar izlemesi.¹³²

2.8. Komünist Hükümetler Dönemi (1978-1992)

27 Nisan 1978'de Afganistan Demokratik Halk Partisi tarafından Davud Han'a karşı bir darbe düzenlenir.¹³³ Bu darbede askeri yetkililer, Demokratik Halk Partisi üyeleri, Sovyetler Birliği, Peştun olmayan gruplar ve Peştun halkının Gılcayi aşireti yapıcı bir rol oynarlar ve Muhammed Zai'lerin 150 yıllık saltanatına son verilir.¹³⁴ 27 Nisan 1978 sabahı Demokratik Halk Partisi liderleri Hafızullah Amin, Bebrak Karmel ve Nur Muhammed Tereki ev hapsinde tutulurken Davud Han'ın hükümetine karşı askeri ayaklanma başlar.¹³⁵

28 Nisan'da Afganistan Demokratik Halk Partisi üyesi olan İmamuddin adlı bir komando subayı, Degarman (askeri bir rütbe) Gul Agha ve diğer iki subayla birlikte Davud Han'ın ailesiyle birlikte bulunduğu salona giderek teslim olmasını ister.¹³⁶ Ancak Davud Han'ın teslim olmaması nedeniyle iki grup arasında çatışma çıkar ve sonunda Davud Han ve ailesinden oğulları ve iki kızı dâhil 17 kişi öldürülür.¹³⁷ Davud Han'dan sonra Muahmmed Tereki, aynı yıl içerisinde (1978) iktidara gelir ve kendisini Afganistan Demokrat Partisi'nin Devrim Konseyi ve Hükümetin başkanı olarak tanıtır. 21 üyeden meydana gelen bir kabine oluşturur. Aynı zamanda önceki anayasayı iptal ettiğini ilan eder. Aynı yılın Haziran ayının 12'sinde Afganistan bayrağını ve amblemini değiştirir.

Zahir Şah ve Nadir Han ailesinin 33 üyesi vatandaşlıktan çıkarılıp ulusal hain ilan edilir. Kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olduğunu ve zorla evliliğin yasaklanmasını ilan eder. Aradan çok zaman geçmeden 1979 yılında Hafızullah Amin tarafından Tereki feci şekilde katledilir ve Tereki dönemi sona erer. Hafızullah Amin önderliğinde iktidar değişir. Hafızullah Amin iktidarı ele aldıktan sonra Afganistan'ın Pagman ve Kunduz

¹³² Jawad, s.16; Centlivres & Demont, s. 38; Tanin, s. 100

¹³³ Vasili Metrokhin, *KGB dar Afghaniatn*, Afganistan, 2015, 6.

¹³⁴ Centlivres & Demont, s. 38; Misbahzadeh, *Tarih Siyasi Mukhtasar Afghaniatn*, s. 194

¹³⁵ Tanin, s. 216

¹³⁶ Atayi, s. 398

¹³⁷ Tanin, s. 224-225

vilayetlerindeki Peştunları, Bamiyan'daki Şii Hazaralara karşı kışkırtır. Hafizullah Amin, iktidarı sürecince her zaman Peştunları ön plana çıkarırmıştır. Afganistan'ın esas sahiplerinin Peştunlar olduğunu ve Peştuca dilinin herkes tarafından konuşulması gerektiğini her ortam da dile getirmiştir. Ayrıca zaman zaman devletin öne gelen yöneticilerini toplayarak ülkede sosyalist-komünist ve marksist fikirlerin yayılması gerektiğini vurgulamıştır.¹³⁸

Hafizullah Amin 3 aylık kısa bir iktidarından sonra 27 Aralık 1979'da Kabil'deki Cumhurbaşkanlığı sarayında Rus özel kuvvetleri tarafından öldürülür. Kabil işgal edilir. Yerine babası Peştun ve annesi Tacik olan Bebrak Karmel iktidara getirilir.¹³⁹ Kendinden öncekilerden farklı olarak Parçam partisinde Farsça konuşanların yanı sıra Deri Farsçasını konuşan Peştunları da yerleştirir.¹⁴⁰ Afganistan'daki diğer etnik grupların hükümetten dışlanmaması gerektiğine inandığı için farklı etnik gruplardan birçok insanı ordunun üst rütbelerine atar. Çiftçilerin el konulan topraklarını sahiplerine geri teslim eder. Binlerce siyasi tutukluyu serbest bırakır. İktidarda olduğu süre içerisinde ülkedeki etnik gruplar arasında çok ayırım yapmaz.

1986 yılına gelindiğinde Mihail Gorbaçov'un Sovyetler Birliği'nin başkanı olarak göreve gelmesiyle ülkenin Afganistan'a yönelik politikaları değişir ve Bebrak Karmel'in iktidardan ayrılmasına neden olur. Karmel 1996 yılında kanser hastalığından dolayı hayatını kaybeder ve Mazar-ı Şerif'in Heyretan bölgesinde toprağa verilir.

Bebrak Karmel iktidardan ayrıldıktan sonra 1986 yılında Necibullah Ahmedzai iktidara gelir. Necibullah döneminde de Peştunları öncelikle politikaları devam ettirilmiştir. Hatta Necibullah Ahmedzai, Peştunlara kendinden öncekilerden daha fazla ilgi göstermiştir. Örneğin etnik temizliğe yönelik bazı adımlar atmış ve Kunduz eyaleti'nin 54. Tümen ve 6 Nolu Kolordu'da görev yapan Tacik, Özbek ve Türkmen asıllı komutanlar görevden alınıp onların yerine Peştunlardan atmalar yapılmıştır. Onun yönetimi sırasında etnik ayrımcılık, politikacılar ve entelektüeller arasında siyasi bir talep haline gelmiştir.¹⁴¹ Pek çok araştırmacıya göre 1992 yılında, Ahmadzai'nin cumhurbaşkanlığından düşmesinin nedenleri ırkçılık ve parti çatışmaları olarak görülür. Nitekim komünist rejim dönemlerinde etnik ayrımcılık ve halk memnuniyetsizliği zirveye çıkmıştır.

¹³⁸ Atayi, s. 425

¹³⁹ Ahmad Rashid, *Taliban; Zanan; Tujarat Mafiya ve Projeyi Azim Naft dar Asiayi Markazi*, (İntişarat Baqa), Tehran, 2014, s. 53-54

¹⁴⁰ Korduvuz & Herryson, s. 17-18

¹⁴¹ Atayi, s. 436; Mamun, s. 9-11

2.9. Mücahidin Dönemi (1992-1996)

Mücahidin, Afganistan'da Sovyet-Afgan savaşı ve ardından Afganistan iç savaşı sırasında Sovyetler Birliği'ne ve Afganistan Demokratik Cumhuriyeti hükümetine karşı savaştan İslamcı gruplara genel olarak verilen isimdir. Mücahid grupların herbiri, 1989'da Sovyet ordusunun Afganistan'dan çekilmesi ve 1992'de Afgan hükümetinin yıkılması için mücadele etmiş ve başarılı olmuştur. Daha sonra Mücahidlerin güç paylaşımı konusunda anlaşmaya varamaması nedeniyle aralarında Afgan iç savaşı başlamıştır.¹⁴² Kabil'in batısında Hizb-i-Vehdat (Hazaralar), Kabil'in kuzeyinde Ahmad Şah Mesud ve Mareşal Abdul Rashid Dostum güçleri, Kabil'in doğusunda ve güneyinde ise İslami parti lideri Gulbuddin Hikmetyar güçleri yerleşmişti. Merkezi bir hükümet yoktu ve gruplar birbirine muhalifti. Belli bir süre sonra 7 siyasi grubun (partinin) ve Pakistan başbakanı Navaz Şerif'in katıldığı *Peşaver Antlaşması*'na göre; 2 ay süreyle Sibgatullah Müceddidi ve 4 ay süreyle Burhaneddin Rabbani başkanlığında geçici bir yönetim oluşturma kararı alınır.¹⁴³ Bahsedilen antlaşmaya göre savunma bakanlığı Ahmed Şah Mesud'a, başbakanlık Gulbuddin Hikmetyar'a,¹⁴⁴ Eğitim bakanlığı Mevlavi Halis'e, başbakan yardımcılığı ve Dış İşleri Bakanlığı Meaz Milli İslami Partisi'ne, İç İşleri Bakanlığı İttihad-i İslam-i Afganistan partisine verilir. Sibgatullah Müceddidi hükümetini oluşturan kabinede Hazara ve Özbekler'e yer verilmez ve Şii partiler (Hazaralar) ile İslami Hareket Partisi (Özbekler) güç dağılımından uzak bırakılır. Bu durum Mücahid gruplar arasında bir ayrımcılığa neden olur.¹⁴⁵ Gelişen olaylar neticesinde üç grup (Özbek halkını temsilen Abdul Rashid Dostum, Tacik halkını temsilen Ahmed Şah Mesud ve Hazara halkını temsilen Abdul Ali Mezari) Cebul Serac Antlaşması'na göre *İttihad-i Şemal-i Afganistan* Partisi'ni kurarlar ve Kabil'i fethetmek konusunda anlaşırılar.¹⁴⁶

Sibgatullah Müceddidi'den sonra Burhaneddin Rabbani döneminde etnik gruplar arasında iç savaşlar başlar. Her etnik grup kendi düşünce ve fikirlerini öne çıkarıp iktidara gelmek ister. Örneğin Gulbuddin Hikmetyar, Peştun hükümetini tehlikede görünce Pakistan'ın desteğiyle diğer Afgan etnik grupları hükümetten uzaklaştırmak ister ve roket atışları ile binlerce sivilin öldürülmesine ve Kabil'in yıkılmasına neden olur. Sonuç olarak

¹⁴² Mamun, s. 50-51

¹⁴³ Atayi, s. 464; Mobarez, s. 499

¹⁴⁴ Muhammad Nabi Azimi, *Urduyi Siyasat dar 3 daha Akhir dar Afghanistan*, (İntişart Meyvand), 3. Baskı, 1999, s. 60

¹⁴⁵ Atayi, s. 465-466; Sajadi, s. 238

¹⁴⁶ Tanin, s. 370

Gulbuddin ile Ahmed Şah Mesud arasındaki çekişme doruk noktasına ulaşarak şiddetli savaşlar başlar.¹⁴⁷ Bu iç savaşlar sonucunda 1996 yılında Taliban dönemi başlayıncaya kadar 400 binin üzerinde Afganistan vatandaşı katledilir.¹⁴⁸ Bu süre içerisinde yaklaşık 6.2 milyon kişi İran ve Pakistan'a göç eder, 2.2 milyon cevarında kişi de ülke içinde yer değiştirir. 644.8 milyar dolardan fazla mali kayıp yaşanır.¹⁴⁹ Böylece, ırkçılık, Afganistan'da istikrarsızlığa, ulusal hükümetin oluşmamasına ve siyasi istikrarın sağlanamamasına neden olur.¹⁵⁰

2.10. Taliban Dönemi (1996-2001)

Mücahidler arasındaki güvensizlik, yolsuzluk, yoksulluk ve savaşlardan sonra Taliban, 3 Ekim 1994'te ani bir saldırıyla Kandahar'ı ele geçirir. 1995 yılında ise stratejik Herat eyaletini ele geçirmeyi başarır. Yine 1995 yılında Taliban hareketi, Afganistan'ın 12 vilayetini kontrol altına almayı başarır ve Kabil'i kuşatır. Hızla ülkenin güney ve batı eyaletlerini işgal eder. Nihayet 27 Eylül 1996'da Kabil'e girer ve Afgan başkanlık sarayının kulesine *İslam Emirliği*'nin beyaz bayrağını çekerek iktidarı ele geçirir ve başkentini her yerini kontrol altına alır.¹⁵¹ Kimilerine göre Taliban adaletsizlik, güven eksikliği ve merkezi bir devlet olmadığından kendi kendine ortaya çıkmış bir grup iken kimileri de Taliban'ın yeniliklere tepki gösteren selefi gruplarından biri olan El Kaide gibi bir grup olduğunu düşünürler.¹⁵² Bazıları da Taliban'ın söz konusu ülkelerin bölgesel politikaları doğrultusunda İngiltere, Amerika ve Pakistan gibi ülkelerin desteğiyle oluştuğuna inanmaktadırlar.¹⁵³ Uzmanlara göre ise Taliban Afganistan'da siyasi arenaya Pakistan'ın desteğiyle girmiş, Kabil'e girdikten sonra da hükümetinin adını "Afganistan İslam Emirliği" olarak açıklamıştır. Taliban Kabil'e girdikten sonra tüm görüntülü ve özel medyayı kapatarak Afganistan Radyosu'nun adını "Şeriat Radyosu"na çevirir. Aynı zamanda Kabil stadyumunu kadın ve erkekler için infaz alanına dönüştürür ve binlerce erkeğin gözü önünde bazı kadınları kurşuna dizdirir. Kendine özel bir bakış açısıyla katı kurallar uygulayarak kadınları en temel haklarından mahrum bırakır. Vatandaşların normal yaşamına da birçok kısıtlama

¹⁴⁷ Hussain Bashariye, *Camiye Sinasi Siyasi; Nakş Nirohayi İjtimayi dar Zindagi Siyasi*, (İntişart Ney), 2014, s. 288

¹⁴⁸ Hussaini, s. 539

¹⁴⁹ Nake M. Kamrany, *Ending the 30-Year War in Afghanistan*, (The Middle East Institute), 2009, s. 79

¹⁵⁰ Said Celal Ahmadi, *Nakşi Akvam dar İcad Sibati Jeo-Politikî Payadar dar Afghanistan ba Takid bar Nakşi Akvam Peştun, Tacik, Uzbek ve Hazara*, (Danişgah Tahran, Goğrafiye Bölümü), Tahran, 2019, s. 126

¹⁵¹ Ali Asghar Raja, *Cunbiş hayi İslami ve Mukayisayi an ba Heraket Talibanizim*, (Markaz Tahkikat Kampiotari Ulum İnsani), S. 8-9, 2004, s. 284

¹⁵² Ahmad Bakhshi - Payman Zangane, "Vakunish Cunbiş hayi İslami Muasir Nisbat ba Jahani Shdudan: Ta'ruz ve Intibaq", *Mutaliyat Siyasi Jahan İslam*, S. 15, 2015, s. 16

¹⁵³ Wahid Mujda, *Afghanistan ve 5 Sal Sultey Taliban*, (İntişarat Ney), Tehran-İran, 2003, s. 20

getirir. Gençlere sakallarını kesmeleri, milli kıyafet dışında kıyafet giymemeleri ve müzik dinlememeleri tavsiye edilir. Kadınlar burka giyme dâhil olmak üzere birçok kısıtlamayla karşı karşıya kalırlar. Kadınların devlet daireleri ve bürolarında çalışması yasaklanır. Ayrıca okullarda ve üniversitelerde okuma hakları ellerinden alınır. 1998 yılına gelindiğinde ülkedeki tüm yabancı yardım kuruluşlarının ve Birleşmiş Milletler'in ofisleri kapatılarak faaliyetlerine son verilir.¹⁵⁴

Taliban, ideoloji açısından Suudi Arabistan'ın Selefi Vehabi ekolüne, Pakistan'daki Hakkani Okulu'nun aşırılık yanlısı ve Selefi düşüncesine kadar uzanır.¹⁵⁵ Taliban'ın teşkilat yapısı, Emir-ul Mü'minin komutasında görevlerini yapan ve Merkezi Yüksek konsey, Bakanlar konseyi ve Vilayetler konseyine sahip altı kişiden oluşmaktaydı.¹⁵⁶ Bu grubun lideri Mulla Muhammed Ömer Mücahid, Kabil'in işgalinden sonra özellikle Hazaralrın bulunduğu bölgelerdeki camileri ve evleri bombalamıştır.¹⁵⁷ 1997'de kuzey'e (Mezar-i Şerif) doğru hareket ederek 2000'i Şii olmak üzere 8000'e yakın insanın ölümüne sebep olarak Belh eyaletini işgal etmiştir.¹⁵⁸ Tarihi eserleri yok ederek, Afganistan'da yaşayan diğer etnik grupların dini inançlarına ve kültürel uygulamalarına müdahale etmiş, kimi bölgelerde Peştun olmayan etnik grupların evlerini ateşe vermiştir. Bamyân bölgesindeki Buda heykellerini yıkarak, zorunlu göç ve etnik temizlik yoluyla, merkezi Peştunizm hükümetini canlandırma çalışmaları yürütmüştür. Buna benzer attığı adımlarla Afganistan'a barış ve sükûnetin gelmesine engel olmuştur. Bu dönemde Taliban, dünyada yalnızca Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri tarafından tanınmıştır. Aralık 2000'de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Taliban rejimini, Afganistan'da kontrolü altındaki bölgeleri uluslararası teröristleri eğitmek için kullandığı ve El Kaide lideri Bin Ladin'e yataklık ettiği için cezalandırmaya karar vermiştir. Kimilerinin iddiasına göre El Kaide'nin 11 Eylül 2001'de New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kulelerine düzenlediği terör saldırısının ardından ABD, 7 Ekim 2001'de "Kalıcı Özgürlük Operasyonu" adını verdiği Afganistan'daki işgal operasyonunu başlatmıştır. ABD liderliğindeki koalisyon ve "Kuzey İttifakı" çatısı altındaki Afgan sempatanları kısa süre içerisinde büyük eyaletleri ele geçirir. Taliban, 13 Kasım 2001 tarihinde Kabil ve Kandahar'dan çekilir ve ABD liderliğindeki

¹⁵⁴ Hamid Ahmadi, *Sair Tahavul Cunbişhayi İslami az Nuhzat Salafiye Said Jamal ta Bidari İslami 1249-1390*, (Danışgah İmam Sadik), Tahran, 2014, s. 244

¹⁵⁵ Muhammad Shafaq Khaveti, "Nigahi İcmali ba Ciryân hayi Fikri ve Siyasi Afghanistan", *Danışgeh Hatemulnabiin*, S. 7, Kabil, , 2011, s. 85

¹⁵⁶ Ahmadi, *Barraasi ve Arzyabi Muttagairha ve Şahasahayi Muasir bar Bisibati Nizamhayi Siyasi*, s. 128

¹⁵⁷ Abdul Celil Beniş, *Impunity and Instability: An Unbroken*, (The Middle East Institute), Washington, DC, 2009, s. 46

¹⁵⁸ Dubow, s. 17

koalisyonun hava saldırılarıyla tamamen yönetimden uzaklaştırılır. Taliban rejiminin devrilmesinin ardından Afgan liderler Aralık 2001'de Almanya'da gerçekleştirilen Bonn Konferansı'nda bir araya gelirler. Daha sonra cumhurbaşkanı seçilen Hamid Karzai'yi Afganistan'ın geçici hükümetinin başına getirirler.¹⁵⁹

¹⁵⁹ Rahimi, *Nakdi bar Sakhtar Nizam dar Afghanistan*, s. 125

BÖLÜM III

AFGANİSTAN'DAKİ ETNİK GRUPLAR

Afganistan, birçok etnik grubun, dinin, kültürün ve dilin yaşadığı, etnik, kültürel, dilsel ve dini çeşitliliğe sahip ülkelerden biri olup, bölgesel ve dünya düzeyinde etnik çeşitliliğe sahip bir toprak olarak bilinmektedir.

1. PEŞTUNLAR

Peştunlar, kendilerini Afganistan'ın kurucuları olarak gören ve Afganistan'ın 1747'de Ahmed Şah Abdali tarafından kurulduğuna inanan en büyük etnik gruptur. Bu etnik grubun konuştuğu dil Hind-Avrupa dillerinden türeyen *Peştuca*'dır.¹⁶⁰ Kitaplarında ve yazılarında kullandıkları alfabe harfleri Arapça'dır ve aynı zamanda kendilerine has harfleri vardır. Peştuca dilinin kendi aralarında konuşulan birçok lehçesi bulunmaktadır. Laghman, Logar, Paktia, Ghazni, Arghandab-Kandahar, Maidan Verdek eyaletlerinde yaygın olarak kullanılan doğu lehçesi, Kandahar ve Ferah eyaletlerinde kullanılan batı lehçesi en çok kullanılan iki lehçedir.¹⁶¹

Peştunlar İslam ve Hanefi dinine tabidirler. Ancak Peştunların küçük bir azınlığı Şii mezhebini takip etmekte ve Kandahar, Logar ve Paktia'da yaşamaktadır ve çoğu Pakistan ile sınır bölgelerinde bulunmaktadır.¹⁶² Benjamin Dubow'nun araştırmasında Peştunların 60 ana kabile ve 300 alt kabileye ayrıldığını belirttiği gibi, etnik yapı açısından Peştunlar birkaç aşiret ve klana bölünmüştür. Bunların en büyüğü Kandahar'da yaşayan Gilceilerdir. Bu etnik grubun büyük bir kısmı Pakistan'ın Peşaver ve Afganistan'daki Kandahar'a yerleşmiştir. Ali Hel, Nasr, Tohi, Ander ve Süleyman Hel olmak üzere beş ana kabileye ayrılırlar.¹⁶³ Afganistan'ın batısında yaşayan Abdaliler ve Muhammedzailer en büyük kabileler olarak kabul edilirler. Sven Gunnar Simonsen, Peştunların etnik yapı bakımından Gilceiler ve Duraniler olmak üzere iki büyük klana ayrıldığını düşünmektedir.¹⁶⁴ Duraniler de Popalzai, Barakzai, Alizai, Nurzai, Ishakzai, Açakzai ve Alkozi olmak üzere yedi ana kabileye ayrılır.¹⁶⁵ 1747'de Afgan hükümetinin kurulmasından bu yana, bu iki etnik grup siyasi iktidar

¹⁶⁰ Hussaini, s. 536; Jawad, s. 9

¹⁶¹ Ali Najafi, "Tanavuyi Kavmi, Ferhangi ve Zebeni dar Afghanistan", *Puzhuhış Mantikavi*, S. 5, İran, 2010, s. 54-55

¹⁶² Marsden, *Afghanistan Minorities Conflict and the Search for Peace*, s. 9; Mashriqi, s. 150

¹⁶³ Dubow, s. 17; Ahmadi, *Nakşi Akvam dar İcad Sibati Jeo-Politik...*, s. 61

¹⁶⁴ Dubow, s. 17; Mashriqi, s. 150; Simonsen, s. 710

¹⁶⁵ Ahmadi, *Nakşi Akvam dar İcad Sibati Jeo-Politik...*, s. 61

için barışçıl ve barışçıl olmayan bir şekilde rekabet etmiştir.¹⁶⁶ Afganistan'ın kuruluşundan bugüne kadar Peştunlar, Afganistan'ın ve Afgan sisteminin Peştun halkı tarafından kurulduğuna inanırlar. Bu devletin ve hükümetin varisleri sadece Peştunlar olduğuna ve Afganistan'ın diğer etnik gruplarının iktidara gelme hakları olmadığına inanmaktadırlar.¹⁶⁷

Ahmed Han Abdali tarafından 1747'de Afgan hükümetinin kurulmasından bu yana, Afgan sistemi Duranilerin egemenliği altındaydı. Duraniler, Saduzai ve Barakzai olmak üzere iki kola ayrılırlar. Abdali klanı, 1978'deki Marksist darbeye kadar Afganistan'ı yönetti. 1978'deki Marksist darbeye kadar olan tarihsel süreçte Gilceiler, Durani aşiretinin yönettiği devlette görev almışlardır. Darbe, Durani kabilesinin egemenliğinin sona ermesine yol açtı ve Gilceiler iktidara geldi. Bu bağlamda Afgan sisteminin kuruluşundan bu yana siyasi iktidar yapısı sadece bu iki aşiretin elinde kalmış ve diğer aşiretler siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel vb. katılımlardan mahrum bırakılmıştır.¹⁶⁸

1.1. Peştunların Menşei

Kimi kaynaklara göre Peştunlar **Aryayilere** dayanmaktadır. Bu düşünce ilk önce Avrupalı düşünürler tarafından ortaya atılmış, daha sonra da Afgan Tarih Derneği araştırmacıları ve kimi tarihçileri tarafından kabul görmüştür.¹⁶⁹ Herodot tarihinde, Paktawaiki'deki İndus Denizi kıyısında yaşayan Paktovis halkından bahsedilir. Afgan araştırmacılarından Ali Ahmet Kuhzad ve Abdulhai Habibi, Herodot tarihinde kullanılan Paktovis kelimesinin Peştunlar anlamına geldiğini belirtmektedirler. Rig Vida marşları kitabının ikinci cildinin 17. ve 18. sayfalarındaki 6. ve 7. satırlarda Peştuca veya Pahtu anlamına gelen "pakt" kelimesi geçmektedir. Ancak bazı düşünürler ve başta ansiklopediler olmak üzere bazı kaynaklar Peştuca kelimesi ile Paktavis kelimesi arasındaki bağlantıyı redetmekte ve Paktavis kelimesi ile Peştuca kelimesi arasında herhangi bir bağlantı olmadığını ifade etmektedirler. Öte yandan Sedik Rahpo Tarzi adlı araştırmacı, Peştuca kelimesinin kullanımının 20. yüzyıla kadar uzandığını ve Petan kelimesinden türediğini belirtir.¹⁷⁰

Peştunların **Arap kökenli** olduğunu belirtenler de vardır. Azim Afridi, Araplar ve

¹⁶⁶ Sajadi, s. 78

¹⁶⁷ Bradfield, s. 60

¹⁶⁸ Sajadi, s. 78

¹⁶⁹ Sayed Muhammad Baqir Misbahzadeh, *Nighah Mukhtasar ba Tarih Akvam dar Afghanistan*, (İntişarat Marandiz), Meşhed, 2012, s. 14

¹⁷⁰ Muhammadi, s. 47; Misbahzadeh, *Nighah Mukhtasar ba Tarih Akvam dar Afghanistan*, s. 15; Muhammadi, s. 48; Misbahzadeh, *Nighah Mukhtasar ba Tarih Akvam dar Afghanistan*, s. 18-19

Peştunları karşılaştırarak, bu iki halkın aşiret yapısı, aşiret değerleri ve bir Peştun kralı veya hanının üstlendiği roller açısından bir Arap şeyhiyle önemli benzerlikler gösterdiğini belirtir. Afridi'nin Peştunların Arap kökenli olduğuna dair teori ve araştırmalarını ortaya koymasının yanı sıra, Peştunların etnik açıdan Araplara ait olduğuna dair birçok teori ve araştırma da vardır. Ghulam Muhammad Muhammadi, Peştun kökenli bir tarihçi olan Abdullah Khan Herati'den alıntı yaparak, Yahudilerin kralı Talut'un Afgan ve Calud adında iki çocuğu olduğunu belirtir. Bu nedenle Peştun halkının soyağacı ve Arap soyunun, Talut'un Afgan adlı oğluna kadar uzandığı ifade edilir. Dolayısıyla Peştun halkının Arap soylu olması Talut'un Afgan adlı oğluna kadar gittiği kaydedilir. Sial Mumand'dan alıntı yapan Muhammad Muhammadi, Peştun halkının şeceresinin, Hicri 8'de Medine al-Munura'ya giden ve Halid bin Velid'in teşvikiyle İslam'a geçen Qais Abdurreşid'e kadar uzandığını belirtir.¹⁷¹

Diğer yandan Peştunların **İsrail kökenli** olduğunu belirtenler de bulunmaktadır. Mahzen-i, eserinde peştunların soyunun Hazreti Davud zamanında İsraililerin padişahı olan Talud'dan geldiğini belirtir. Abdul Kayyum Saccadi'ye göre de Peştun halkı, soy ve şecere bakımından İsrail oğulları ve Bakht al-Nasır oğullarına kadar uzanır.¹⁷²

1.2. Peştunların Demografik Yapısı

Peştunların nüfusu konusunda bir netlik sözkonusu değildir. Bu konuda %35 ile %50 arasında değişen farklı görüşler vardır. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için bu konuda ortaya konulan istatistikler ve yapılan araştırmaların sonuçlarını sizlerle paylaşmak isterim. Örneğin Mirwais Balkhi'nin ABD dışişleri bakanlığından aktardığı istatistiğe göre Peştunlar ülkenin %35'ini,¹⁷³ Nasim Javid'e göre Peştunlar %40, Atayi'nin Amerikalı araştırmacı Levi Dupri'den aktardığına göre %46,¹⁷⁴ Rahimi BBC internet sitesinden aktardığına göre yüzde 45, Birleşmiş Milletler istatistiklerine (1978) göre yüzde 40,¹⁷⁵ Son Gunnar Simonsen'a göre (2004) yüzde 44, Barfield ve Muhammadi, Peştun nüfusunu yaklaşık %40, Brent Glatzer, %40-60,¹⁷⁶ William Fugilsang, 2011 yılında Sohail Sabzevari tarafından çevrilen

¹⁷¹ Muhammadi, s. 50-52

¹⁷² Sajadi, s. 77-78

¹⁷³ Ali Riza Aliabadi, *Afghanistan*, (Vezereti Harice İran), Tahran, 1993, s. 16; Mirwais Balkhi, *Milletsazi Amrikayi; Mukayisayi Irak ve Afghanistan*, (Muesiseyi Tahsilat Aali Afghanistan ve İntişart Amiri), Kabil, 2020, s. 63

¹⁷⁴ Jawad, s.7; Atayi, s. 558

¹⁷⁵ Mujib Raham Rahimi, *Mebahis Cidalbarangiz*, (İntişarat Aazim), Kabil, 2017, s. 88; Masih Uruzgani, *Afghanistan Ranginkani Akvam*, (İntişarat Subh Umid), Kabil, 2011, s. 225

¹⁷⁶ Simonsen, s. 708; Bernt Glatzer, "Is Afghanistan on the Brink of Ethnic and Tribal Disintegration?", *London Hurst and Co*, 1998, s. 3

“Afganlar” kitabında yüzde 40 ila 50, Amini ve Shahnawaz, yüzde 50 belirtmiştir.¹⁷⁷

2. TACİKLER

Tacikler, Afganistanda Peştunlardan sonra ikinci büyük gruptur. Tacikçe kelimesinin menşei hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Profesör Muhammad Muhit Tabatabaei'e göre Tacikçe kelimesi aslen Çince olan Tat kelimesinden türemiştir.¹⁷⁸ Kimi araştırmacılara göre ise Tacik kelimesi Arapça kökenlidir. Kimileri de Tacik kelimesini Farsça'ya dayandırır. Masih Uruzgani, Taciklerin Arap olduğunu ve Tacik kelimesinin de Yemen'de yaşayan bir kabileden geldiğini belirtir. Rus oryantalist Khanikov, Tacik kelimesini Taç olarak yorumlamış ve Tacik kelimesinin Fars-Dari edebiyatından türediğini belirtmiştir. Tacik kelimesini, tacın sahibi veya taç giymiş olarak tanımlayanlar da vardır. Günümüzde Tacik kelimesinin daha çok Afganistan'da Farsça konuşanlar için kullanıldığını söylemek gerekir.¹⁷⁹ Tacikler Sünni-Hanefi mezhebine mensuptur. Farsça konuşurlar. Kuzeydoğu'da Badahşan ve Tahar vilayetlerinde, kuzeyde Belh eyaletinde, batıda Herat ve Ghor'da ve Pençşir, Kapisa, Parwan, Gazni ve Kabil vilayetlerinin merkezlerinde yaşarlar.¹⁸⁰

2.1. Taciklerin Menşei

Taciklerin kökeni ve soyları hakkında araştırmacılar farklı görüşler ortaya koymaktadırlar. Allameh Muhammad Kazvini'den alıntı yapan Najafi, Taciklerin soyunun Farsça konuşan Tazi'ler adlı Arap kabilesine kadar uzandığını belirtir. Tazi kelimesi zamanla Tazik, Tajik, Tecik ve son olarak Tacik şekline dönüşmüştür.¹⁸¹ Maşriki, Taciklerin Aryan veya İran kökenli olduğunu nakleder.¹⁸² Muhammad Yusuf Han "Tarih-i Yusufi" adlı kitabında Taciklerin kökeninin Moğollara uzandığını belirtir.¹⁸³ Asad Yar, Tacik soyunun İslam ve Arap ordularından hayatta kalanlara kadar gittiğine inanır.¹⁸⁴ Hayatullah Yusufi,

¹⁷⁷ Abdul Nasir Nurzai Amini - Sanaullah Shahnawaz, “Afghanistan Tarih Faraz ve Frudha”, *İntişart Faslname Nedayi İslam*, İran, s. 70

¹⁷⁸ Hussaini, s. 536; Alim Jamal, *Sarnavişt Tacikan*, (İntişarat Kabulistan), Kabil, 2019, s. 25

¹⁷⁹ Uruzgani, s. 76; Jamal, s. 25; Peter Marsden, *Afghanistan, Ekeliyet ha, Munaziyat ve Custuju berey Sulhe*, (İntişarat Neşri Vaje), İran, 2018, s. 39

¹⁸⁰ Jawad, s. 11; Muhsin Canperver, *Hamgarayi ve Vagarayi dar Afghanistan*, (Fasilnama Goghrafia), S. 3, İran, 2010, s. 40; Amini - Shahnawaz, s. 70; Sajadi, s. 79; Mashriqi, s. 148

¹⁸¹ Najafi, s. 56-57

¹⁸² Mashriqi, s. 148

¹⁸³ Najafi, s. 57

¹⁸⁴ Amanullah Asadyar, *Siyasat Huyyet Mudrinite; dar du Daha Akhir dar Afghanistan*, (İntişarat Said), Kabul, 2019, s. 51

Taciklerin soyunun eskiden beri Tacikistanda yaşayan halka dayandığını ifade eder.¹⁸⁵ Vladimir Barthold ise Taciklerin MÖ 6. Yüzyılda Orta Asya'da yaşamlarını sürdürmüş olan Arya kavminin Saghidiyan ve Harezmiyan adlı eski kabilelerinden gelmekte olduğuna inanır.¹⁸⁶

2.2. Taciklerin Demografik Yapısı

Tacikler eski dönemlerde sosyal ve siyasi statü açısından Afganistan'da iyi bir konuma sahiptiler. Dönem dönem hem iktidarda olmuşlar hem de iktidara katkı sağlamışlardır. Örneğin Habibullah Kelekani, Ahmed Şah Abdalli döneminde 1929'da dokuz ay boyunca iktidarda kalan ilk Tacik olmuştur. Burhanuddin Rabbani, cumhurbaşkanı olarak iktidara geçen ikinci Tacik kökenli kişiydi.¹⁸⁷ Aşağıdaki faktörler Taciklerin Afganistan'da iktidardan uzak bırakılmasına neden olmuştur.

- Özellikle sömürgeci güçlerin Taciklere karşı Peştunları desteklemesi.
- Afganistan'daki Peştunların Taciklere karşı Pakistan'daki Peştunlar tarafından desteklemesi.
- Afganistan'da etkilerini artırmak için bölgesel ve küresel güçlerin Peştunları kullanarak birleşmesi.
- Bölgesel ve küresel güçlerin politikalarını, Afganistan topraklarındaki Peştun halkının benimsediği politikalarla uyumlu hale getirmeleri.¹⁸⁸

Taciklerin nüfusu konusunda %23 ile %34 arasında değişen farklı görüşler vardır. Örneğin ABD Dışişleri Bakanlığına göre Tacikler 2010 yılında ülkenin yüzde 34'ünü, Nasim Javid'e göre yüzde 30'unu, Peter Marsden Taciklerin nüfusunu üç milyon beşyüz bin kişi,¹⁸⁹ Birleşmiş Milletlerin (1978) istatistiklerine göre %30, Son Gunnar Simonsen (2004) yüzde 25, Anthony Hyman'a göre %23,¹⁹⁰ Zalmay Halilzad'a göre 3,6 milyon kişi, CIA'a göre (Merkezi İstihbarat Teşkilatı) %27 olarak belirtmiştir.¹⁹¹ Günümüzde de genel kanaat

¹⁸⁵ Hayatullah Yusufi, "Nizam Siyasi ve Akvem; Narizayeti ye Rizayet", *Fasilname Camiye Farda*, S. 2, İran, 2016, s. 115

¹⁸⁶ Najafi, s. 56-57

¹⁸⁷ Sajadi, s. 79; Lamer & Foster, s. 3-4; Mark Fields – Ahmad Ramsha, *A Review of the Bonn Conference and Application to the Road Ahead in Afghanistan*, (National Defence University Press), Washington D.C, 2011, s. 6

¹⁸⁸ Jamal, s. 8-9

¹⁸⁹ Balkhi, s. 63; Jawad, s. 7; Marsden, *Afghanistan Minorities Conflict and the Search for Peace*, s. 10; Rahimi, *Nakdi bar Sahtar Nizam dar Afghanistan*, s. 88

¹⁹⁰ Uruzgani, s. 225; Simonsen, s. 708; Atayi, s. 559

¹⁹¹ Rahimi, *Nakdi bar Sahtar Nizam dar Afghanistan*, s. 87-89

Taciklerin ülke nüfusunun %25 kadarını oluşturduğudur.

3. HAZARALAR

Peştunlar ve Taciklerden sonra Hazaralar, Afganistan'ın üçüncü büyük etnik grubudur. Hazara kelimesini Moğol ordusunun bir birimi olarak tanımlayanlar vardır.¹⁹² Afganistan'ın ünlü araştırmacı ve yazarı Abdulhai Habibi, Hazara kelimesinin anlamını bin anlamına gelen Moğol Sing kelimesinden aldığını ve Moğol ordusunda 1000 kişilik bir ordu için Hazar veya Sing olarak kullanılan askeri bir terim olduğunu belirtir.¹⁹³ Hazara'ların dili Hazara şivesiyle konuşulan Farsçadır. Hazaraların çoğunluğu şii mezhebine mensupturlar. Hazaralar kendi içerisinde *Dai Zengi*, *Dai kundi*, *Dai Mirded*, *Dai Mirkshe*, *Dai Mirek*, *Dai Çupan*, *Dai Hatai*, *Dai Nuri*, *Dai Miri*, *Sade Suike*, *Sade Kamar* ve *Sade Humar* olarak 12 büyük gruba ayrılırlar.¹⁹⁴

3.1. Hazaraların Menşei

Hazaraların yerli olduğu teorisi ilk olarak J. B. Freire adlı bir Fransız araştırmacı tarafından 19. yüzyılda ortaya atılmıştır. O, Hazara tarihinin, Büyük İskender zamanına kadar uzandığını belirtir. Hazaraların menşei konusunda farklı teoriler ortaya atılmıştır.¹⁹⁵

Hazaraların Moğol Kökenli Olduğu: Montestuart Elphinstone, Alexander Burns ve Arminus Wembergy gibi araştırmacılar, Hazaraların Moğol kökenli olduğunu vurgulayıp soylarının Cengiz ve ordusunun Afganistan topraklarına girdiği zamanlara kadar uzandığını kaydederler.¹⁹⁶ 1229 ve 1447 yıllarında Hazare-cat veya Hazaristan (Hazare-cat, yaklaşık 70 bin kilometrekarelik bir alana sahip olup, sert doğası, elverişsiz iklimi, uzun ve soğuk kışları ve düşük verimli arazileri ile dağlık bir bölgedir) olarak adlandırılan Afganistan'ın merkez bölgesine yerleşmişler.¹⁹⁷

Hazaraların Melez Olduğu: Hazaralar genellikle Hazara-cat olarak bilinen Hindukuş dağının doğu ve merkez bölgelerinde yaşarlar. Hazaraların, Tacikler, Peştunlar ve diğer etnik

¹⁹² Sajadi, s. 78; Hasan Poladi, *Hazara Ha*, (Muhammad İbrahim Şeriyeti Afghanistani), 2. Baskı, İran, 2008, s. 58

¹⁹³ Said Akser Musevi, *Hazar hay Afghanistan*, (Intişarat Muasisey Farhangi Huneri Nakş Simurg), Tahran, 2000, s. 48

¹⁹⁴ Musevi, s. 15; Rahimi, *Nakdi bar Sahtar Nizam dar Afghanistan*, s. 94

¹⁹⁵ Misbahzadeh, *Nighah Mukhtasar ba Tarih Akvam dar Afghanistan*, s. 46-47

¹⁹⁶ Musevi, s. 46

¹⁹⁷ Najafi, s. 62

gruplar gibi iki veya daha fazla ırkın karışımı olduğunu belirten araştırmacılar vardır.¹⁹⁸

3.2. Hazaraların Demografik Yapısı

Hazaraların nüfusu hakkında da bir netlik olmayıp farklı görüşler mevcuttur. Araştırmacılar bunların nüfusunun ülke nüfusu içerisinde %9 ile %15 arasında değişen bir nüfusa sahip oldukları konusunda farklı görüşlere sahiptirler. Kimileri bunların ülke nüfusunun % 9'unu oluşturduğunu söylerken kimileri de bunu %14-15'lere kadar çıkarmaktadır. Genel kanaat bunların nüfusunun %10 ile %12 arasında değişebileceği şeklindedir.¹⁹⁹

4. ÖZBEKLER

Bugün büyük bir kısmı Özbekistan'da bulunan Özbekler'in menşeinin Cengiz Han'ın en büyük oğlu Cuci'nin dönemine kadar uzandığı nakledilir. Cuci'nin ulusu bozkır halkı diye isimlendirilebilecek göçer Türk boylarından oluşmaktaydı. Rivayete göre bunların içinde yer alan ve sayıları fazla olmayan Moğollar da Türk dilini benimseyerek bu boyların arasında erimiştir. Bozkırda genellikle tanınmış bir idarecinin veya kumandanın başında bulunduğu grubun zamanla onun adını taşıması geleneği uyarınca Cuci'nin haleflerinden Özbek Han'ı liderleri olarak kabul eden Cuci ulusunun dört şubesi onun ismini kendilerini tanımlamak üzere kullanmaya başlamıştır. İşte Özbeklerin buraya dyandığı kaydedilir. Özbek ulusunun bağımsız bir il haline gelişi, İbrahim Ayba'nın torunu ve Tuğlu Şeyh'in (Devlet Şeyh) oğlu Ebülhayr Han zamanında (1428-1468) gerçekleşmiştir. 1428'de Ebülhayr Han, Batı Sibirya'da Tura ırmağının kıyısında Özbek ulusunun hanı olarak ilân edilmiştir. 1447 yılına kadar geçen süre içinde Seyhun hattındaki Sıgnak'tan Özkent'e kadar uzanan bütün müstahkem şehirler Özbekler'in eline geçer. Ebülhayr Han'ın başşehri Sıgnak'tı. Onun yönetiminde önemli başarılar elde eden Özbekler, bir süre sonra Moğol asıllı Oyratlar'ın saldırıları ile sarsılmışlar ve prestij kaybına uğramışlardır. Ebülhayr Han'ın iç siyasetteki hataları da buna eklenince Özbekler'in bir bölümü ana kitleden ayrılıp Moğolistan Hanı İsen Buga Han'ın yanına göç etmiştir. Ebülhayr Han'ın ölümünün ardından meydana gelen karışık ortam, Özbek boylarının çeşitli yerlere dağılmasına yol açmıştır. Bunları tekrar birleştirme faaliyeti Şeybânî Han'ın öncülüğünde XVI. yüzyılın başında gerçekleşir. Deştikipçak'tan göç eden Özbekler'in farklı sülâleleri Türkistan topraklarında

¹⁹⁸ Musevi, s. 55

¹⁹⁹ Balkhi, s. 63; Uruzgani, s. 225; Joshua Castellino, *South Asia State of Minorities Report Exploring the Roots*, (Minority Rights Group Internatinal), New Delhi, 2018. s. 277. ; Barfield, s. 52

XVI. yüzyılda iki hanlık oluşturur. Bunlardan biri, genellikle isimlendirildiği üzere Şeybânîler ve Astarhanlılar'ın hüküm sürdüğü Buhara Hanlığı (1500-1785), daha sonra Mangıtlar'ın yönetimi üstlendiği Buhara Emirliği (1785-1920), ikincisi Yâdigâroğulları ile Kongrat hânedanlarının yönetiminde bulunduğu Hîve Hanlığı'dır (1512-1920). Bu Özbek hanlıklarına XVIII. yüzyılda Hokand Hanlığı da eklenmiştir (1710-1876).

XVI. yüzyılda İran'daki Safevî Devleti ile Mâverâünnehir'deki Buhara Özbek Hanlığı arasında çetin savaşlar meydana gelir. Safevî Devleti'ne karşı olma olgusu Osmanlı Devleti ile Buhara Özbek Hanlığı arasında iyi ilişkiler kurulmasını sağlamıştır. İlişkiler özellikle XVI. yüzyılın ortalarına doğru daha da sıkı hale gelmiştir. Osmanlılar'ın Özbekler'e silâh ve askerî malzeme yardımında bulunduğu bilinmektedir. 1578-1590 Osmanlı-Safevî mücadelesi esnasındaki Osmanlı-Özbek ilişkileri daha da gelişmiş ve siyasî bir ittifak meydana gelmiştir. Ancak Horasan için yapılan mücadeleler hem Safevîler hem Özbekler için ekonomik sıkıntıların yaşanmasına sebep olmuştur. XVI. yüzyılda Türkistan ile Osmanlı Devleti arasındaki kültürel iletişim Rusya ve Safevî Devleti'nin bölgedeki varlığı ve yapılanması sonucu önemli ölçüde zedelenmişti. Buna rağmen hac kafilelerinin İstanbul'u ziyaretleri ve hacıların misafir edildiği Özbek tekkelerinin Osmanlı Devleti'ndeki faaliyetleri kültürel ve siyasal açıdan pozitif anlamda önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

Öte yandan Mâverâünnehir'de Nakşibendî tarikatı mensuplarıyla hükümdarların sıkı ilişkiler kurdukları uzun dönemler yaşanmıştır. Ubeydullah Han, Abdülaziz Han ve II. Abdullah Han politik alanda önemli ölçüde dinî çevrelerden etkilenmiştir. Buhara, Hîve ve Hokand gibi Türkistan şehirleri tasavvufî birer merkez olma özelliklerini uzun süre devam ettirir. Kimi kaynaklarda, Abdullah Han zamanında yapılan fütihat sonucu Semerkant, Taşkent, Belh, Bedaşan ve Horasan'ın Özbekler'in kontrolüne geçtiği belirtilir. XVI. yüzyılda kara ticaret yollarının öneminin büyük ölçüde kaybolmasına rağmen Özbekler'in kontrolündeki Buhara'nın, ticaret açısından önemli bir bölge olduğu ve daha öncesinde de burasının bir ticaret merkezi olarak bilindiği nakledilir. Hem Buhara'nın konumu hem de Buharalılar'ın ticarete olan düşkünlükleri sebebiyle şehrin bu ileri seviyeye ulaştığı anlaşılmaktadır. Burasının Afganistan, Hindistan, İran, Hîve, Türkmen Bozkırı ve Rusya ile önemli ölçüde ticarî ilişkileri vardı.²⁰⁰

²⁰⁰ Suphi Ziya Özbekkan, "Özbekler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedi*, C.34, İstanbul, 2007, s. 199; Asadyar, s. 53; Ahmadi, *Nakşi Akvam dar İcad Sibati Jeo-Politiki Payadar dar Afghanistan ba Takid bar Nakşi Akvam Peştun, Tacik, Uzbek ve Hazara*, (Danişgah Tahran, Goğrafiye Bölümü), Tahran, 2019, s. 66

Günümüzde Afganistan'da yer alan Özbeklerin de bunların devamı olduğu belirtilmektedir. Bu etnik grubun dili Türkçe'nin bir şivesi olarak bilinen Özbekçe'dir. Özbekler Sünni-Hanefi mezhebine mensupturlar. Geçim kaynakları ağırlıklı olarak hayvancılık ve tarımdır. Genellikle kuzey Afganistan'da Şebergan, Faryab, Badahşan, Sarpol, Badgis, Belh, Semengan, Kunduz, Baglan ve Tahar gibi vilayetlerde yaşarlar.²⁰¹ Siyasal ve toplumsal açıdan bakıldığında, siyasi güçten ve toplumsal katılımdan yoksun bırakılan etnik gruplar arasında yer alan ancak Afganistan'da yeni sistemin kurulması ve 2001 yılındaki Bonn Konferansı sonrasında bu etnik grup yabancıların saldırganlığını püskürtmede ve Talibanla yüzleşmede büyük rol oynadıklarından 2001'den sonraki hükümetlerde aktif rol almışlardır.²⁰²

Afganistanda Özbekler Peştunlar, Tacikler ve Hazarlardan sonra nüfus bakımından dördüncü büyük grubu oluştururlar. Kimi kaynak ve istatistiklere göre ülkenin %8 ile %9 arasında bir nüfusa sahiptirler.²⁰³

5. TÜRKMENLER

Türkmenler, nüfus bakımından ülkenin beşinci büyük grubudur. Özbeklerden sonra Afganistan'da ikinci büyük Türk topluluğudur. Bunların yanısıra Kazak, Kırgız ve Karakalpak Türkleri gibi küçük Türk toplulukları da vardır. Türkmenler, 1877 yılından 1884 yılına kadar Çarlık Rusyası'na bağlı güçlerle karşı karşıya gelmişler, yaşadıkları bu topraklar için savaşıarak büyük mücadeleler vermişlerdir. Bolşeviklerin iktidara gelmesiyle Türkmenler bağımsızlığını ve bölgedeki hâkimiyetini kaybederek Rusların kontrolü altına girmek durumunda kalırlar. Ekim devrimi diye adlandırılan dönemde özellikle de Stalin döneminde günümüzdeki Türkmenistan toprakları içerisinde yer alan Çarcev ve Lebap bölgelerinde yaşayan Türkmenler, Rusların baskısı nedeni ile Afganistan ve İran'ın kuzey bölgelerine göç etmek zorunda kalırlar. Rivayete göre bu bölgeye sonradan gerçekleşen Türkmen göçleri iki farklı zamanda gerçekleşmiş olup birincisi 1900'lü yılların başlarında Türkmenistan'da yaşanan kıtlıktan dolayı, ikincisi ise 1930'lu yıllarda özellikle Stalin döneminde mallarına el konulan ve zulüm gören Türkmenlerin yaşadıkları bölgeleri terk ederek Afganistan'ın kuzey bölgelerine göç etmesiyle vuku bulmuştur. İşte günümüz Afganistan topraklarında var

²⁰¹ Najafi, s. 64; Parvar, s. 40; Hussaini, s. 537; Sajadi, s. 79; Glatzer, s. 4; Mashriqi, s. 147

²⁰² Ahmadi, *Nakşi Akvam dar İcad Sibati Jeo-Politikî...*, s. 67

²⁰³ Balkhi, s. 63; Uruzgani, s. 225; Simonsen, s. 708; Atayi, s. 559; Hussain Deşyar, "Amerika ve Paradyim Kevmi dar Afghanistan", S. 257-258, *Pertel Camai Ulum İnsani*, İran 1999, s.11; Rahimi, *Nakdi bar Sakhtar Nizam dar Afghanistan*, s. 87; Castellino, s. 277

olan Türkmenlerin bir kısmı yukarıda bahsettiğimiz gibi iki farklı dönemde bu bölgeye göç etmek zorunda kalan Türkmenlerin torunlarıdır. Kimi kaynaklara göre Rusların baskısıyla bu bölgeye göç etmek zorunda kalan Türkmenlerden önce asırlardır bu bölgede Türkmen toplulukları yaşamaktaydılar. Yaklaşık bin yıldan beri bugünkü kuzey Afganistan'da yaşayan Türkmenlerin, 19. yüzyılın sonlarına kadar ağırlıklı olarak göçebe bir hayat tarzı sürdürdükleri kaydedilir. Bunların 20. yüzyılın başından itibaren Afganistan'da tamamen yerleşik hayata geçtikleri belirtilir.

Afganistan'daki Türkmenlerin tarihi geçmişiyle ilgili kısa bir giriş yaptıktan sonra şimdi de bu ülkede yaşayan Türkmen Boyları hakkında bilgi vermeye çalışalım. Türkmenler, Amu Denizi'nin güney kıyısında ve kuzeybatı sınırlarında Faryab, Cevzcan, Belh, Kunduz ve Herat vilayetlerinde yaşarlar.²⁰⁴ Bu etnik grubun çoğu halı dokuma, ticaret ve evcil hayvan besleme ile uğraşırlar. Kökenleri Moğolistan ve Kuzey Asya ovalarına ulaşır. 3. ve 4. yüzyıllarda Çin imparatorlarının doğudan zorlaması ve İslami fetihlerin batıya yayılması nedeniyle Afganistan'da göç ettiler. 1920'li ve 1930'lu yıllarda Orta Asya'da Sovyetler Birliği bastırılınca, Orta Asya Türkmenleri Afganistan'a doğru yöneldiler. Türkmenler Hanefi mezhebine mensuptur.²⁰⁵

Afganistan'da diğer etnik gruplarda olduğu gibi, Türkmenlerin nüfusunun ne kadar olduğu konusunda da bir netlik söz konusu değildir. Bu konuda yazacağımız bilgiler genel anlamda gerçeğe yakın tahmini bilgiler olacaktır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Afganistandaki Türklerin arasında Özbeklerden sonra en kalabalık nüfusa sahip Türkmenlerdir. ABD Dışişleri Bakanlığı istatistiklerine göre Türkmenler Afganistan nüfusunun %3,²⁰⁶ oluşturmaktadır. Araştırmacılar genel olarak ülkede yaşayan Türkmenlerin genel nüfusun %3-4'ünü oluşturduğu kanaatindedirler.

6. NURİSTANLILAR

Nuristaniler, Afganistan'ın kuzeydoğusunda dört vadiye bölünmüş Hindukuş dağının ortasındaki Nuristan vilayetinde yaşarlar. Her vadide insanlar Kaşi, Vaigali, Aşkun ve Parson gibi farklı lehçeleri ve dilleri konuşurlar. Bugünden bir asır önce Müslüman oldular ve ondan önce Nuristan, Kâfiristan olarak bilinirdi. Nuristanlılar, Amir Abdurrahman Han

²⁰⁴ Bory Nasir, *Afganistan'ın Faryab Bölgesindeki Türkmenlerin Sosyo Kültürel Yapısı*, (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi), Kırşehir, 2021, s. 28-29; Asadyar, s. 55; Sajadi, s. 80; Ahmadi, *Nakşi Akvam dar İcad Sibati Jeo-Politikî...*, s. 67

²⁰⁵ Asadyar, s. 51; Najafi, s. 68; Marsden, *Afghanistan Minorities Conflict and the Search for Peace*, s. 10; Parvar, s. 40

²⁰⁶ Balkhi, s. 63

tarafından zorla Müslümanlaştırılmadan önce siyah giyimli, beyaz giyimli ve kırmızı giyimli kâfirler şeklinde üç gruba ayrılmıştı. Nuristanilerin menşei ve nesebi hakkında elimizde net bir bilgi yoktur. Bazı kaynaklara göre Nuristanilerin soyları Hindu ve Avrupa kollarına kadar uzanmaktadır. Kimilerine göre de Nuristani'nin soyu İskender'in ordusundan sağ kurtulanlara kadar uzanmaktadır.²⁰⁷ *Nuristanilerin Nüfusu* konusunda farklı görüşler vardır. Ancak genel kanaat 100.000'in üzerinde olduğudur.²⁰⁸

7. KOÇİLER

Koçiler, Peştun halkının bir koludur. Afganistan'ın güney ve doğu illerinde yaşarlar. Koçi kelimesi göçebe anlamına gelir. Göçebelerin yaşayacak sabit bir yerleri yoktur. Kendileri ve hayvanları için yiyecek ve su sağlamak üzere bir yerden başka bir yere seyahat ederler. Bunlar ülkenin en büyük göçebe nüfusuna sahip olup Afganistan'ın güney illerinde Hilmend ve Kandahar'da yaşarlar.²⁰⁹ Bu etnik grubun soyu ve kökeni hakkında birçok görüş vardır. Alfred Jonathan, yaşam tarzları Peştun'lara benzediği için Koçi'lerin soyunun peştun'lardan geldiğine inanır. Koçi'lerin nüfusunun bir milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. 1978 yılında Birleşmiş Milletler tarafından yapılan nüfus sayımında Koçi'lerin nüfusunun 500.000 olduğu belirtilmiştir. Bu etnik grubun temel özelliği yaşayacak sabit bir yere sahip olmaması, geçimlerini hayvancılıkla sağlamaları ve yılın her mevsiminde yaşam yerlerini değiştirmeleridir.²¹⁰

8. BELUÇLAR

Beluç'lar, Afganistan'ın kuzeydoğusundaki Kunduz ve Bedehşan vilayetleri ile Ferah, Nimruz, Hilmand, Kandahar ve Faryab gibi güneybatı vilayetlerinde yaşarlar. Bu grup Beluçi dilini konuşur. Beluçler Sünni mezhebine tabidir. Gelir ve geçim kaynakları tarım ve hayvancılıktır. Bu grubun soy kütüğüne ilişkin görüşler aşağıda sıralanmıştır.

- Beluçlar, Arapların hayatta kalanlarından bir soydur.
- Beluçlar, Türklerin hayatta kalanları arasından bir soydur.
- Beluçlar, Türkmenlerin hayatta kalanlarındandır.

²⁰⁷ Asadyar, s. 59; Marsden, *Afghanistan Minorities Conflict and the Search for Peace*, s. 10; Jawad, s.12; Asadyar, s. 59; Najafi, s. 209; Uruzgani, s. 137; Najafi, s. 209; Uruzgani, s. 136-137

²⁰⁸ Balkhi, s. 63; Jawad, s.12; Atayi, s. 559; Deshyar, s.11; Atayi, s. 559; Castellino, s. 277; Rahimi, *Nakdi bar Saktar Nizam dar Afghanistan*, s. 88-89; Uruzgani, s. 140; Rahimi, *Nakdi bar Sahtar Nizam dar Afghanistan*, s. 87

²⁰⁹ Lamer & Foster, s. 3

²¹⁰ Jawad, s. 13

- Beluçlar, Hintli Rajput Han'ın hayatta kalanlarındandır.
- Beluçlar, Afganistan Kandaharların'dan kalanlardandır.
- Beluçlar, Kafkas Hint-Avrupa halklarının hayatta kalanları arasındandır.²¹¹

Nüfusları konusunda farklı görüşler vardır. Genel kanaat 200.000'in üzerinde olduğudur.

9. BIRAHEVİLER

Biraheviler, Afganistan'ın güney ve güneybatısında Çahansur bölgesinin Nimruz vilayetinde ve Şurebek bölgesindeki Kandahar vilayetinde yaşarlar. Biraheviler, Birahevi-Peştü dilini konuşurlar. Biraheviler Sünni mezhebine mensuptur.²¹² Geçim kaynakları tarım ve hayvancılık olup, toplum içinde yoksul ve yoksun kişilerdir. Birahevi'lerin soyu ile ilgili çeşitli görüşler şunlardır.

- Biraheviler, Hindistan'ın Deravidi'lerine kadar uzanmaktadır.
- Birahevilerin soyu Aryanlara, Perslere, Yunanlılara, Hunlara, Moğollara ve Türklere kadar uzanır.
- Biraheviler, Aryanlardan önce Afganistan (Hurusan-Ariana) topraklarına yerleşen Afganistan'ın yerli halklarından biridir.²¹³
- Hazaralardan hayatta kalan birahevilerin soyu Hint-Avrupa, Türk, Moğol ve Samilere kadar uzanır.²¹⁴

Menşeleri konusunda bu şekilde farklı görüşler olsa da bu grup günümüzde genel olarak kendilerini Peştunlara daha yakın hissetmektedir.

Birahevi'lerin Nüfusu konusunda araştırmacılar tarafından farklı görüşler ifade edilmiştir. Örneğin Nasim Javid'e göre 300 bin kişi, Anthony Hyman'a göre yüzde 3, Levi Dupri'e göre 10 bin kişi, Peter Marsden'e göre yüz bin kişi, CIA' a (Merkezi İstihbarat Ajansı) göre yüzde 4, 2018'de Güney Asya Örgütü'ne göre yüzde 1,²¹⁵ Eski Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi Etnografya Enstitüsü'ne göre yüzde 3 olarak belirtmiştir. Bu konudaki genel kanaat, Birahevilerin ülke nüfusunun yaklaşık % 1'ini oluşturduğudur.

²¹¹ Amini - Shahnawaz, s. 71; Najafi, s. 205; Lamer & Foster, s. 5; Rahimi, *Mebahis Cidalbarangiz*, s. 87; Parvar, s. 40; Lamer & Foster, s. 5; Uruzgani, s. 125; Najafi, s. 205; Uruzgani, s. 125

²¹² Amini - Shahnawaz, s. 71; Najafi, s. 222; Parvar, s. 40; Rahimi, *Nakdi bar Sahtar Nizam dar Afghanistan*, s. 86

²¹³ Uruzgani, s. 162-164; Najafi, s. 222

²¹⁴ Uruzgani, s. 163

²¹⁵ Jawad, s.12; Atayi, s. 559; Najafi, s. 223; Marsden, *Afghanistan Minorities Conflict and the Search for Peace*, s. 10; Rahimi, *Mebahis Cidalbarangiz*, s. 88; Castellino, s. 277

10. AYMAKLAR

Aymaklar büyük ve kalabalık bir gruptur, ancak izole edilmiş ve ciddi şekilde marjinalize edilmiştir. Geçim kaynakları halı dokumak ve kilim dokumaktır. Çoğu Herati lehçesiyle Farsça-Dari konuşur ve Gor, Badgis ve Herat'ın dağlık bölgelerinde yaşarlar. Aymaklar hakkında şu görüşler ileri sürülmüştür: Berthold, Aymakların soyunu İranlılara dayandırmaktadır. Uruzgani, Aymak'ların Cemşidi, *Suri*, *Firuz Kuhi* ve *Taimani* gibi dört klanla ayrıldığını ve her klanın ayrı bir soya sahip olduğunu ifade etmektedir. Ona göre Cemşidi ve Suri klanları Arap kökenli ve Firuz Kuhi ve Taimani klanları Peştun kökenlidir. Bunlar Sünni olup Hanefi mezhabına mensuptur.

Aymakların nüfusu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. 2010 yılında ABD Dışişleri Bakanlığı %4,²¹⁶ Levi Dupri %6, Peter Marsden sekiz yüz bin kişi, Anthony Hyman %5, ²¹⁷ Zulmay Halilzad beş yüz bin kişi, Güney Asya Örgütü'ü 2018'de yüzde 1 olarak açıklamışlar.²¹⁸ Bu farklı görüşlere rağmen ülke nüfusu içerisinde %1-2 arasında bir orana sahiptirler.

11. KIZILBAŞLAR

Kızılbaş, Türkçedeki kızıl ve baş kelimelerinden türemiş olup kırmızı şapka anlamına gelir.²¹⁹ Kızılbaşlar, üzerindeki 12 çizgisi ile şii mezhebinin 12 imamını temsil eden kırmızı şapkayla tanınırlar. 18. yüzyılda Nadir Afşar'ın Afganistan'a gelmesiyle aynı zamanda Kızılbaşlar da Afganistan'a girip ve Kabil şehrinin güvenliğini üstlenmişler.²²⁰ Kabil, Kandahar, Herat, Mazar-i Şerif, Baglan ve Kunduz vilayetlerinde yaşarlar ve Farsça-Dari konuşurlar. Çoğu esnaf, devlet memuru ve ticaretle uğraşır.²²¹

Kızılbaşlar'ın nüfusu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. ABD Dışişleri Bakanlığına göre 2010'da yüzde 4, Alireza Aliabadi'e göre iki yüz bin kişi,²²² CIA'a (Merkezi İstihbarat Teşkilatı) göre "Dünyanın Gerçekleri" kitabında yüzde 4, 2018'de Güney Asya Örgütü'ne göre yüzde 1 olarak ifade edilmiştir.²²³ Bütün bu görüşlere rağmen genel kanaat

²¹⁶ Atayi, s. 561; Jawad, s.13; Asadyar, s. 56; Jamal, s. 29; Uruzgani, s. 119; Balkhi, s. 63

²¹⁷ Atayi, s. 558; Marsden, *Afghanistan Minorities Conflict and the Search for Peace*, s. 10; Deshyar, s.11

²¹⁸ Rahimi, *Nakdi bar Sahtar Nizam dar Afghanistan*, s. 87; Atayi, s. 559; Castellino, s. 277; Rahimi, *Nakdi bar Sahtar Nizam dar Afghanistan*, s. 87

²¹⁹ Asadyar, s. 57-58

²²⁰ Ahmadi, *Nakşi Akvam dar İcad Sibati Jeo-Politikî...*, s. 68

²²¹ Castellino, s. 278; Parvar, s. 40; Ahmadi, *Nakşi Akvam dar İcad Sibati Jeo-Politikî...*, s. 68

²²² Najafi, s. 208; Balkhi, s. 63; Najafi, s. 208

²²³ Rahimi, *Mebahis Cidalbarangiz*, s. 88; Atayi, s. 559; Castellino, s. 277

bunların 100.000 civarında olduğudur.

BÖLÜM IV

AFGANİSTANDA SİYASİ İSTİKRARSIZLIĞIN ETKENLERİ VE KÖKLERİ

Afganistan, zayıf ekonomisi, gelenek ve modernite arasındaki çatışma, heterojen bir toplumda merkezi sistem (farklı etnik kökenlilerin dışlanması) ve ulusal kimlik krizi nedeniyle siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal vb. alanlarda çeşitli boyutlarda istikrarsızlık yaşamıştır. Etnosentrizm konusu tarih boyunca toplumsal-politik denklemlerde rol oynamış, ayrışmaya ve siyasi istikrarsızlığa neden olmuştur. Bonn konferansındaki yeni sistemin oluşumundan sonra bile etnosentrizm daha çok siyasi-sosyal alanlarda ortaya çıkmış ve siyasi istikrarsızlığın bir unsuru olarak görülmüştür. Zira birçok istikrarsızlığa ve memnuniyetsizliğe tanık olunmaktadır. Zaman zaman ulusal kimlik krizi, sistem yapısı, ekonomik zayıflık gibi zorluklar etnik gruplar arasında istikrarsızlığa ve etnik bölünmelerin oluşmasına neden olmuştur.

Başta Afganistan olmak üzere üçüncü dünya ülkelerinde siyasi istikrarsızlığın nedenlerini devletin içyapısında ve aşağıdaki faktörlerde aramak gerekir.

- Kurumlarda yüksek düzeyde siyasi şiddet
- Sistemin gayrimeşruluğu
- Baskıcı devlet
- Halkın sosyal işlerine askeri güçlerin müdahalesi
- Vatandaşlar arasındaki ideolojik çatışmalar
- Ulusal kimliğin olmaması
- Medyanın sınırlanması ve medya işlerine devlet müdahalesi
- Çözülmemiş sosyal etnik çatışmalar
- Sivil kültürün olmaması
- Devletin demokratik rekabete karşı olması
- Güçlü devletin olmayışı
- Meşruiyet krizinin varlığı
- Hükümet ve toplum arasında anlaşma eksikliği
- Şiddet ve iç savaşlar
- Yabancı ülkelerin müdahalesi.²²⁴

Konuya böyle bir giriş yaptıktan sonra Afganistan'ın hem içeride hemde dışarıdaki

²²⁴ Hussaini, s. 530

istikrarsızlığına neden olan faktörleri açıklamaya çalışalım

1. AFGANİSTAN'DAKİ SİYASİ İSTİKRARSIZLIĞIN İÇ FAKTÖRLERİ

1.1. Ulusal Kimlik Krizi

Kriz, köklü değişikliklere yol açan her türlü istikrarsızlığa ve genel olarak kesinlikten yoksun olan durum ve koşullara denir. Kimlik ise, bireyleri ve grupları tanımlayan bir dizi maddi, biyolojik, kültürel ve psikolojik semptomdur.²²⁵ Afganistan'da ulusal kimlik karıştırılmıştır ve oluşturulan otoriteler ve hükümetlerin her biri kimliğini ve meşruiyetini etnik nasyonalizmden almaktadır.²²⁶ Afganistan'daki iç savaşların nedeni ulusal kimlik krizidir. Mücahidlerin (Mucededi, Rabbani, Taliban, Karzai, Eşref Gani, Ahmadzai) yönetimi sırasında halkın ulusal kimliğini elde etmek için hiçbir çaba gösterilmemiştir. Aksine sivil seçimler yerine etnik seçimler ve Peştun halkının dili ve kültürü çoğunluğu Farsça konuşan diğer etnik gruplara dayatılmıştır.²²⁷

1.2. Merkezi Siyasi Yapı

Sistemi, belirli bir amaca ulaşmak için çalışan birbiriyle ilişkili, karmaşık bir birliğe sahip olan nesnelere kümesi olarak tanımlayabiliriz. Yada sistem en basit anlamıyla, birbiriyle karşılıklı ilişkileri olan unsurlar bütünüdür. Merkezi bir siyasi güç tarafından karmaşık bir yapıyla toplumun varlığını tek bir kurum gibi koruyup yönetmeye siyasi sistem denir. Yada daha basit bir ifadeyle siyasal sistem, otoriter kararlar yoluyla değerleri dağıtan bir kurumdur.²²⁸ Çağdaş dünyada, çeşitli hükümet sistemleri vardır ve birçok ülke tüm işlerini bu tip sistem türlerini kullanarak yürütür. Örneğin demokratik, mutlak monarşi, anayasal monarşi, cumhuriyet, başkanlık, parlamenter, tek parti totaliter vb. sistemlerden söz edilebilir. Afganistan'da Zahir Şah zamanından bu yana kullanılmış olan siyasi sistemler şunlardan ibarettir:

²²⁵ Ali Aqa Bakhshi - Meno Afshari Rad, *Farhang Ulum Siyasi*, (Merkez İtlat ve Mederik İlmi İran), 1996, Tahran s. 91; Muhammad Qasim Danish Bahtiyari, *Usul İlm Siyaset*, (İntişarat Benulmileli Sarver Sadat), 2017, Kabil, s. 89

²²⁶ Aziz Aryanfar, *Reşe hayi Nakami ve Şekest Proje hayi Milletsazi dar Afghanistan*, (İntişarat Naşir), Afghanistan, 2014, s. 68

²²⁷ Mashriqi, s. 51; Aryanfar, s. 13-14

²²⁸ Said Celal Dekani Firuzabadi, *Usul ve Mabani Ravabit Binulmilal*, (Mutaliya ve Tadvin Kutub Ulum İnsani Danişga ha), Tahran, 2018, s. 105; Farhad Kasimi, *Usul Ravebit Benulmilel*, (İntişarat Bunyad Hukuki Mizan), Tahran, 2020, s. 257; Zulmay Nişat, Muhammad Erfani, Abdul Ahad Muhammadi, *Rahayi Duşvar Merdum Salari dar Afghanistan; Arzyabi ve Nakdi Guftumanhayi Milli Peyramun Nizam hayi Siyasi Badil dar Afghanistan*, (Institut Mutaliyat İstiratijik Afghanistan), Kabil, 2017, s. 23

- Zahir Şah döneminde (1933-1973) geleneksel eşitsizliğin siyasi sistemi,
- Serdar Muhammed Davud Han (1973-1978) cumhuriyeti döneminde popülist siyasi sistem (Halkın hoşuna gidecek davranışlarda bulunarak kendine avantaj sağlayan sistem),
- Komünistler döneminde (1978-1992) komünist siyasi sistem,
- Mücahidler ve Taliban (1992-2001) döneminde otoriter eşitsizliğin siyasi sistemi,
- Bonn Konferansı sonrası Karzai ve Eşref Gani Ahmedzai hükümetleri döneminde (2000'den günümüze) liberal demokratik siyasi sistem.

Siyasal sistemin yapısı aslında bir toplumdaki toplumsal gerçeklerin aynasıdır. Bu açıdan gelişmiş ülkelerde siyasi yapı, tek bir ulusal kimliğe ulaşmış olması nedeniyle bu ülkelerin siyasi istikrarına neden olmuştur.²²⁹ Ancak Afganistan, kurulduğu 1747 yılından itibaren merkezi bir sistem yaşamış ve iktidar belirli bir halk ve belirli bir kabilenin elinde kalarak halk ile devlet arasındaki ilişki tek yönlü bir ilişki olmuştur.²³⁰

1.3. Ekonomik Yetersizlik

Bir devletin temel amacı, güvenliği ve adaleti sağlamak, saldırıları önlemek ve sosyal, ekonomik ve kültürel ilişkilerin oluşup gelişmesine zemin hazırlamaktır. Afganistan hükümeti, yeterli kaynağa sahip olmaması ve acizliği nedeniyle, yoksulluğu, doğal afetleri ve açlığı kontrol edememiş ve bunun sonucunda hükümet meşruiyetini kaybetmiştir. 2001'deki Bonn Konferansı'ndan sonra mali ve ekonomik zayıflık, Afganistan'daki siyasi istikrarsızlığı artırmıştır. Maddi kaynakların yokluğunda insanlar ihtiyaçlarını karşılamak için uyuşturucu ekme, adam öldürme, hırsızlık, yolsuzluk vb. gayri meşru işler yapmışlardır.²³¹

1.4. Afganistan'ın Yönetim Sistemleri

Bu başlık altında Afganistan'ın deneyip tecrübe ettiği farklı sistemleri kısaca tanımaya çalışalım:

²²⁹ Rahimi, *Mebahis Cidalbarangiz*, s. 27; Nishat, s. 24; Mashriqi, s. 84

²³⁰ Muhammad Cevad Salehi, *Mavane Tahkim Demokrasi dar Afghanistan*, (İntişarat Said), Kabil, 2015, 124-125; Mashriqi, s. 84

²³¹ Farshed Hakimyar, “İstiqlal Eqtisadi Afghanistan ve Zahr Muhlik Fasad Mali”, (8 Subh Websitesi), 26.05.2021, link: <https://8am.af/afghanistans-economic-independence-and-the-deadly-poison-of-corruption/>; (erişim tarihi 15.11.2023); Salehi, s. 124-125; Abdul Hafiz Mansur, *Mavaney Tavsiye Siyasi dar Afghanistan ba Takid bar Avamil Ejtimayi ve Farhangi*, (İntişarat Said), Kabil, 2017, s. 107

- 1880-1919 yıllarında Amir Abdurrahman Han'dan Amir Amanullah Han'a kadar olan *mutlak monarşi*.
- 1919-1928 yıllarında Amir Amanullah Han'dan Nadir Şah'a kadar *Meşrutiyet ve ilk anayasa deneyimi*.
- 1930-1973 Zahir Şah döneminde *parlamentar sistem*.
- 1973-1978 Serdar Mohammad Davud Han döneminde *Cumhuriyet sistemi*.
- 1978-1992 yılları arasında Nur Muhammed Taraki, Hafizullah Amin, Bebrak Karmel ve Necibullah Ahmedzai döneminde *Demokratik Halk Cumhuriyeti / yarı başkanlık sistemi*.
- Afganistan İslam Devleti / 1992-1996 yıllarında Sibgatullah Müceddidi ve Burhanuddin Rabbani döneminde *yarı başkanlık sistemi*.
- 1996-2001'de Molla Muhammed Omar Akhunzâde döneminde Taliban İslam Emirliği (Halifeliği)
- 2004-2021 yıllarında Hamid Karzay ve Eşref Gani Ahmedzai dönemindeki *Afganistan İslam Cumhuriyeti / başkanlık sistemi*.²³²

Ancak bu sistemlerin çoğu, Peştun liderler ile Muhammedzai ve Durrani aileleri tarafından yönetilen merkezi, ailesel, aşiretsel ve etnik sistemlerdir. Vatandaşların ihtiyaçlarını karşılamak ve bunlara cevap vermek için gerekli meşruiyete sahip değildi. Bonn Konferansı merkezîyetçiliğe, meşruiyet krizine, hükümet ile millet arasındaki güvensizliğin artmasına, Afgan etnik gruplarının parçalanmasına, artan etnik, kabilesel, dilsel, kültürel ve mezhepsel farklılıklara, yoğunlaştırılmış kimlik ayrımcılığı politikalarına ve artan toplumsal gerilimlere neden olmuştur.²³³

2. AFGANİSTAN'IN SİYASİ İSTİKRARSIZLIĞINDA DIŞ FAKTÖRLER

2.1. Jeopolitik Konum

Aşağıdaki dört jeopolitik özelliğe sahip olan Afganistan, başta ABD olmak üzere dünyadaki hâkim güçlerin ilgisini çekmiş ve çekmeye de devam etmektedir.

²³² Rahimi, *Mebahis Cidalbarangiz*, s. 151

²³³ Aryanfar, s. 42-43

- 1) Çin'in Afganistan'a komşu olması.
- 2) Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a sınır olması ve gümüz Rusyası'nın Afganistan'a ilgisinin devam etmesi.
- 3) Afganistan'ın bir tarafında İran diğer tarafında Pakistan ve Hindistan'ın varlığı.
- 4) Afganistan coğrafyasında yaşayan insanların Müsluman olması ve dolayısıyla İslam ülkelerinin bu bölgeye ilgisi.²³⁴

Güya El Kaidenin Amerika'nın ikiz kulelerini vurması ve el kaide liderinin teslim olmaması Amerika'nın Afganistan'a girmesine neden olmuştur. Kendi menfaatleri için Afganistan'da başlayan Amerika'nın Rusya, Çin ve İran'la öte yandan Pakistan'ın Hindistan'la olan rekabetinin bedelini Afganistan halkı ağır şekilde ödemiştir.²³⁵ Bu nedenle Afganistan'da dış boyuttaki siyasi istikrarsızlığın köklerinin, her biri kendi ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel çıkarlarının peşinde koşan ülkelerin rekabetinden kaynaklandığı rahatlıkla söylenebilir.²³⁶

2.2. Afganistan Krizine Karışan Aktörler

Afganistan krizinin aktörlerini üç kategoriye ayırmak mümkündür:

- Afganistan'ın iç aktörleri veya siyasi grupları
- Bölgesel aktörler
- Bölge dışındaki aktörler

Afganistan'daki bu aktörlerin her birinin kendi jeopolitik, jeo-kültürel, jeo-ekonomik ve jeo-stratejik hedefleri bulunmaktadır.

2.2.1. Yerli Aktörler

Yerli aktörler konusunda daha önceki bölümlerde ayrıntılı olarak bilgi vermeye çalıştık. Burada ise bölgesel ve bölge dışı aktörleri ele alıp tartışmaya çalışacağız.

2.2.2. Bölgesel Aktörler

Bölgesel aktörlerin Afganistan'a etkisinde ülkelerin durumuna göre farklılıklar görülür. İran

²³⁴ Zehra Peşgahifard - Muhammad Serdar Rahimi, "Jeygeh Afghanistan dar Jeo-İstratiji Nevin Cehani", *Neşriye Tehkiket Karburdi Ulum İctimeyi*, S. 11, İran, 2009, s. 126

²³⁵ Murtaza Şuja, Enayatullah Yazdani, "Jeopolitic Cedid Haverimiyane ve Rikabat Qudrat ha", *Deniş Siyasi*, S. 2, İran, 2017, s. 93

²³⁶ Magnus Marsden, *Actually existing silk Roads*, (Journal Of Eurasian), England, 2017, s. 22

ve Pakistan ön saflarda ve daha etkili bir şekilde yer alırken, Çin, Hindistan ve Orta Asya ülkeleri durumu temkinli bir şekilde izlemiş ve zamanın şartlarına göre müdahaleleri güçlenmiş veya zayıflamıştır.

İran'ın Afganistan Politikası

İran'ın Afganistan'daki hedefleri ve politikalarını iki kısma ayırabiliriz: Bunlar her zaman dillendirip ilan ettikleri politika diğer de pratikte uyguladıkları politikadır.

Afganistan konusunda ***devamlı dillendikleri ve ilan ettikleri politikaları*** özetle, Afganistan'ın geleceği ile ilgili kararların Afgan halkının kendisinin vermesi, yabancı ülkelerin Afganistan'ın iç işlerine karışmamaları ve Afganistan'da kurulan hükümetlerin kapsayıcı olmaları ve ülkedeki tüm etnik ve mezhep gruplarına eşit şekilde yaklaşmaları şeklindedir.

Pratikteki yani bizzat ***uygulamaya koydukları Politikalarına*** gelince şunları ifade etmek mümkündür:

- ***Jeo-politik olarak*** Afganistan, İran'a komşu olan bir ülkedir ve bu ülkedeki siyaset ve yönetimin niteliğine bakılmaksızın, İran iktidardaki hükümetle uzlaşmak zorunda kalmıştır ve kalmalıdır. Taliban yönetiminin son bir iki yılında bu grupla ilişki kurma çabalarını da bu çerçevede değerlendirmek mümkündür.

- ***Jeo-kültür olarak*** İran, kendisiyle kültürel, medeni ve mezhepsel açıdan bağı olan gruplara Afganistan siyasetinin ve yönetiminin geleceğinde etkisini genişletmesine yardımcı olmak amacıyla devamlı katkı sağlamaya çalışmıştır ve çalışmalıdır.

- ***Jeo-ekonomi olarak*** İran, düşman güçlerin Afganistan'a girmesini ve nüfuz etmesini engellemeye çalışır. Ayrıca İran'ın Afganistan'daki etki alanının genişlemesiyle birlikte Farsça konuşan medeniyet bölgesi eksenini (İran, Afganistan, Tacikistan), stratejik bir eksen olarak gerçekleştirilmiştir. İran'a göre Afganistan, önemli ekonomik yeteneklere sahiptir. İran'ın Afganistan'daki varlığının ve nüfuzunun kapsamı, bu ülkenin ekonomik yetenek ve kapasitelerinin en iyi şekilde kullanılması için genişletilmelidir.

Pakistan'ın Afganistan Politikası

Pakistan da Afganistan'ın siyasi sahnesinde aktif güçlerden ve aktörlerden biridir. Aslında İran ve Pakistan'ın Afganistan'daki gelişmelerdeki rolü birbirlerinden güçlü bir

şekilde etkilenmiştir.

Jeo-politik olarak Pakistan'ın hedefi, Afganistan'da kendi politikalarıyla uyumlu ve zayıf bir hükümet oluşturmak, tartışmalı Diyurand sınır meselesini görmezden gelmek, Afganistan'ın ulusal gücünü ve kabiliyetini zayıflatmaktır. ***Jeo-kültürel olarak*** Peştun halkını desteklemek, Afganistan'da ideolojik etkisini genişletmek ve sünni ile Şii mezhepleri arasında kargaşa oluşturmaktır. ***Jeo-stratejik*** olarak da Orta Asya bölgesine doğrudan erişim, Pakistan'a Hindistan'a karşı stratejik derinlik kazandırma ve İran-Afganistan ilişkilerini kendi etkisi altına almaktır. ***Jeo-ekonomik olarak*** ise Pakistan ile Orta Asya pazarı arasındaki hayati geçiş yolunun açılması, Orta Asya ülkelerinin petrol ve gaz kaynaklarına erişim imkânı ve Afganistan'ın bir tüketim malları pazarına dönüştürülmesidir. Pakistan'ın hedeflerine ulaşmak için kullandığı ***araçlar*** şunlardır:

- Pakistan Ordusu Güvenlik ve İstihbarat Teşkilatı (ISI).
- Hizb-i Islami ve Taliban grubu radikal Peştun grupları.
- Afgan Peştunlarla yakın etnik ve dini bağları olan Pakistanlı Peştunlar.
- Radikal Peştun gruplarına eğitim veren Pakistan dini okulları.
- Pakistan'daki dini çevrelerle (Sami al-Haq, Fazlurrehman, vb.) yakın ideolojik bağı olan çeşitli örgütler.
- Uluslararası siyasi çevrelerde Taliban'ı destekleyen Pakistan Dışişleri Bakanlığı.

İslamabad, Pakistan'ın ulusal çıkarları doğrultusunda Peştunlar ve Peştun olmayanlar arasında bir güç dengesi oluşturabilmiş ve Pakistan'ın Afganistan'daki konumunu nispeten koruyabilmiştir.

Hindistan'ın Afganistan Politikası

Hindistan'ın Afganistan krizindeki politikası ve performansı açık ve net olmayıp gizlilik çerçevesinde yürütülmüştür. Dolayısıyla bu ülkenin Afganistan krizine ilişkin pozisyonunu açıklamak zor olup İran ve Pakistan siyasetinde var olan şeffaflığa sahip değildir. Ancak genel hatlarıyla Hindistan politikasının Pakistan'ın politikasıyla açık bir çelişki içinde olup İran ve Rusya'nın politikalarıyla göreceli olarak uyumlu olduğu söylenebilir. Hindistan'ın Afganistan krizindeki politikasının en önemli eksenleri şunlardır: Pakistan'ın Afganistan'daki çabalarını engellemek; itilaf-i şimal (kuzey koalisyon) grubunu desteklemek ve sonuçlarının Keşmir krizi üzerindeki etkisinden kaçınmak için krizi sona erdirmeye çalışmaktır.

Çin'in Afganistan Politikası

Çin'in uyguladığı dış politika anlayışının süreklilik gösterdiği; fakat liderlerin değişimine paralel olarak birtakım yeni açılımların gündeme geldiği görülmektedir. Söz konusu ülkenin dış politikanın belirlenmesinde Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi Genel Sekreterliği'nin üstlendiği rol göz önünde bulundurulduğunda, bu süreçlerin son derece doğal görülmesi gerekmektedir. Bu nedenle Çin'in Afganistan'a yönelik dış politikasının Çinli liderlerin yaklaşımları çerçevesinde yorumlanması, Pekin yönetiminin yaklaşımının anlaşılabilmesi açısından yararlı olacaktır. Çin'in Afganistan krizindeki politikası beş temel hususa tabidir:

- Amerika'nın bölgede güç sahibi olmasını istememesi,
- Kadim düşmanı olan Hindistan'ın, Afganistan'daki nüfuzunu engellemek,
- Taliban Radikalizminin Sin kyang eyaletlerine yayılması korkusu,
- Pakistan ile ilişkilerinin değerlendirilmesi ve Afganistan krizine yönelik tarafsız politikası,
- Rusya ve İran ile ilişkilerini dikkate alarak ve Afganistan'daki barış sürecini destekleyerek, Çin'in Afganistan krizine yönelik politikası, heterojen bir politika olmuştur. Çin'in politikasında her zaman dalgalanmalar ve istikrarsızlıklar görülebilmektedir.

2.2.3. Uluslararası Aktörler

Amerika Birleşik Devletleri

Jeo-politik olarak, ABD'nin hedefleri arasında Afganistan'ın kuzey bölgelerinde bulunan petrol ve gaz kaynakları ile güneybatısında yer alan uranyum kaynaklarını kontrol altına almak ve Afganistan'da laik bir hükümet kurmak bulunmaktadır.

Jeo-stratejik olarak da ABD'nin İran'a karşı etkili ambargo uygulaması, Rusya, Çin ve Hindistan'ı etkilemek amacıyla Afganistan'da etkin mevcudiyet, köktendinci eğilimleri kontrol altına alması ve ayrıca Hindistan ve Pakistan'ın nükleer kapasitesini frenlemek amacıyla Güney ve Orta Asya'da etkin mevcudiyet kurması ve NATO Barış Ortaklığı Planı temelinde NATO'nun faaliyetlerinin kapsamını Çin sınırlarına genişleterek Orta Asya'da bir askeri üs edinme istemesidir.

Jeo-ekonomik olarak ise, bölgede 90 ila 200 milyar varil petrol olduğu tahmin edilen

Orta Asya'nın petrol ve doğalgaz çıkarlarına hâkim olmak, Batı ekonomisinin kırılganlığını azaltmak amacıyla enerji nakil borularının genişletilmesini sağlamak ve İran'ın stratejik önemini azaltılması amacıyla Orta Asya ve Hazar Denizi'nden gaz ve petrol boru hatlarının Açık Deniz'e taşınmasına aracı olmaktadır.

Öte yandan Amerika, Afganistan'da yer alan ve zaman zaman aralarında çatışmalar yaşayan gruplara karşı tarafsız olduğunu ifade etmektedir. Afganistan'da uluslararası standartları karşılayan kapsayıcı bir hükümet istemektedir. Birleşmiş Milletlerin Afganistan'daki barış sürecinde merkezi bir rol oynamasını desteklemektedir.

Yukarıdaki görüşlere rağmen Amerika'nın Afganistan'daki fiili politikasına gelince Afganistanda hiçbir zaman iç çatışmaların bitmesini istememekte, hatta gruplar arasında çatışma çıkması için zemin hazırlamaktadır. Ülkede iç huzurun sağlanmasını engellemek için farklı etnik grupları ayrı ayrı askeri, mali ve bilgi sağlama açısından destekleyerek birlik ve beraberliğin oluşmasını engellemektedir. Afganistan'da kendi isteğini yerine getirecek bir hükümetin kurulmasına zemin hazırlamak amacıyla gruplar arasındaki barış sürecini engelleme peşindedir. Amerika hedeflerine ulaşmak için şu **araçları** kullanmaktadır:

- CIA'nın etkinleştirilmesi ve bazen Pakistanlı I.S.I ile işbirliği içinde çalışması
- Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirliği gibi ülkeleri çatışmanın Peştun tarafına yardım etmeye teşvik etmesi
- İran ve Rusya ile bağdaşmayan Taliban vb. grupların güçlendirilmesi ve donatılması.

Rusya

Tarih boyunca Rusya, Orta Asya'yı "arka bahçesi" olarak nitelendirdiği için dış politikasında Afganistan'a özel önem vermiştir. Çarlık döneminde Rusya, Büyük Britanya'yla giriştiği "Büyük Oyun" kapsamında Afganistan sınırlarının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB), Afganistan'la komşu olduğu için "Tek Ülkede Sosyalizm Doktrini" kapsamında Afganistan'ı komünistleştirerek etkisi altında almaya çalışmıştır. Bu bağlamda Sovyetler Birliği, stratejik hedeflerinin yanı sıra Afganistan'da dost hükümeti desteklemek adı altında 1979 yılında bu ülkeyi işgal etmiştir. Bu süreçte Amerika Birleşik Devletleri (ABD) başta olmak üzere Batılı ülkeler ve İslam Devletleri, Sovyetlere karşı Mücahit grupları desteklemiştir. Bunun üzerine Sovyetler Birliği, 1989 yılında Afganistan'dan çekilmek zorunda kalmış ve desteklediği hükümet 1992 yılında devrilmiştir.

Rusya, Afganistan krizinin ana ve merkezi aktörlerinden biri olarak kabul edilir. Bu ülke Afganistan'da dört ana hedefi takip etmektedir.

- Kuzey İttifakı kuvvetlerine silah dağıtmak
- Afganistan'da Rusya'nın düşmanı olmayan kapsamlı bir hükümet kurulmasının desteklenmesi
- Afgan krizinin çözümünde Birleşmiş Milletlerin esas rolü oynaması gerektiğinin vurgulanması
- Orta Asya hükümetleri için potansiyel kayıpların azaltılması.²³⁷

Bonn Konferansı

9 Eylül 2001 yılında Ahmet Şah Mesud, Tahar eyaleti, Hawaja Bahauddin'de iki El Kaide üyesi tarafından düzenlenen intihar saldırısında şehit oldu. Taliban grubunun yenilgisinden sonra Amerika ve ona bağlı ülkeler Afganistan'da var olma kararı alarak ülkede yeni bir sistem kurmak istediler. Bunun sonucunda birçok tarafın katılımıyla 2001 yılında Almanya'nın Bonn şehrinde bir konferans düzenlendi. Burada Afganistan'ın yeni sisteminin ve gücün geçiş hükümetinden Afganistan'daki seçilmiş hükümete meşru bir biçimde devrinin temelini atma amacıyla Konferansa katılan her grup kendi etnik, ekonomik, siyasi ve askeri çıkarlarını dile getirmeye çalıştılar. Burhaneddin Rabbani liderliğindeki cephe-i müttehid-i şimal, ilk grup olarak geçici hükümetin etkili olmadığını ve seçim yapılmasını vurguladı. Ayrıca Cephe-i müttehid-i şimal, bu konferansta içişleri, dışişleri ve savunma bakanlıklarına ek olarak diğer bakanlıklardan 15 kürsü talep etti.²³⁸

Bonn konferansında İtalyan grubu olarak adlandırılan ikinci grup da zahir shah taraftarlarını temsil etmiştir. Pir Said Ahmet Gilani tarafından temsil edilen ve Peşaver Grubu olarak adlandırılan üçüncü grubun ise Pakistan'ın çıkarlarıyla daha çok ilgilendiği görülmüştür.²³⁹ Kıbrıs grubu olarak adlandırılan dördüncü grup ise Hizb-i İslami taraftarı Hümayun Cerir liderliğinde teknokratlardan oluşmuştur. Taliban ve Hizb-i İslami bu konferansın dışında tutulmuştur.²⁴⁰

²³⁷ Nuzar Shafeyi, "Bazi Kudrat ha dar Sehney Afghanistan: Ahdaf ve Ulgu hayi Raftari", *Siyaset Difayi*, S. 41-42, İran, 2002, s. 2-12

²³⁸ Zahir Şah Mutahari, *Sahtar Siyasi Hukumat Afghanistan dar Devrayi Riyasat Cumhuri Hamid Karzay 2001-2004*, (Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, İmam Humaini Üniversitesi), Kazvin, 2015, s. 84-87

²³⁹ Mutahari, s. 86

²⁴⁰ Muhammed Safari, "Dars hayi az Konferans Bonn baray Muzakirat İstanbul", Haberguzari Mutaliyet Şark (21.03.2021), Link: <https://www.iess.ir/fa/analysis/2609/> (erişim tarihi 20.02.2023).

Bonn Konferansı'nda, uluslararası toplum ve Amerika Birleşik Devletleri'nin de yardımıyla sonuçlandırılan ve uygulanmasına karar verilen hususlar şunlardır:

- 22 Aralık 2001 tarihine kadar iktidarın devri için geçici hükümet kurulması,
- Yüksek Mahkeme ve Loya Cirga'nın kurulmasından kendilerini sorumlu gören geçici bir karar alma organı ve makamının oluşturulması,
- Geçici hükümetin iç ve dış düzeylerde Afganistan'ın ulusal egemenliğini temsil etmesi,
- Geçici hükümet Loya Jirga'yı elinde tutmakla yükümlü olup Loya Cirga'nın görevi, gücü geçici hükümetten halkın oyu ile seçilen seçilmiş hükümete devretmesi gerektiği,
- Görevin geçici hükümetten seçilmiş hükümete geçmesinden sonra geçici hükümetin hükümsüz kılınması,
- Loya Cirga'nın seçilmiş hükümetin kurulmasından sonraki görevi, Afganistan anayasasını 8 ay içinde hazırlatması ve onaylatmasının gerekliliği vurgulanmıştır.

Geçici Hükümetinin Oluşumu: Bonn Anlaşması, Afganistan'da yeni bir sistemin ve siyasi iktidar yapısının oluşmasına yol açmıştı. Demokrasi ilkelerine uyulması, serbest seçimler, tüm kavimlerin ve etnik-politik partilerin iktidar yapısına katılımı ve Loya Cirga'nın düzenlenmesi vurgulandı. 22 Aralık 2001'de iktidar, tüm partilerin katılımıyla Burhaneddin Rabbani'den Hamid Karzai'ye devredildi.²⁴¹ Konferans'ta partiler, seçimler yapıp yeni hükümet kurulmasına kadar geçici hükümetin başına bir kişinin geçmesine karar verdiler. Konferans üyeleri arasında yapılan oylamada Abdul Settar Siret geçici hükümetin başkanı olarak göreve seçildi.²⁴² Ancak ABD, İngiltere ve müttefiklerinden gelen Peştun partilerin tepkisi ile geçici hükümetin başına Abdul Settar Siret'in yerine Peştun asıllı Hamid Karzai seçildi.²⁴³ Geçici hükümet, Loya Cirga'nın düzenlenmesiyle altı ay sonra feshedildi.

²⁴¹ Ubaidullah Ubaid, *Şikafhayi İctimayi ve Çalişhayi Devlet-Milletsazi dar Afghanistan pesa Taliban*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Tahrân Üniversitesi, Hukuk ve Siyasi Bilimler Bölümü), Tahrân, 2019, s. 56-58

²⁴² Mutahari, s. 87

²⁴³ Ahmadi, *Nakşi Akvam dar İcad Sibati Jeo-Politiki Payadar dar Afghanistan ba Takid bar Nakşi Akvam Peştun, Tacik, Uzbek ve Hazara*, s. 136-137

Geçici Hükümetin Kabinesindeki Etnik Kompozisyon Tablosu		
Bakanlıklar	İsimler	Etnisite
Milli Savunma Bakanlığı	Mareşal Muhammed Kasım Fehim	Tacik
İçişleri Bakanlığı	Yunus Kanuni	Tacik
Dışişleri Bakanlığı	Doktor Abdullah Abdullah	Tacik
Kültür ve Bilim Bakanlığı	Mahdum Rahin	Tacik
İletişim Bakanlığı	Mühendis Abdurrahim	Tacik
Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı	Mirveys Sadık	Tacik
Hac ve Vakıflar Bakanlığı	Muhammed Hanif Belhi	Tacik
Yükseköğretim Bakanlığı	Şerif Faiz	Tacik
İmar İşleri Bakanlığı	Emin Ferheng	Tacik
Göç Bakanlığı	İnayetullah Naziri	Tacik
Adalet Bakanlığı	Abdurrahim Kerimi	Tacik
Maliye Bakanlığı	Hidayet Emin Ersela	Peştun
Küçük Sanayi Bakanlığı	Arif Nurzey	Peştun
Şehit ve Gaziler Bakanlığı	Abdullah Verdek	Peştun
Eğitim Bakanlığı	Resül Emin	Peştun
Sağlık Bakanlığı	Süheyla Sıddiki	Peştun
Kamu Yararı Bakanlığı	Abdulhalık Fazl	Peştun
Köy İşleri Bakanlığı	Muhammed Hanif Etmer	Peştun

Kentsel Gelişim Bakanlığı	Abdulkadir	Peştun
Hava Ulaştırma Bakanlığı	Doktor Abdurrahman	Peştun
Su ve Elektrik Bakanlığı	Şakir Karger	Özbek
Maden Bakanlığı	Muhammed Âlim Rezm	Özbek
Tarım Bakanlığı	Said Hüseyin Enveri	Sadat
Ticaret ve Sanayi Bakanlığı	Seyid Musatafa Kazimi	Sadat
Planlama İşleri Bakanlığı	Muhammed Muhakkık	Hazara
Kadın İşleri Bakanlığı	Sima Semer	Hazara
Ulaştırma Bakanlığı	Sultan Hamid	Hazara

(Tablo 4.8.4-1)²⁴⁴

Yukarıdaki tabloda gösterilen etnik kompozisyonda Tacikler 11 kürsü, Peştunlar 9 kürsü, Özbekler 2 kürsü, Sadat 2 kürsü ve Hazaralar 3 kürsü aldı. Diğer etnik gruplara kürsü verilmedi. Geçiş hükümetinin en önemli görevi, Birleşmiş Milletler'in yardımıyla 2 ay içinde Loya Cirga'yı düzenlemek ve 18 ay içinde barışçıl bir şekilde seçilmiş hükümete iktidarı devretmekti.²⁴⁵ Geçiş hükümeti döneminde, her bir etnik lider sistemin meşruiyetini ve egemenliğini eleştirdi ve her biri Afganistan'ın bazı bölgelerinde kamu varlıklarını ve gümrük gelirlerini yağmalamaya çalıştı.²⁴⁶ Geçici kabinenin etnik yapısı aşağıdaki tablodaki gibi olmuştur.

Geçiş hükümeti kabinesindeki etnik kompozisyon tablosu		
BAKANLIKLAR	İSİMLER	ETNİSİTE
Ticaret ve sanayi bakanlığı	Muhammed Emin Ferheng	Tacik
Maden bakanlığı	İbrahim Adil	Tacik

²⁴⁴ Ahmadi, *Nakşi Akvam dar İcad Sibati Jeo-Politik Payadar dar Afghanistan ba Takid bar Nakşi Akvam Peştun, Tacik, Uzbek ve Hazara*, (Danişgah Tahran, Goğrafiye Bölümü), Tahran, 2019, s. 138

²⁴⁵ Ubaid, s. 60

²⁴⁶ Mutahari, s. 96

Dışişleri Bakanlığı	Dr. Abdullah Abdullah	Tacik
Ulaştırma Bakanlığı	Hamidullah Faruki	Tacik
Elektrik ve su Bakanlığı	Muhammed İsmail Khan	Tacik
Göçmen Bakanlığı	Muhammed Azam Dadfer	Tacik
Tarım Bakanlığı	Abdullah Ramin	Tacik
Milli Savunma Bakanlığı	Abdurrahman Verdek	Peştun
Maliye Bakanlığı	Envarulhak Ehadi	Peştun
İçişleri Bakanlığı	Zarrar Ahmed Mukbil	Peştun
Kültür ve Bilim Bakanlığı	Abdulkerim Khuram	Peştun
İletişim Bakanlığı	Emirzey Sengin	Peştun
Eğitim Bakanlığı	Muhammed Hanif Etmer	Peştun
Sağlık Bakanlığı	Dr. Seyyid Muhammed Emin Fatimi	Peştun
Kentsel Gelişim Bakanlığı	Mühendis Yusuf Peştun	Peştun
Yüksek Öğretimi Bakanlığı	Emir Şah Hasanyar	Hazara
Kamu Yararı Bakanlığı	Surab Ali Seferi	Hazara
Adalet Bakanlığı	Server Daniş	Hazara
Uyuşturucuyla Mücadele Bakanlığı	General Hudaidad	Hazara
Kadın İşleri Bakanlığı	Hüsn Banu Gazanfar	Özbek
Hac ve Vakıflar Bakanlığı	Nimetullah Şehrani	Özbek
Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı	Nur Muhammed Karkin	Türkmen

Sınırlar Bakanlığı	Muhammed Kerim Berahevi	Bırahevi
Köy İşleri Bakanlığı	Muhammed İhsan Ziya	Belirsiz
Planlama İşleri Bakanlığı	Muhammed Celil Şams	Belirsiz

(Tablo 4.8.4-2)²⁴⁷

Tacikler 7 kürsü, Peştunlar 8 kürsü, Özbekler 2 kürsü, Türkmenler 1 sandalye ve Hazaralar 4 kürsü, Bırahuiler 1 kürsü ve 2 kürsü ise kimliği belirsiz kişiler tarafından alınmıştır. Bonn Anlaşması'na göre, geçiş hükümetinin 18 ay görevde kalması gerekiyordu, ancak iki yıl sürdü. Son olarak, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılmasıyla, geçiş hükümetinin yerini seçilmiş hükümet alır ve Afgan anayasasının onaylanmasına kadar Zahir Şah'ın anayasası uygulanır. Geçiş hükümetinde, Afganistan ve kendisine yardımcı olan ülkelerle birlikte şu önemli kararlar alındı. Sınırların korunması, ekonominin kendine yetmesi, kadınların ve azınlıkların haklarının korunması, etnik ayrımcılığın bastırılması, ABD tarafından askeri eğitim, Birleşik krallık tarafından narkotikle mücadele kuvvetlerinin eğitimi, İtalya tarafından yargı üyelerinin eğitimi, Japonya tarafından devlet aleyhindeki grupların silahsızlandırılması finansmanı ve askeri güçlerin birleştirilmesi, ISAF güçleri tarafından hava limanının savunulması, ABD tarafından El kaide ve Talibanın bastırılması. Polislerin eğitilmesi ise Almanya'ya bırakıldı.

3. HAMİD KARZAI DÖNEMİNDE (2004-2014) AFGANİSTAN'DA ETNİK AYRIMCILIĞIN SİYASİ İSTİKRARSIZLIĞA ETKİSİ

Geçiş hükümeti iki yıl sonra sona erdi. Seçimlerin yapıpı anayasasının hazırlanması için zemin hazırlandı. Daha sonra yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde Hamid Karzai halk tarafından Afganistan'ın seçilmiş hükümetinin başına getirildi.²⁴⁸ Hamid Karzai'nin yönetimin başına geçmesinden sonra Şiiler için yeni bir fırsat ortamı oluştu ve ilk defa Caferi mezhebi ülkede resmiyet kazanmış oldu.²⁴⁹ Her türlü mezhepsel, dilsel ve etnik önyargılar yasaklanarak tüm etnik grup ve milliyetlere seçme ve seçilme hakkı verildi. Kadınlar ile etnik, mezhepsel ve dilsel azınlıkların hükümet yapılarına katılımı sağlandı. İfade özgürlüğü,

²⁴⁷ Ahmadi, *Nakşi Akvam dar İcad Sibati Jeo-Politikî Payadar dar Afghanistan ba Takid bar Nakşi Akvam Peştun, Tacik, Uzbek ve Hazara*, (Danişgah Tahrân, Goğrafiye Bölümü), Tahrân, 2019, s. 138

²⁴⁸ Mutahari, s. 93

²⁴⁹ Ayoub Arvin, *Rahal hayi Mumkin barayi Muşkil Kevmi dar Afghanistan*, (BBC Website), 17/11/2021, Link: https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2013/11/131117_k02-afghanistan-ethnics

beş yılda bir Cumhurbaşkanlığı seçimi, bunun yanısıra eyalet meclisi ve Parlamento seçimlerinin yapılması, Taliban yönetimi sonrasında Afganistan'ın yeni yapısının evrilmesinin ve ilerlemesinin bir işareti oldu.²⁵⁰ Ancak yapılan seçimlerin çoğu güvenilirlikten uzak ve nerdeyse hepsine hile karıştırıldı. Liyakat ilkesinden çok uzak kalındı. Bütün bunların temelinde etnik ayrımcılık baş rol oynadı.²⁵¹

Cumhurbaşkanlığı Seçimi 2004		
İsimler	Oylar	Etnisite
Hamid Karzai	%50.4	Peştun
Yunus Kanuni	%16.3	Tacik
Muhammet Muhakkik	%11.7	Hazara
Mareşal Abdurreşid Dostum	%10	Özbek
Diğerleri	%1'den az	/

(Tablo 3, 2004 başkanlık seçimi)²⁵²

Hamid Karzai				
Şehirler	Oylar	Şehirler	Oylar	Toplam Oy
Host	%96	Nimruz	%89	5.082.852
Nengerhar	%95	Paktika	%88	
Paktia	%95	Leğman	%88	

²⁵⁰ Arvin, **Saye Sangin Kevmiyet Garayi bar Siyasat dar Afghanistan**, (BBC Website), 04/11/2021, Link: https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2013/11/131104_k02-afghanistan-ethnicities-political-pawer

²⁵¹ Mutahari, s. 94

²⁵² Ubaid, s. 62-63

Kuner	% 94	Zabul	% 85	
Kandahar	% 91	Uruzgan	% 76	
Helmend	% 90	Ferah	% 74	

Yunus Kanuni		
Şehirler	Oylar	Toplam Oy
Pencşir	% 95	1.307.307
Parvan	% 57	
Bedeşan	% 39	
Baglan	% 39	
Semengan	% 38	

Muhammed Muhakık		
Şehirler	Oylar	Toplam Oy
Bamyan	% 84	934.037
Daikundi	% 76	

Abdul Reşid Dostum		
Şehirler	Oylar	Toplam Oy
Javzcan	% 78	804.744
Feryab	% 73	
Sar-i pol	% 47	
Takhar	% 39	

(Tablo 4-7, 2004 yılı cumhurbaşkanlığı seçimindeki oy farkı)

Karzai, hükümetin başına geçtikten bir süre sonra Mücahit grupların bilinen ve önde gelen isimleri, aşamalı olarak kabineden uzaklaştırmaya başladı. Neredeyse ittihad-i şimal grubundan Dr. Abdullah Abdullah hariç herkesi yönetimin dışına iterek onların yerine batılı teknokrat Peştunları atamaya başladı. Aradan belli bir süre geçtikten sonra ise Dr. Abdullah Abdullah'ı da kabineden uzaklaştırdı ve onun yerine kökeni ve soyu Herat'ın Peştunlarına kadar uzanan Dadfar İspenta'yı getirdi. Tamamı Tacik kökenli olan ittihad-i şimal'e ait kilit bakanlıkları kaldırdı. Önemli yerlere *Rahim Verdek*, *Enver Hak Ahadi*, *Ali Ahmed Celali*, *Hidayet Amin Ersala*, *Amin Ferhang* ve *Hanif Etmar* gibi Peştunlar getirildi.²⁵³ Önce seçim meşruiyetini kazanan Karzai, daha sonra rakiplerini ve diğer etnik grupların liderlerini yönetimden uzaklaştırarak etkisiz hale getirme politikası güderek toplumsal ve siyasi çatışmaların önünü açtı. Afganistan'da ikinci Cumhurbaşkanlığı seçimi 20 Ağustos 2009'da yapıldı. Halkın kullandığı altı milyon oyun bir buçuk milyonunun sahte oy olduğu kanaati hasil oldu.²⁵⁴ Hamid Karzai, etnik liderleri kullanarak ve bazı seçim hileleri ile ikinci kez Cumhurbaşkanlığı seçimini kazandı.²⁵⁵

²⁵³ Ahmadi, *Nakşi Akvam dar İcad Sibati Jeo-Politikî Payadar dar Afghanistan ba Takid bar Nakşi Akvam Peştun, Tacik, Uzbek ve Hazara*, (Danışgah Tahran, Goğrafiye Bölümü), Tahran, 2019, s. 139-140

²⁵⁴ Mehdukht Brucerdi Alevi - Muhsin Alevi, Baztab Intikhabat Dovumin Devrey Riyaset Cumhuri Afghanistan dar Matbuat, *Fasilnamey Ulum Ejtimayi*, S. 64, 2014, 196

²⁵⁵ Khaveti, *Kevmkrasi ve Kabilesalari: Mahiyet Intikhatbat ve Demokrasi Afghani; Çalişha ve Firsatha*, s. 16

**2009 Seçimlerinde Afganistan'ın 34 İlinde Önde Gelen Üç Aday İçin Seçmen
Tablosu**

Adaylar			Şehirler
Ramazan Beşer Dost	Abdullah Abdullah	Hamid Karzai	
% 13,2	% 29.3	% 48.8	Kabil
% 11.4	% 44.2	% 39.6	Belh
% 5	% 41.7	% 44.5	Herat
% 0.09	% 6	% 75.2	Ningerhar
% 2.6	% 9.1	% 73.8	Kandahar
1.4	25.3	% 58	Jevzjan
% 3.3	% 29.7	% 59.9	Faryab
% 13.4	% 33	% 46.7	Sar-i pol
% 4.6	% 5.3	% 72.5	Helmend
% 0.08	% 4.8	% 71.6	Paktiya
% 6.7	% 23.6	% 53.5	Paktika
% 1.2	% 6.5	% 69.1	Host
% 3.2	% 17.6	% 42.7	Loger
% 1.9	% 13.8	% 74.8	Lagman
% 60.9	% 6.6	% 29.1	Daikundi
% 38.8	% 18.1	% 39.1	Bamyan
% 15.2	% 8.7	% 60.9	Uruzgan

% 11.4	% 46.7	% 35.7	Gor
% 1.1	% 63.7	% 26.3	Badgis
% 0.08	% 50	% 34.2	Bedehşan
% 3.7	% 51.8	% 36.4	Tahar
% 6.2	% 54.6	% 31.8	Kunduz
% 7.4	% 56.8	% 29.6	Baglan
% 5.1	% 63.3	% 27.2	Pervan
% 1.8	% 69.1	% 22.9	Kapisa
% 0.05	% 68.1	% 29	Pencşir
% 0.07	% 41.2	% 46.2	Nuristan
% 9.2	% 43.5	% 42.5	Semengan
% 4.9	% 22	% 57.1	Ferah
% 1.3	% 12.7	% 62	Zabul
% 2.3	% 13.9	% 72.5	Nimruz
% 9.9	% 61.1	% 24.4	Gazni
% 0.04	% 7	% 81.1	Kuner
% 8.1	% 25.1	% 55.1	Meydan Verdek

(Tablo 8, Afganistan'ın 34 ilinde yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde önde gelen üç adaya oy verenler)²⁵⁶

Yukarıdaki tabloya göre verilen oylara bakıldığında her bir adaya kullanılan oyların etnik kökene göre kullandığını açıkça ifade edebilmek mümkündür. Örneğin: Hamid Karzai, Kandahar, Zabul, Helmand, Kunar, Nengerhar, Lagman, Paktia, Host, Ferah, Verdek ve Uruzgan gibi Peştunların yaşadığı vilayetlerde en yüksek oyu almış. Dr. Abdullah Abdullah

²⁵⁶ Khaveti, "Nigahi Ejtimayi ba Jeryan hayi Fikri ve Siyasi Afghanistan", s. 22

da en yüksek oyu Belh, Bedeşan, Kunduz, Gazni, Herat, Tahar, Baglan, Kapisa, Pencşir, Pervan, Gor, Semengan, Bedgis ve Nuristan gibi Taciklerin yoğun olarak yaşadığı vilayetlerinden, Dr. Ramzan Beşer Dost ise en yüksek oyu Bamyān, Daikundi ve Sar-i pol gibi Hazara bölgelerinden almıştır.²⁵⁷

Resim 1, Afganistan'da ikinci cumhurbaşkanlığı seçimi

2009 Seçimlerinde Önde Gelen Adayların Oyları	
Hamid Karzai	2.283.000
Abdullah Abdullah	1.406.000

Hamid Karzai oyların yaklaşık %55'ini almıştı. Ancak seçim hilesi araştırıldıktan sonra oyları %50'ye düşürüldü ve oyların çoğunluğunu (50+1) tamamlayamadı. Seçim ikinci tura kaldı. Bu arada Abdullah Abdullah ikinci turda adaylıktan çekildi, Hamid Karzai bir kez daha Cumhurbaşkanı ilan edildi²⁵⁸ ve yine rakiplerini saf dışı bırakmış oldu. Bu da sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi birçok alanda istikrarsızlığa neden olmuştur.²⁵⁹

²⁵⁷ Mutahari, s. 127

²⁵⁸ Alevi & Muhsin Alevi, s. 196

²⁵⁹ Mutahari, s. 127

4. ULUSAL BİRLİK HÜKÜMETİ DÖNEMİNDE AFGANİSTAN'DA ETNİK BÖLÜNMENİN SİYASİ İSTİKRARSIZLIĞA ETKİSİ

Üçüncü Cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk aşamasında adaylardan hiçbiri oyların çoğunluğunu (50+1) sağlayamadı. Seçim ikinci tura ertelendi. İkinci aşamada ise sonuç rakip parti tarafından kabul edilmedi ve herkesin iç savaş çıkmasından korktuğu bir krize girildi. Nihayet ABD'nin Dışişleri Bakanı John Kerry arabuluculuğuyla ulusal birlik hükümeti kuruldu. Anlaşma sonucunda cumhurbaşkanlığına Dr. Eşref Gani Ahmedzai ve İcra Başkanı olarak Dr. Abdullah Abdullah getirildi. Ancak daha sonra taraflar arasında anlaşmanın yorumlamasında farklılık ortaya çıktı. Eşref Gani anlaşmayı güç paylaşımı olarak kabul etmemişken, Abdullah Abdullah ise gücün yarı yarıya paylaşıldığını savunmuştu. Her iki tarafta anlaşmayı kendi lehlerinde yorumlamak istiyordu.²⁶⁰

Resim 2, Afganistan'da üçüncü cumhurbaşkanlığı seçimi

Ulusal birlik hükümeti, siyasi sistemin toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için maddi - manevi kaynak ve imkânları seferber edememesi, hukukun üstünlüğünü uygulayamaması ve vatandaşların hükümet yapılarına katılımını sağlayamaması, dengesiz ekonomik kalkınma,²⁶¹ yoksulluk ve işsizlik gibi birçok zorlukla karşı karşıya kalmıştı. Sembolik

²⁶⁰ Erfan Mehran, Jang Kudrat ve Ayende Besibati Siyasi dar Afghanistan, Iblaat Roaz Websitesi, (31.10.2021), link: <https://www.etaatroz.com/42672>

²⁶¹ Abdul Qayum Sajadi, **Nagahi ba Karnamayi Hukumat Wahdat Milli**, (BBC gazetesi web sitesi), 2021

olarak Özbeklerden ilk Cumhurbaşkanı yardımcısı Abdul Raşid Dostum,²⁶² Hazaralardan İcra Başkanı Yardımcısı Muhammad Muhakkık, Taciklerden Belh Valisi Atta Muhammed Nur, yine Tacik kökenli Cumhurbaşkanı baş temsilcisi olan Ahmed Ziya Mesut, Eşref Gani'nin performansını ve birçok politikasını eleştirerek karşı çıktılar. Onu etnosentrizm, tekelleşme ve Peştun olmayan etnik gruplara karşı faşist politikalar uygulamakla suçladılar.²⁶³ Sonuç olarak, istikrarsızlık, ayrımcılık, işsizlik ve iç çatışmalar hiçbir zaman durmadı.²⁶⁴

5. EŞREF GANİ AHMADZAI HÜKÜMETİNİN AFGANİSTAN'DAN KAÇIŞINA KADARKİ İKİNCİ DÖNEMİ

Afganistanda 28.09.2019 tarihinde yapılan dördüncü seçime kaydolan 9 milyon kişiden²⁶⁵ bir milyon sekiz yüz bini seçime katıldı.²⁶⁶ En çok oyu iki grup (Eşref Gani ve Abdullah Abdullah) aldı.²⁶⁷ Sahte bir sonuç olan ve Abdullah Abdullah tarafından kabul edilmeyen %50.64 oyla Eşref Gani seçimin galibi ilan edildi.²⁶⁸ Sonuç olarak ikisi de (Eşref Gani ve Abdullah Abdullah) bir yemin töreni düzenledi; daha sonra Amerika'nın araya girmesiyle Cumhurbaşkanı Eşref Gani ve Uzlaşma Yüksek Konseyi başkanı Dr. Abdullah Abdullah anlaşmaya vardı.²⁶⁹ Daha sonra Eşref Gani rakiplerini görevden uzaklaştırmaya başladı. Onların yerine güvendiği adamlarını görevlendirdi.²⁷⁰ Örneğin, Peştun olmayan memurları görevden alıp veya görevini değiştirip yerel idare başkanlığına Şemim Han Ketvezey'i atadı.²⁷¹

Ayrıca Eşref Gani, diğer etnik grupların nüfusunu küçümsemek için Peştun olmayan

²⁶² Asif Muhajer, *Şikafhayi Kevmi ö Ayende Mubhem dar Afghanistan*, İtlaat Roz sitesi, 2017 link: <https://www.etilaatroz.com/48052>

²⁶³ Nazar Muhammad Guri, *İnsan Şinasi Kevmi-Siyasi Afghanistan; Mutaliye Mauridi Tacik, Peştun ve Hazara*, (Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Tahran Üniversitesi), Tahran, 2019, 128

²⁶⁴ Muhajer, link: <https://www.etilaatroz.com/48052>

²⁶⁵ **Ashraf Ghani Barinde Intikhabat Muarifi Shod**, Radio Farda Websitesi, (22.09.2019), link: <https://www.radiofarda.com/a/afghan-elections-ghani/30338367.html>

²⁶⁶ **Intikhabet Riyaset Cumhuri Afghanistan**, İrna Websitesi, (28.09.2019), link: <https://www.irna.ir/subject/83485334>

²⁶⁷ **Gahşumari dar İntikhabet Riyaset Cumhuri Afghanistan**, BBC Websitesi, (23.09.2019), link: <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-49522602>

²⁶⁸ **Ashraf Ghani Barinde Intikhabat Muarifi Shod**, Radio Farda Websitesi, (22.09.2019), link: <https://www.radiofarda.com/a/afghan-elections-ghani/30338367.html>

²⁶⁹ **Intikhabet Riyaset Cumhuri Afghanistan**, İrna Websitesi, (28.09.2019), link: <https://www.irna.ir/subject/83485334>

²⁷⁰ Firishta Abbasi, **Cumhuriyet Kevmgara**, İtlaat Rooz Websitesi, (16.03.2021), Link: <https://www.etilaatroz.com/120247/ethnic-republic/>

²⁷¹ Jalil Revnak, **Afghanistan Keşveri Akeliyet hast; dar pey Akseriyet ve Akeliyetsazi Nabaşed**, İtlaat Rooz Websitesi, (14.03.2021), Link: <https://www.etilaatroz.com/120102/afghanistan-is-a-country-of-minorities-and-do-not-see-majority-minority-building/>

etnik grupları elektronik kimlik kartlarında birden çok etnisiteye ayırarak istikrarsızlığın kapsamını daha da genişletti. Eşref Gani'nin başkanlığının ikinci döneminde kargaşa zirveye ulaştı ve her grup diğerine, hatta hükümete çeşitli mücadeleler başlattı. Örneğin: Herat'taki Peştun kökenli Kemran Alizai hükümet güçlerine karşı defalarca askeri harekât düzenledi.²⁷² Hazara kökenli Abdul Gani Alipur, Besut ilçesindeki Kuçilere karşı askeri operasyon düzenledi ve bu 42 sivilin ölümüyle sonuçlandı.²⁷³ Peştunlar ise Afganistan'daki egemenliğin ve gücün Peştunlara ait olduğunu, Afganistan'ın diğer etnik gruplarının da kendilerine boyun eğdiğini düşündükleri için, etnik gruplar arasındaki siyasi istikrarsızlık daha fazla uçurum ve çatışmaya neden olmuştur. Bütün bunların sonucunda sistem başarısızlıkla karşı karşıya kalmış, Taliban adeta savaşmadan Afganistan'a hakim olmuş ve Eşref Gani ülkeden kaçmak zorunda kalmıştır.²⁷⁴

6. TALİBAN DÖNEMİNDE ETNİK AYRIMCILIĞIN SİYASİ İSTİKRARSIZLIĞA ETKİSİ

Taliban, 1996-2001'de güney Afganistan'da (Kandahar)²⁷⁵ ve Peştunların yaşadığı bölgelerde ortaya çıkan bir gruptur.²⁷⁶

Molla Muhammed Omer Ahundzade Hükümetinin İlk Döneminde Kabinesindeki Etnik Kompozisyon			
Bakanlıklar	İller	Etnikler	İsimler
Amirul Mumenin	Kandahar	Peştun	Molla M. Omer
Başbakan	Kandahar	Peştun	Muhammed Rabani
Bakan Yardımcısı	Kandahar	Peştun	Mevlevi Abdulkabir
Bakan Yardımcısı	Kandahar	Peştun	Muhammed

²⁷² Abbasi, Link: <https://www.etilaatroz.com/120247/ethnic-republic/>

²⁷³ Khadim Husasin Karimi, **Farjam Siyaset Kuştar Sag hayi Devane; Sukut Arteş ba Nezayi Kevmi**, İtlaat Rooz Websitesi, (24.03.2021), Link: <https://www.etilaatroz.com/120671/end-of-policy-of-killing-crazy-dogs-fall-of-army-into-ethnic-strife/>

²⁷⁴ Muhammad Hadi İbrahimi, **Kevmgarayi dar Libas Milligarayi, İtlaat Rooz Websitesi**, (28.07.2020), Link: <https://www.etilaatroz.com/103712/ethnicity-in-guise-of-nationalism/>

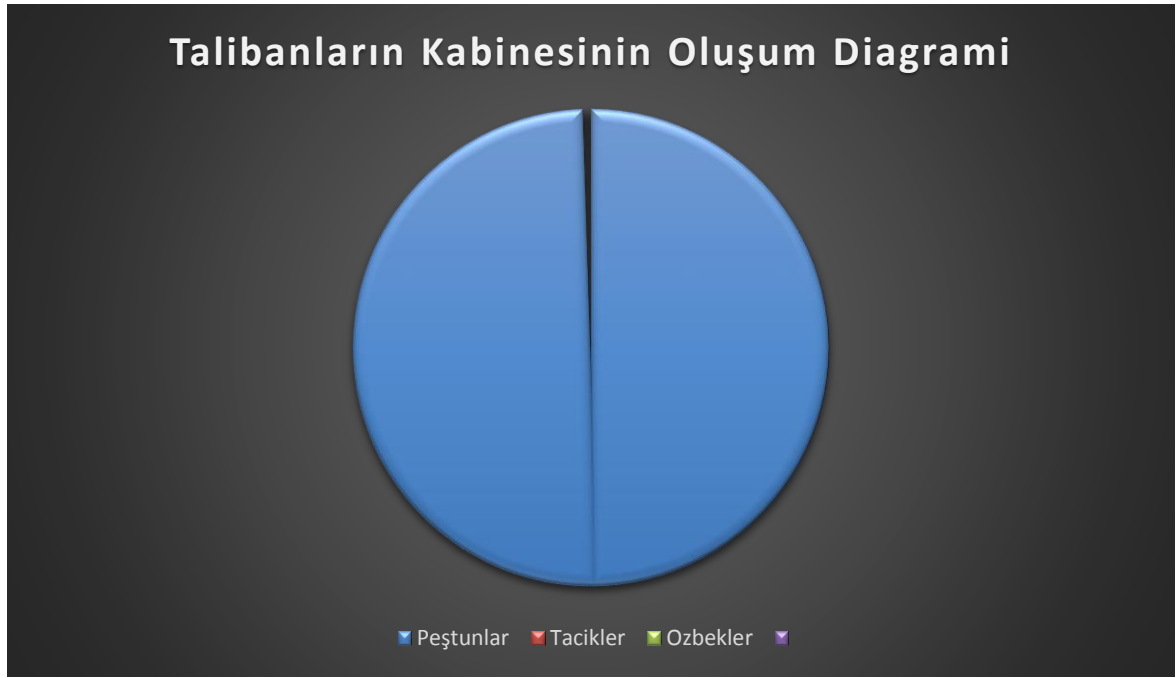
²⁷⁵ Raja, s. 284

²⁷⁶ Hasrat, s. 33

			Muhsin
Savunma Bakanlığı	Kandahar	Peştun	Molla Obaidullah
İçişleri Bakanlığı	Kandahar	Peştun	Molla Abdulrazaq
Dışişleri Bakanlığı	Kandahar	Peştun	Abdulvekil Mutavekil
Finansal İşleri Bakanlığı	Kandahar	Peştun	Agha Can Mutasim
Enerji İşleri (Su Ve Elektrik) Bakanlığı	Kandahar	Peştun	Muhammed Yehya
Kamu İşleri Bakanlığı	Kandahar	Peştun	Şahit Vurur
Sağlık İşleri Bakanlığı	Kandahar	Peştun	Abbas Ahund
Ulaşım İşleri Bakanlığı	Kandahar	Peştun	Molla Habibullah
İletişim İşleri Bakanlığı	Kandahar	Peştun	Yarmuhammed
Ulusal Teşkilat Bakanlığı	Kandahar	Peştun	Ahmedullah
Adli İşler Bakanlığı	Kandahar	Peştun	Nurittin Turabi
Sınır İşleri Bakanlığı	Paktika	Peştun	Celalludin Hakani
Ticari İşler Bakanlığı	Hilmand	Peştun	Kari Muhib
Bilim İşleri (Yüksek Öğrenim) Bakanlığı	Gazni	Peştun	Hamdullah Numani
Bilgi Ve Kültür İşleri Bakanlığı	Hilmand	Peştun	Amir Muttaki
Havacılık İşleri Bakanlığı	Kandahar	Peştun	Abdul Latif Masur
Merkez Bankası Bakanlığı	Kandahar	Peştun	Ehsanullah Ehsan

(Tablo 10,)²⁷⁷

Eşref Gani, 15.08.2021 tarihinde Cumhurbaşkanlığını bırakıp ülkeden kaçmak zorunda kaldıktan sonra, Taliban grubu yarım saatten daha kısa bir süre içinde Başkanlık Sarayı'nın kontrolünü ele geçirmiş²⁷⁸ ve Emirul Mu'minin liderliğinde "Heybatullah Ahundzadeh" hükümeti ilan edilmiştir. Afganistan Taliban kabinesi, 07.09.2021'de Taliban grubunun sözcüsü Zabihullah Mücahid tarafından açıklanmış ve kabine üyelerinin çoğunluğu %99,5 Peştunlar, %0,25 Tacikler ve %0,25 Özbeklerden oluşmuştur.

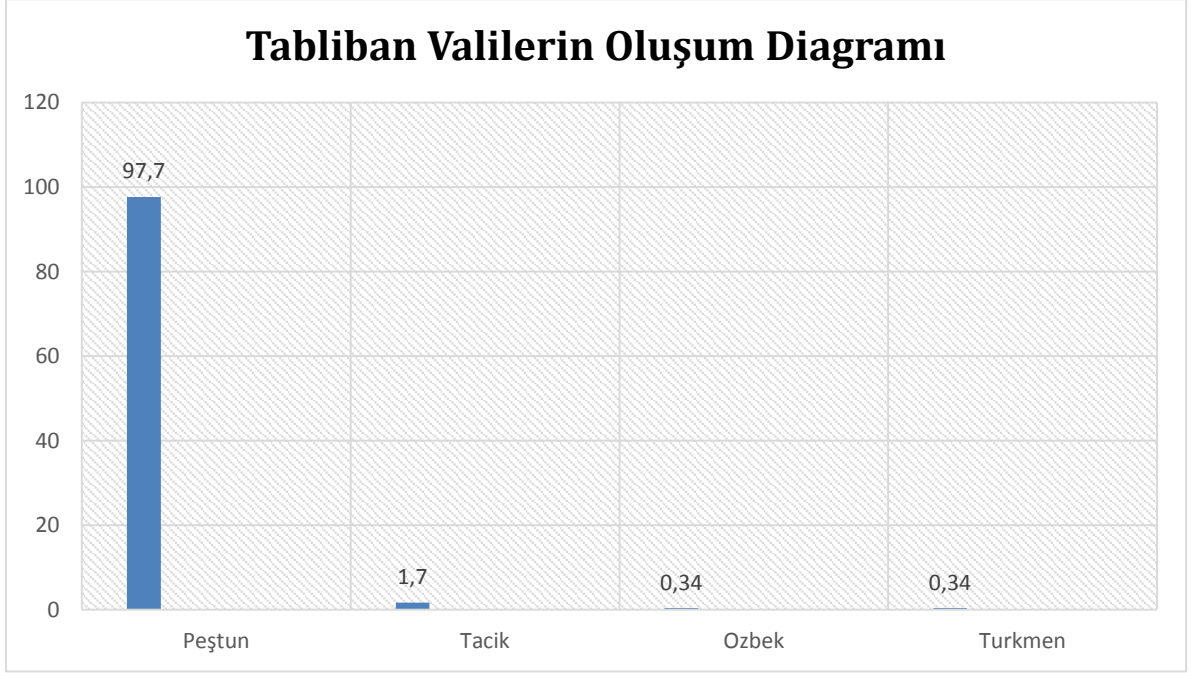
Taliban Hükümetinin İkinci Döneminin Kabinesi		
Etnik	Bakanlıklar	İsimler
Peştun	Lider	Heybatullah Ahundzade
Peştun	Baş Bakanlık	M. Hasan Ahundzade
Peştun	Birinci Bakan Yardımcısı	M. Abdulgani Bırader
Özbek	İkinci Bakan Yardımcısı	Abdulsalam Hanafi

²⁷⁷ Ahmadi, *Nakşi Akvam dar İcad Sibati Jeo-Politiki Payadar dar Afghanistan ba Takid bar Nakşi Akvam Peştun, Tacik, Uzbek ve Hazara*, (Danişgah Tahran, Goğrafiye Bölümü), Tahran, 2019, s. 128-129

²⁷⁸ Kamila İntihebi Fard, *Macerey Farar Ashraf Ghani Tabani vey ba Taliban Haqani*, İndendent Websitesi, (01.09.2021), Link: <https://www.independentpersian.com/node/173816/>

Peştun	Savunma işleri	M. Yakub Mucahid
Peştun	İçişleri	Siracuddin Hakani
Peştun	Dışişleri	Amirhan Muttaqi
Peştun	Finansal ilişkiler	Hidayatullah Bedri
Peştun	Bilgi ve kültür işleri	Hairullah Hairhah
Tacik	Ekonomik işler	Dinmuhammed Hanif
Peştun	Adli işler	Abdulhakim Şarai
Peştun	Sınır İşleri	Nurullah Nuri
Peştun	Kamu İşleri	Abdul Manan Omeri
Peştun	Madencilik ve <endüstri İşleri	Mohammed Isa
Peştun	Enerji İşleri (Su ve Elektrik)	Abdul Latif Mansur
Peştun	Bilim İşleri (Yükseköğrenim)	Abdulbaqi Hakani
Peştun	İletişim İşleri	Necibullah Hakani
Peştun	Göçmen İşleri	Halil Rahman Hakani
Peştun	İstihbarat Teşkilatı	Abdulhaq Vasik
Peştun	Kalkınma ve Kırsal İşler (Kalkınma ve Köy)	Yunus Ahundzade
Tacik	İş İlişkileri	Nurettin Azizi
Peştun	Eğitim İşleri	Nurullah Munir
Peştun	Sağlık İşleri	Kelandari İbadi

Peştun	Hac ve Vakıf İşleri	Nur M. Sakib
Peştun	Havacılık İşleri	Hamidullah Akhundzada
Peştun	Emir be Meruf ve Nehi az Munker (Din Eğitimi İşleri)	Şeikh Abdul Halid

Taliban, 20 yıl önce kendileriyle siyasi ve askeri olarak iş birliği yapan Peştun kökenli kişileri şehirlerde vali olarak atadı.

Valilerin Etnik Kompozisyon Tablosu		
Şehirler	Etnik	İsimler
Gazni	Peştun	Mevlevi Ahundzade
Nimroz	Peştun	Mevlevi Refeh
Maidanverdek	Peştun	Mevlevi Koçi
Ferah	Peştun	Haci Ruhani
Bamyan	Peştun	Mevlevi Sarhadi

Paktika	Peştun	Mevlevi Muhtar
Logar	Peştun	Mevlevi Mali Han
Baghlan	Peştun	Mevlevi Bahtiyar
Kapisa	Peştun	Mevlevi İdris
Kunar	Peştun	Mevlevi Kasim Halid
Host	Peştun	Mevlevi Omeri
Hilmand	Peştun	Mevlevi Talib
Nuristan	Peştun	Hafız Agha
Uruzgan	Peştun	Hacı Devlet
Daikundi	Peştun	Mevlevi Amanullah
Laghman	Peştun	Muhammed Din
Herat	Tacik	Mevlevi Salam Can
Faryab	Türkmen	Mevlevi Pelivan
Panjshir	Tacik	Mevlevi Kudratullah
Takhar	Ozbek	Mevlevi Nurettin
Jevzcan	Tacik	Mevlevi Şuaib
Sar-i pol	Peştun	Mevlevi Aka
Kuduz	Peştun	Mevlevi Nisar Ahmed
Zabul	Peştun	Asadullah

(Tablo 12, Talibanların valilerinin teşkilat tablosu)²⁷⁹

²⁷⁹ Aamaj News Websitesi, **14 Mah Pasa Hakimiyet Taliban; Rijimi ba Şuar Afghanistan Mutahid amd Biduni Hazara ve Zan**, (12.10.2022), link: <https://aamajnews24.com/fa/taliban-government-4/>

Taliban grubu, diğer mezhep ve etnik gruplara karşı çıkararak daha önce devlet kurumlarında çalışan herkesi hükümet kadrolarından uzaklaştırıp önemli yerlere kendi adamlarını getirmiştir.

SONUÇ

Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin öncülü olan ve 1747'de Ahmet Şah Durrani tarafından kurulan Afgan İmparatorluğu'ndan günümüze kadar geçen süre boyunca Afganistan'da uzun soluklu istikrar ortamı sağlanamamıştır. Kuzeyden Sovyet Rusya'nın, Güneyden Britanya'nın baskısı altında kalan ülkede uluslaşma ve modernleşme girişimleri başarıya ulaşmamıştır. Bu ülkenin etnik yapısı etnik mozaik ismiyle ünlenmesine rağmen Afganistan'ın siyasi istikrarsızlık faktörlerinden sayılır.

Etnik ayrımcılık, 1990'lı yıllarda Yugoslavya ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra uluslararası ilişkiler alanında fark edilen yeni konulardan biridir. Günümüzde dünya ülkeleri, yapıları açısından çeşitli dil, din ve etnik gruplardan oluşmaktadır. Çünkü bu çeşitlilik sosyal düzenin doğasında vardır, toplum yapısında; yaş, cinsiyet ayrımı, dilsel ve dinsel ayrışma açısından tüm bireylerin benzer olduğu bir toplumdaki bahsetmek mümkün değildir. Afganistan, farklı etnik kökenler, dil ve mezhep açısından farklılık gösteren çeşitli kültürlere sahip bir ülkedir.

Dört bölüm halinde ele aldığımız çalışmamızın birinci bölümünde (Teori Çerçeve Ve Kelime Kavramı) genel olarak: etnik, siyasi istikrar, bilim adamları açısından siyasi istikrar, siyasi istikrarsızlık, siyasi istikrarsızlık türleri ve siyasi istikrarsızlığın aşamaları ele alınmıştır. Etnik kelimesinin Muin Farsça sözlüğünde kadın, erkek, akrabalar ve Aryanpor İngilizce-Farsça sözlüğünde ırk ve halk, kültür anlamına geldiği vurgulanmıştır. Siyasi istikrar, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler ve uluslararası güvenlik alanındaki en önemli konulardan biridir. 1945'ten sonra demokrasinin ve insan haklarının genişlemesi, modernleşme ve gelişme ile bu konu üçüncü dünya ülkeleri ve siyasi düşünürlerin odak noktası olmuş ve her biri bu siyasi kavramla ilgili çeşitli teoriler sunmuştur. Siyasi istikrar sözlükte dayanıklılık, istikrar, güçlü ve sağlam kalmak, terim olarak ise bir sistemin devamlılığını ve bekasını ifade etmektedir. Yöneticilerin kişisel meşruiyeti + kurumların meşruiyeti = siyasi istikrar.

Siyasi istikrarsızlık kavramının sosyo-politik bilimlerin var olan diğer kavramları gibi çok yönlü bir kavram olduğu ve bu kavramın farklı sözlüklerde birden fazla anlamı ve tanımının bulunduğu belirtilmiştir. Siyasi istikrarsızlık kavramının, siyasi şiddet, dengesizlik, siyasi karışıklık ve çatışmalarla eş anlamlı olduğu kaydedilmiş ve siyasi istikrarsızlık 3 aşamadan (Memnuniyetsizlik, Tahamül, Protesto) oluştuğu açıklanmıştır.

İkinci bölümde Afganistan'ın kısaca sekiz Anayasasından bahsederek bunların herbirinde etnisitenin yeri tesbit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Afganistan hükümetlerinde etnik çatışmalar (Amir Abdurrahman Han 1880-1901, Amanullah Han 1919-1929, Habibullah Han Kelekani 1929, Muhammed Nadir Şah 1929-1933, Muhammed Davud Han 1973-1978, Komünist Hükümetler 1978-1996, Mücahidin Dönemi, Taliban Hükümeti, Talibanın Düşünce ve Fikirleri) üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Afganistan'daki insan ve etnisite hakları konusunun, özellikle 11 Eylül olaylarından sonra, küreselleşme bağlamında boyutları söz konusudur. 1924-2004 arasında Afganistan'da 8 anayasa değişikliği yaşanmıştır. 2004 Anayasası, ülkenin hukuk tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu anayasa, medeni ve siyasi hakları koruma yanında uluslararası sözleşmeler doğrultusunda sosyal, ekonomik ve kültürel hakları da desteklemektedir. Bu bağlamda, 2001 Bonn Konferansı'nda insan haklarının önemi vurgulanmış ve yeni Afganistan anayasal düzeninin insan hakları komisyonuna saygı duymasını zorunlu kılmıştır. Buna karşın, Batılı ülkelerce finanse edilen komisyonun faaliyetleri, Afganistan halkı tarafından Batılı bir proje olarak görülmüş ve muhafazakâr Afganlar buna karşı çıkmıştır. Öte yandan liberal Afganlar ise bu gelişmeleri toplumsal adalet için önemli bir fırsat olarak kabul etmişlerdir.

1747 yılında Ahmed Şah Abdali'nin Afganistan devletini kurmasından bu yana Peştun olmayan etnik gruplara karşı siyasi, ekonomik, kültürel, idari ve akademik alanlarda ayrımcı politikalar uygulandığı tesbit edilmiştir. Abdurrahman Han döneminde Afganistan'ın sınırları Britanya-Hindistanı (İngiltere) ve Rusya'nın yardımıyla oluşturulduğu, Abdurrahman Han, iktidara geldikten sonra Afganistan'da "Afgan sömürgeciliği ve Peştunlaştırma" başlığı altında 1979 yılına kadar devam eden iç emperyalizm programını başlattığı, Abdurrahman Han hükümetinden önce Afganistan'ın kuzeyinde az sayıda Peştun yaşarken kendisinin hükümeti döneminde tarım alanlarını ve Afganistan'ın kuzey bölgesini diğer etnik gruplardan zorla alarak peştunlara verdiği, Abdurrahman Han'ın, etnik bir proje çizerek diğer etnik grupları marjinalleştirmek ve etnik hükümetini yeniden canlandırmak istediği ve saltanatı sırasında üç önemli işlev gerçekleştirdiği tesbitlerimiz arasındadır.

Bu işlevler, *Hindistan, İngiltere ve Rusya'nın yardımıyla Afganistan sınırlarının belirlenmesi* (1893 Diyurand Antlaşması), *100 bin kişilik ordunun kurulması* ve *yargının hükümetin etkisi altına alınmasıdır*.

Üçüncü bölümde Afganistan'daki etnik gruplar ele alınmaya çalışılmıştır. Bu

bağlamda Peştunların, ülkenin en büyük grubunu oluşturduğu, Peştunları Tacikler, Hazaralar, Özbekler ve Türkmelerin takip ettiği belirledik. Bu büyük grupların dışında Anayasada isimleri yer alan Nuristaniler, Koçiler, Beluçlar, Bıraheviler, Aymaklar ve Kızılbaşlar gibi grupların oranları azda olsa ülkede hala mensuplarının bulunduğu üzerinde durduk.

Dördüncü bölümde ise Afganistan'da siyasi istikrarsızlığın etkenleri ve kökleri unvanıyla ülkedeki siyasi istikrarsızlığın iç faktörleri ve kökleri, geçmişten günümüze afganistan'ın yönetim sistemleri, afganistan'ın siyasi istikrarsızlığında dış etkenler, Afganistan krizine karışan aktörlerin hedefleri, politikaları ve araçları, boon konferansında afganistan hakkında tartışılan konular, geçici hükümetin oluşumu, Hamid Karzai döneminde (2004-2014) Afganistan'da etnik ayrımcılığın siyasi istikrarsızlığa etkisi, ulusal birlik hükümeti döneminde ülkede etnik bölünmenin siyasi istikrarsızlığa tesiri ve Eşref Gani Ahmadzai'nin ülkeden kaçışına kadarki ikinci dönemi ele alınmaya çalışılmıştır.

Afganistan'da, siyasi istikrarsızlığın nedenleri devletin iç yapısında ve kurumlarda yüksek düzeyde siyasi şiddet, sistemin gayrimeşruluğu, baskıcı devletin halkın sosyal işlerine karışması, belli konularda askeri güçlerin müdahalesi, vatandaşlar arasındaki ideolojik çatışmalar, ulusal kimliğin olmaması, medyanın sınırlanması ve medya işlerine devletin müdahalesi, çözülmemiş sosyal etnik çatışmalar, sivil kültürün olmaması, devletin demokratik rekabete karşı olması, güçlü devletin olmayışı, meşruiyet krizinin varlığı, hükümet ve toplum arasında anlaşma eksikliği, şiddet ve iç savaşlar ile yabancı ülkelerin müdahalesi gibi faktörlerin yatmakta olduğu tespitlerimiz arasındadır.

Yine bu bölümde İran'nın, Pakistan'nın, Çin'in, Rusya'nın ve ABD'nin Afganistan politikaları üzerinde durulmuş ve önemli tespitler yapılmıştır. Ayrıca uluslararası toplum ve Amerika Birleşik Devletleri'nin de yardımıyla toplanan Bonn konferansının olumlu ve olumsuz etkileri üzerinde durulmuş ve Konferans sonucunda kurulan Geçici hükümet dahil Hamid Karzai ve Eşref Gani iktidarları dönemlerinde siyasi istikrar ve istikrarsızlıklar, ülkedeki güvenlik problemleri, demokratik bir bakış açısının olup olmadığı, etnik gruplar arasında eşit yaklaşım bulunup bulunmadığı ve yapılan seçimlerin adil olup olmadığı gibi birçok konu ele alınıp değerlendirilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- AHMADÎ, Hamid, *Sair Tahavul Cunbişhayi İslami az Nuhzat Salafiye Said Jamal ta Bidari İslami 1249-1390*, (Danişgah İmam Sadik), Tehran, 2014.
- AHMADÎ, Rahila, *Barraasi ve Arzyabi Muttagairha ve Şahasahayi Muasir bar Bisibati Nizamhayi Siyasi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi - Firdevsi Üniversitesi, Meşhad, Goğrafiye Bölümü), 2012.
- AHMADÎ, Said Celal, *Nakşi Akvam dar İcad Sibati Jeo-Politiki Payadar dar Afghanistan ba Takid bar Nakşi Akvam Peştun, Tacik, Uzbek ve Hazara*, (Danişgah Tehran, Goğrafiye Bölümü), Tahran, 2019.
- ALEVÎ, Mehduht Brucerdi - Muhsin Alevi, “Baztab Intikhabat Dovumin Devrey Riyaset Cumhuri Afghanistan dar Matbuat”, *Fasilnamey Ulum Ejtimayi*, S. 64, İran, 2014, s. 188-222.
- ALİABADÎ, Ali Riza, *Afghanistan*, (Vezereti Harice İran), Tahran, 1993.
- AMİNÎ, Abdul Nasir Nurzai - Sanaullah Shahnawaz, “Afghanistan Tarih Faraz ve Frudha”, *İntişart Fashnama Nedayi İslam*, İran, s. 70-79
- AMİNÎ, Muhammet Ali, *Majarayi Kavmi ve Sibati Siyasi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danişgah Tarbiyat Muallim Tehran), İran, 2010.
- ASADYAR, Amanullah *Siyasat Huyyet Mudrinite; dar du Daha Akhir dar Afghanistan*, (İntişarat Sayed), Kabil, 2019.
- ATAYÎ, Muhammad Ibrahim, *Nigahi Muhtasar ba Tarih Maasir Afghanistan*, (İntişart Meyvand), Kabul-Afghanistan, 2005.
- AZİMÎ, Muhammad Nabi, *Urdu ve Siyasat dar 3 daha Akhir Afghanistan*, (İntişart Meyvand), Peşavur, 1999.
- ARYANFAR, Aziz, *Reşe hayi Nakami ve Şekest Proje hayi Milletsazi dar Afghanistan*, (İntişarat Naşir), Afghanistan, 2104.
- BAHTİYARÎ, Muhammad Qasim Danish, *Usul İlm Siyaset*, (İntişarat Benulmileli Server Sadat), Kabil, 2017.
- BAKHSHÎ, Ali Aqa - Meno Afshari Rad, *Farhang Ulum Siyasi*, (Merkez İtlat ve Mederik İلمي İran), Tahran, 1996.
- BAKHSHÎ, Ahmad - Payman Zangane, “Vakunish Cunbiş hayi İslami Muasir Nisbat ba Cehani şudan: Ta’ruz ve İntibaq”, *Mutaliyat Siyasi Cehan İslam*, S. 15, 2015. s. 1-32.
- BALKHÎ, Mirwais, *Milletsazi Amrikayi; Mukayisayi Irak ve Afghanistan*, (Muasisayi Tahsilat Aali Afghanistan ve İntişart Amiri), Kabil, 2020.

- BASHARIYE, Hussain, *Jamiye Sinasi Siyasi; Nakş Nirohayi İjtimayi dar Zindagi Siyasi*, (İntişart Ney), İran, 2014.
- BENİHAŞİMİ, Mir Kasim, “İntihabat ve Sibati Siyasi dar Cumhuri İslami İran”, *Faslnama Mutaliyat Rahburdi*, S. 3, İran, s. 140-170.
- BENİŞ, Abdul Celil, *Impunity and Instability: An Unbroken*, (The Middle East Institute), Washington DC, 2009.
- BRADFİELD, Thomas, *Afghanistan’s Ethnic Puzzle, Deventralizing Power, Before the US Withdrawal*, (Foreign Affairs), Washington DC, 2001.
- CASTELLİNO, Joshua, *South Asia State of Minorities Report Exploring the Roots*, (Minority Rights Group Internatinal), New Delhi, 2018.
- CENTLİVRES, Pierre - Micheline Centlivres-Demont, *The İntention of the Afghan Nationalities 1980-2004*, (The Middel East Institue), Washing DC, 2009.
- DANIŞ, Sarvar, *Hukuki Esasi Afghanistan*, (İntişarat Danişgah İbni Sina), 2015.
- , *Kavanin Esasi Afghanistan az 1301-1382 Hicri*, (İntişart Danişgah İbni Sina), 2015.
- DAŞTİ, Taqi, “Mafhum Şinasi Kavmiyat ve Akaliyat Kavmi ba Invani Ansuri Camiya Şinasi ba Hamrah Şakhasahayi Ilmi baray Tashkhis Mizan ve Şiddet Kavmiyat”, *İntişarat Faslname Tahkikat Siyasi ve Binulmilali Danişgah Azad İslami Wahid Şahrza*, S. 9, Iran 2016, s. 141-150.
- DEŞYAR, Hussain, “Amerika ve Paradeyim Kevmi dar Afghanistan”, S: 257-258, *Pertel Camai Ulum İnsani*, İran, 1999, s. 4-15
- DEVLETABADİ, Amir Azimi, *Munaziat Nuhbagan Siyasi ve Besebati Siyasi dar Cumhuri İslami İran*, (Markazi Esnad İnkilab İslami), İran, 2008.
- DUBOW, Benjamin, *Ethnicity; Space and Politics in Afghanistan*, (University of Pennsylvania Scholarly Commons), Pennsylvania, 2009.
- FARROKH, Said Mehdi, *Tarih Siyasi Afghanistan*, (Ehsani), İran-Kum, 1992.
- FİELDS, Mark - Ramsha Ahmed, *A Review of the Bonn Conference and Application to the Road Ahead in Afghanistan*, (National Defence University Press), Washington D.C, 2011.
- FİRUZABADİ, Said Celal Dekani, *Usul ve Mabani Revabit Binulmilal*, (Mutaliya ve Tadvin Kutub Ulum İnsani Danişgaha), Tahran, 2018.
- GLATZER, Bernt, “Is Afghanistan on the Brink of Ethnic and Tribal Disintegration?”, *London Hurst and Co*, 1998, s. 167-181.

- GURİ, Nazar Muhammad, *İnsan Şinasi Kevmi-Siyasi Afghanistan; Mutaliye Mauridi Tacik, Peştun ve Hazara*, (Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Tahran Üniversitesi), Tahran, 2019.
- HANİFİ, Mohammad Jamil, *Causes and Consequences of Destabilization of Afghanistan*, (The Middle East Institute), Washington DC, 2009.
- HAYDAROĞLU, Ceyhun, *İktisadi ve İdari Bilimlerde Araştırma ve Değerlendirmeler – I*, (Gece Kitaplığı), Ankara, 2021.
- HUSSAİNİ, Sayed Mahdi, *The Social Challanges of Modern State Building in Afghanistan*, *Technium Social Science Journal*, C. 16, 2021, s.529-543
- İBADİ, Behzad, *Tasir Şigafhayi İctimayi bar Bisibati Siyasi pasa Davumuin İntihabat Cumhuri İslami Iran*, (Yüksek Lisans Tezi, Alama Tabatabayi Üniversitesi, Hukuk Fakültesi), Tahran, 2010.
- JALALİ, Reza - Mehdi Ghloami, “İnsicam Fikri Nuhbagan Siyasi dar Darun Hakimiyat ve Şekilgiri Sibati dar Nizam Siyasi”, *Mutaliyati Revebeti Bainulmilal*, S.12, İran 2010, s. 200-227.
- JAMAL, Alim, *Sarnavişt Tacikan*, (İntişarat Kabulistan), Kabul-Afghanistan, 2019.
- JAWAD, Nasim, *Afghanistan: A Nation of Minority*, (Birtish Library), London, 1992.
- KAMRANY, Nake M, *Ending the 30-Year War in Afghanistan*, (The Middle East Institute), Washington DC, 2009.
- KARAKUZU, Taner - İlker Limon, “Politik İstikrarsızlık ve Tunus”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, C. 10, S. 2, 2019, s. 81-102.
- KARTAL, Gökhan - Serdar Öztürk, “Politik İstikrarsızlık, Enerji Güvenliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Orta Doğu Ülkeleri Üzerine Ampirik Bir İnceleme”, *Anemon Muş Alparlan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, Türkiye, 2020, s. 65-78.
- KASİMİ, Farhad, *Usul Ravebit Benulmielel*, (İntişarat Bunyad Hukuki Mizan), Tahran, 2020
- KHAJA SARVİ, Ghulam Riza, *Rekabeti Siyasi ve Sebati Siyasi dar Cumhuri İsalmi Iran*, (Markaz Esned İnkilabi İslami), İran, 2003.
- KHAVETİ, Muhammad Şafaq “Nigahi İcmali ba Ceryan hayi Fikri ve Siyasi Afghanistan”, *Danişgeh Hatemulnabiyin*, S. 7, 2011, Kabil, s. 53-100
- , *Kevmkraşi ve Kabilesalari: Mahiyet İntihatbat ve Demokrasi Afghani*, Kabil, 2014.
- KHUSRAVİ, Khalid, *Naviştar hayi Demokrasi Afghani; Fursatha ve Çalışha*, (Amiri ve Mutaliyat İstiratçik Afghanistan), Kabul, 2014.

- , “Çarçubi baray Tahlil Rikabet ve Sibati Siyasi ba Nigahi ba Tacrubayi Cumhuri İslami Iran”, *Jornal Danişi Siyasi*, S. 3, İran, 2006, s. 86-116.
- , Amir İbrahim Rasuli, “Mukayise Nakşi Sibati Siyasi dar Ulguvi Tausiya Malizi ve Turkiye ba Ulguvi İslami-İrani Peşraft”, *Tahkikati Siyasi Bainulmilali Dergisi*, S. 38, 2019, s. 77-100.
- KORDUVUZ, Diago - Slig S Herryson, *Puşti Perde dar Afghanistan*, Mutercim: Asadullah Şifayi, (İntişart Binulmileli Almehdi), 1992.
- LAMER, Wiebke - Erin Foster, *Afghan Ethnic Groups: A Brief Investigation*, (Civil Military Fusion Centre), 2011.
- MAMUN, Razzaq, *Razi Habideyi Esrar Marg Doktor Necebullah Ahmadzai*, Kabul-Afghanistan, 2007.
- MANSUR, Abdul Hafiz, *Mavaney Tavsiye Siyasi dar Afghanistan ba Takid bar Avamil Ejtımayi ve Farhangi*, (İntişarat Said), Kabil, 2017.
- MARSDEN, Magnus, Actually existing silk Roads, *Journal Of Eurasian*, England, 2017.
- MARSDEN, Peter, *Afghanistan Minorities Conflict and the Search for Peace*, (Minority Rights Group International Report), London, 2001.
- , *Afghanistan, Ekeliyet ha, Munaziyat ve Custuju berey Sulhe*, (İntişarat Neşri Vaje), İran, 2018.
- MASHRIQİ, Didar Ali, *Buhran Huyet Milli dar Afghanistan*, (İntişart Amiri), C. 3, Afghanistan, 2018.
- METROKHİN, Vasili, *KGB dar Afghanistan*, (Hizbi Hembestegi), Afganistan, 2015.
- MİSBAHZADEH, Sayed Muhammad Baqir, *Tarih Siyasi Muhtaseri Afganistan*, (Merkez Pujuhişhayi Aftab), İran, 2009.
- , *Nigahi Muhteser ba Tarih Akvam dar Afghanistan*, (İntişarat Marandiz), Meshed, 2012.
- MOBAREZ, Abdul Hamid, *Tahlil Vekiat Siyasi Afghanistan*, C. 2, Kabul, 1698.
- MUHAMMADİ, Ghulam Muhammad, *Ma Hama Afghan Nestem*, (İntişart Said), C. 1, Kabul, 2018.
- MUHSİNİ, Noorullah - Danişcuyani Hukuk ve Ulumsiyasi Danişgah Balkh, *Kanun Esasi Afghanistan 1382 Hicri*, (Matbuayi Nekzad), Balkh-Afghanistan, 2012.
- MUIDFAR, Said - Reza Rezaei, “Tahlil bar Waziyat Huyyat Kavmi dar Camiayi İran”, *Faslname Mutaliyat Siyasi*, İran, 2009, s. 20-48

- MUJDA, Wahid, *Afghanistan ve 5 Sal Sultey Taliban*, (Intişarat Ney), Tehran-İran, 2003.
- MUSAKİ, Sayed Ahmad - Mulim Karamzadi, “*Barasi Sebati Siyasi bar Tausiya*”, *Faslnama Siyasat*, S. 3, İran, 2011, s. 321-340.
- MUSEVİ, Sayed Akser, *Hazar hay Afghanistan*, (Intişarat Muasisey Farhengi Huneri Nakş Simurg), Tahran, 2000.
- MUTAHARİ, Zahir Şah, *Sakhtar Siyasi Hukumat Afghanistan dar Devrayi Riyasat Cumhuri Hamid Karzay 2001-2004*, (Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, İmam Humaini Üniversitesi), Qazvin, 2015.
- NAJAFİ, Ali, “Tenevuyi Kavmi, Farhangi ve Zabani dar Afghanistan”, *Puzhuhış Mantikavi*, S. 5, İran, 2010, s. 39-79
- NASİR, Bory, *Afganistan’ın Faryab Bölgesindeki Türkmenlerin Sosyo Kültürel Yapısı*, (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi), Kırşehir, 2021
- NİŞAT, Zulmay - Muhammad Erfani - Abdul Ahad Muhammadi, *Rahayi Dushvar Mardum Salari dar Afghanistan; Arzyabi ve Nakdi Guftumanhayi Milli Peramun Nizam hayi Siyasi Bedil dar Afghanistan*, (Institue Mutaliyat Istiratijik Afghanistan), Kabil, 2018.
- OSMAN, Akram, Kanun ve Kanun Esesi dar Partevi Camiye Şinasi Tarihi, *Farhangi Endeşe*, S. 2, 2002, İran, s. 26-28.
- ÖZBEKKAN, Suphi Ziya, “Özbekler Orta Asyada Yaşayan bir Türk Topluluğu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedi*, C.34, Türkiye, s. 199-121.
- PEŞGAHİFARD, Zehra - Muhammad Serdar Rahimi, “Ceygeh Afghanistan dar Jeo-İstratiji Nevin Cehani”, *Neşriye Tehkiket Karburdi Ulum İctimeyi*, S. 11, İran, 2009, s. 99-131.
- PERLIKOWSKI, Lukasz, *Political Stability as a Phenomenon and a Potential*, (Polish Political Science Studies), Poland, 2021.
- POLADİ, Hasan, *Hazara Ha*, (Muhammad İbrahim Şeriyeti Afghanistani), İran, 2008.
- PORHABİB, Askeri - Parisa Daryayi, “*Tanavuat Kavmi Fırsat ya Tahdid*”, *Ulumi Raftari ve Mutaliyati Ictimayi Dergsi*, Iran, 2015, s. 1-11.
- QADİRİ, Ali, “Rişahayi Besibati Siyasi dar Afghanistan”, *İntişarat Roznama Afghanistan Ma*, 2013, Kabul, s. 1-5.
- RAHİMİ, Mujib Rahman, *Nakdi ber Sehter Nizam dar Afghanistan*, (İntişarat Said), Afganistan, 2008.
- , *Mebahis Cidalbarangiz*, (İntişarat Aazim), Kabil, 2017.

- RAJA, Ali Asghar, Cunbiş hayi Islami ve Mukayisayi an ba Harakat Talibanizim, *Markaz Tahkikat Kamputari Ulum İnsani*, s, 284-304
- RASHİD, Ahmad, *Taliban; Zanan; Tujarat Mafiya ve Projeyi Azim Naft dar Asiyai Markazi*, (İntişarat Baqa), Tehran, 2014.
- RECEBZADEH, Ahmad - Muhammad Riza Taliban, “Tabin Camiya Sinahti Besebati Siyasi Mutaliayi bin Kişveri”, *Adabiyat ve Ulum İnsani Dergisi*, S. 56, 2007, s. 54-99.
- SAJADİ, Abdulqayom, *Camiya Şinasi Siyasi Afghanistan*, (İntişarat Danişgahi Hatamulnabiyin ve Muasisayi Naşr Vaja), Kabul, 2016.
- SALEHİ, Muhammad Cevad, *Mavane Tahkim Demokrasi dar Afghanistan*, (İntişarat Said), Kabil, 2015.
- SCHETTER, Conrad, *Ethnicity and the Political Reconstruction of Afghanistan*, (Center for Development, Research Department of Political and Cultral Change), S, 3, 2005.
- SHAFEYİ, Ahmad - Ibrahim Barzgar - Ali Muradzada, “Nakş Villeyet ve Rahberi dar Sibati Siyasi Cumhuri İslami İnan Mutalia Mauridi Rahberi İmam Hamanay”, *Journal Aafak Emniyet*, S. 30, İnan, 2016, s. 5-39.
- SHAFEYİ, Nuzar, “Bazi Kudrat ha dar Sehney Afghanistan: Ahdaf ve Ulgu hayi Raftari”, *Siyaset Difayi*, S. 41-42, İnan, 2002, s. 1-30.
- SHAYEGAN, Ehsan, Etnicity Paragon of Power in Afghanistan, *Research on Humanities and Social*, S: 3, İndia, 2014, s. 119-124.
- SİDDİQUE, Abubaker, *Afghanistan’s Ethnic Divides, Sources of Tension in Afghanistan and Pakistan: A Regional Perspective*, (CIDOD Policy Research Project and Norwegian Ministry of Foreign Affairs), 2012.
- SİMONSEN, Sven Gunnar, “Etnicising Afghanistan? Inclusion and Exclusion in Post-Bonn Institution Building”, *Carfax Publishing*, S. 4, C. 25, 2004. s, 707-729
- ŞUJA, Murtaza - Enayatullah Yazdani, “Jeopolitic Cedid Havermiyane ve Rikebet Kudrat ha”, *Daniş Siyasi*, S. 2, İnan, 2017, s. 85-111.
- TANİN, Zahir, *Afghanistan dar Karni Bistum 1900-1996*, (Muhammad İbrahim Şariyati), Tahran, 2005.
- UBAİD, Ubaidullah, *Şikafhayi İctimayi ve Çalışhayi Devlet-Milletsazi dar Afghanistan pesa Taliban*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi Tahran Üniversitesi, Hukuk ve Siyasi Bilimler Bölümü), Tahran, 2019.
- URUZGANİ, Masih, *Afghanistan Ranginkani Akvam*, (İntişarat Subh Umid), Kabil, 2011.

YANIK, Celalettin, “Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi”, *Kaygı / Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, S. 20, Bursa, 2013, s. 226-237

YUSUFİ, Hayatullah, “Nizam Siyasi ve Akvem; Narizayeti ye Rizayet”, *Fasilname Camiye Farda*, S. 2, İran, 2016, s. 92-122.

DİJİTAL KAYNAKÇA

Aamaj News Websitesi, “**14 Mah Pasa Hakimiyet Taliban; Rijimi ba Şuar Afghanistan Mutahid amd Biduni Hazara ve Zan**”, (12.10.2022), link: <https://aamajnews24.com/fa/taliban-government-4/>; (erişim tarihi 15.01.2023)

ABBASİ, Firishta, **Cumhuriyet Kevmgara**, İtlaat Rooz Websitesi, (16.03.2021), Link: <https://www.etilatroz.com/120247/ethnic-republic/>; (erişim tarihi 16.02.2023)

ARVİN, Ayoub, “**Rahal hayi Mumkin barayi Muşkil Kevmi dar Afghanistan**”, (BBC Websitesi), 17/11/2021, Link: https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2013/11/131117_k02-afghanistan-ethnics; (erişim tarihi 24.04.2023).

-----, “**Saye Sangin Kevmiyet Garayi bar Siyasat dar Afghanistan**”, (BBC Websitesi), 04/11/2021, Link: https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2013/11/131104_k02-afghanistan-ethnicities-political-pawer; (erişim tarihi 26.03.2023).

BBC Websitesi, “**Gahşumarı dar İntikhabet Riyaset Cumhuri Afghanistan**”, (23.09.2019), link: <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-49522602>; (erişim tarihi 12.06.2023).

HAKİMYAR, Farshed, “**İstiqlal Eqtisadi Afghanistan ve Zahr Muhlik Fasad Mali**”, (Hasht-i Subh Websitesi), 26.05.2021, link: <https://8am.af/afghanistans-economic-independence-and-the-deadly-poison-of-corruption/>; (erişim tarihi 15.11.2023).

İBRAHİMİ, Muhammad Hadi, “**Kevmgarayi dar Libas Milligarayi**”, İtlaat Rooz Websitesi, (28.07.2020), Link: <https://www.etilatroz.com/103712/ethnicity-in-guise-of-nationalism/>; (erişim tarihi 25.05.2023).

İNTİHEBİFARD, Kamila, “**Macerey Farar Ashraf Ghani Tabani vey ba Taliban Haqani**”, İndendent Websitesi, (01.09.2021), Link: <https://www.independentpersian.com/node/173816/>; (erişim tarihi 23.05.2023).

- Irna Websitesi, “**Intikhabet Riyaset Cumhuri Afghanistan**”, (28.09.2019), link: <https://www.irna.ir/subject/83485334>; (erişim tarihi 12.02.2023).
- KARİMİ, Khadim Husasin, “**Farjam Siyaset Kuştar Sag hayi Devane; Sukut Arteş ba Nezayi Kevmi**”, İtlaat Rooz Websitesi, (24.03.2021), Link: <https://www.etilaatroz.com/120671/end-of-policy-of-killing-crazy-dogs-fall-of-army-into-ethnic-strife/>; (erişim tarihi 23.03.2023).
- MEHRAN, Erfan, “**Jang Kudrat ve Ayende Besibati Siyasi dar Afghanistan**”, (İtlaat Rooz Websitesi), (31.10.2021), link: <https://www.etilaatroz.com/42672>; (erişim tarihi 10.06.2023).
- MUHAJER, Asif, “**şikafhayi Kevmi ö Ayende Mubhem dar Afghanistan**”, İtlaat Roz sitesi, 2017 link: <https://www.etilaatroz.com/48052>; (erişim tarihi 16.06.2023).
- Radio Farda, “**Ashraf Ghani Barinde Intikhabat Muarifi Shod**”, (22.09.2019), link: <https://www.radiofarda.com/a/afghan-elections-ghani/30338367.html>; (erişim tarihi 28.04.2023).
- REVNAK, Jalil, “**Afghanistan Keşveri Akeliyet hast; dar pey Akseriyet ve Akeliyetsazi Nabased**”, İtlaat Rooz Websitesi, (14.03.2021), Link: <https://www.etilaatroz.com/120102/afghanistan-is-a-country-of-minorities-and-do-not-see-majority-minority-building/>; (erişim tarihi 13.06.2023).
- SAFARİ, Muhammad, “**Dars hayi az Konferans Bonn baray Muzakirat İstanbul**”, Haberguzari Mutaliyet şark (21.03.2021), Link: <https://www.iess.ir/fa/analysis/2609/> (erişim tarihi 20.02.2023).
- SAJADİ, Abdul Qayum, “**Nagahi ba Karnamayi Hukumat Wahdat Milli**”, (BBC Websitesi),2015,Link:https://www.bbc.com/persian/blogs/2015/10/151002_l44_nazeran_afghan_national_unity_government; (erişim tarihi 18.06.2023).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı : Amanullah Abasi

Yabancı Dil : Farsça (Ana Dili), Peştuca, Türkmençe, Özekçi, Urdu,
İngilizce ve Almanca

Mesleği : Avukat

Eğitim Durumu

Lisans : Balkh Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Siyasi Bilimler Bölümü

Yüksek Lisans: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü,
Uluslararası İlişkiler